

DIES IURIS TYRNAVIENSES

Trnavské právnické dni

**PRÁVNÝ ŠTÁT – MEDZI
VEDOU A UMENÍM**
**RULE OF LAW – BETWEEN
SCIENCE AND ART**

**PRÁVNE ASPEKTY ZRIADENIA
RÍMSKEJ RÍŠE A KATOLÍCKEJ CIRKVI**

**THE LEGAL ASPECTS
OF THE SYSTEM OF ROMAN EMPIRE
AND CATHOLIC CHURCH**

Trnavská univerzita v Trnave
Právnická fakulta
2018

Zborník je výstupom z medzinárodnej vedeckej konferencie Trnavské právnické dni „Právny štát – medzi vedou a umením: Právne aspekty zriadenia Rímskej ríše a Katolíckej cirkvi“, konanej v dňoch 20. až 21. septembra 2018 v Trnave.

Vzor citácie: VLADÁR, V. (ed.) 2018. *Právne aspekty zriadenia Rímskej ríše a Katolíckej cirkvi: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Právny štát – medzi vedou a umením“, ako súčasť medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni, 20. – 21. septembra 2018.* Trnava : Právnická fakulta TU v Trnave, 2018. Bratislava : Wolters Kluwer, 2018.

Editor:

© doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Autori:

© doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.; JUDr. Martin Gregor; Mgr. et Mgr. Peter Mach, PhD.; doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.; Mgr. Kamila Stloukalová; PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.; Mgr. Martin Šlosar a JUDr. Bc. Jan Ullmann.

Recenzenti:

JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D.
Mgr. Matej Pekarík, PhD.

Prvé vydanie, Wolters Kluwer SR s. r. o., 2018.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat' bez súhlasu majiteľov práv.

ISBN 978-80-8168-990-1 (pdf)

OBSAH

Predhovor	4
Některé aspekty zrodu antického Říma Some aspects of the birth of the ancient rome	5
Mgr. Martin Šlosar	
Právní aspekty v neprávni literatuře: liviův popis spiknutí proti rodící se republice Legal aspects in non-legal ancient literature: livius' description of the conspiracy againts newly established roman republic	15
Mgr. Kamila Stloukalová	
Pontifex maximus: ústavné zakotvenie a právomoci najvyššieho kňaza v období Rímskej republiky Constitutional anchoring and competence of the highest priest in the period of Roman republic	26
JUDr. Martin Gregor	
Některé změny římského trestního práva doprovázející zánik Římské republiky a vznik Římské říše Some changes of the roman criminal law accompanying transformation of the roman republic into the roman empire	39
JUDr. Bc. Jan Ullmann	
Právotvorný význam súdneho rozhodnutia v rímskom práve The law-making impact of judicial decision in roman law	44
Mgr. et Mgr. Peter Mach, PhD.	
Renovatio imperii Oty III.: Návrat k organizačným a právním základům Římské říše? Renovatio imperii of Otto III: Return to the organizational and legal basis of the roman empire?	51
PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.	
Lex propria Rímskej roty od počiatkov až do promulgácie Kódexu kánonického práva z roku 1983 Lex propria of the Roman Rota from the beginning until the promulgation of the 1983 Code of Canon Lawdoc.	62
JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.	
Rímska Kúria v 20. storočí Roman Curia in 20th century	72
doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.	

PREDHOVOR

Ako sa stalo tradíciou, v dňoch 20. až 21. septembra 2018 sa uskutočnil v poradí štvrtý ročník medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni (Dies iuris Tyrnavienses) organizovaného každé dva roky Právnickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave. Ústredná téma celého podujatia bola tradične vymedzená nadčasovým spôsobom, v tomto prípade názvom: „Právny štát – medzi vedou a umením“. Hlavným cieľom bolo totiž prediskutovať aktuálne spoločenské a politické procesy, s ktorými sa musí v domácom i zahraničnom prostredí vysporiadať nielen politika, ale tiež právo. Zvolená téma tak poskytovala možnosť zapojiť sa do diskusie nielen právnikom, ale aj vedcom venujúcim sa príbuzným vedným odborom ako sú sociológia, politológia alebo religionistika. V rámci celého kongresu organizovala osobitnú vedeckú konferenciu opäť aj Katedra rímskeho a cirkevného práva. V nadväznosti na ústrednú tému sa jej organizátori zamerali na „Právne aspekty zriadenia Rímskej ríše a Katolíckej cirkvi“. Pre uvedenú tému sa rozhodli z dôvodov jej nadčasovosti a inšpiratívnosti aj pre súčasnosť, a to či už z hľadiska vedy alebo praxe. Ideály Rímskej ríše ako dokonalého a nedostihnuteľného vzoru boli napokon jednotlivými štátnikmi sledované po celé stáročia, pričom viaceré reflexie týchto snáh možno nájsť aj v zriadení dnešných štátov. V tejto súvislosti možno osobitne spomenúť aj Katolícku cirkev, ako najstaršiu organizáciu sveta, ktorej vnútorné usporiadanie a právo sa od čias jej vzniku kontinuálne prispôbovali rímskym realitám. Tvorivým zapracovaním týchto prvkov, pri zohľadnení vlastných osobitostí, sa jej nakoniec podarilo vytvoriť systém, ktorý možno obdobne označiť za nadčasový a inšpiratívny. Konferencie sa napokon aktívne zúčastnilo viacero odborníkov venujúcich sa najmä klasickým právnym systémom, ktorí túto tému prediskutovali v najširšom možnom historickom i pozitívoprávnom kontexte. Viaceré prednesené príspevky sa napokon stali aj súčasťou predkladaného zborníka.

doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
vedúci Katedry rímskeho a cirkevného práva,
Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

NĚKTERÉ ASPEKTY ZRODU ANTICKÉHO ŘÍMA

SOME ASPECTS OF THE BIRTH OF THE ANCIENT ROME

Mgr. Martin Šlosar

Katedra právních dějin, Právnická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Abstrakt: Tento příspěvek se zabývá vznikem antického Říma. Nejstarší doby římských dějin jsou pevně spojeny se starověkým národem Etrusků, kteří stáli na počátku římské civilizace a ovlivnili její budoucí vývoj v mnoha rozličných oblastech. Příspěvek se proto ve stručnosti snaží osvětlit, jak příslušníci etruského národa působili na rané počátky římského státu. Hlavním cílem autora je pak porovnat historické prameny se současným vědeckým poznáním, a to nejen na poli historie, ale též i archeologie a dokonce i genetiky.

Klíčová slova: antický Řím – Etruskové – římské právo

Abstract: This paper deals with the origin of ancient Rome. The earliest times of Roman history are firmly associated with the ancient nation of the Etruscans, who stood at the beginning of Roman civilization and influenced its future development in many different areas. The paper attempts to explain briefly which role the members of the Etruscan nation played in the early beginnings of the Roman state. Author's main goal is to compare the historical sources with contemporary scientific knowledge, not only in the field of history, but also in archaeology and even in genetics.

Keywords: ancient Rome – Etruscans – Roman law

Úvod

Zrod každého státu nedílně patří k jeho historii. Dlouhodobost a prastarost národní historie logicky utváří národní hrdost a odráží se nejen na sebevědomí daného národa uvnitř, ale i i navenek k národům ostatním. Tento důvod není radno podceňovat, neboť i v současném světě jednotlivé národy využívají vlastní historii jako silného argumentu v mezinárodním právu veřejném, kdy daný národ tím prokazuje své právo na existenci, na sebeurčení, nebo územní nároky. O tom, že tento argument nevymizel po rozpadu centrálních mocností a koloniálních říší a můžeme se s ním setkávat i nadále, svědčí například úsilí Kurdů o vlastní stát, popřípadě nároky Číny v Jihočínském moři, či nedávná anexe Krymu Ruskou federací. Všechny tyto příklady mají společné to, že se argumentuje historií daného národu, a že současný právní stav je nespravedlivý, z důvodu, že nemá oporu právě v historii. Tento historický argument proto slouží jako snaha o napravení starých křivd a často jej proto jak národy, tak i státy používají jako určitý politický prostředek pro dosažení svých cílů, či o obhajobu a zdůvodnění svých kroků.

V době, kdy si i národy Čechů a Slováků připomínají stoleté výročí vzniku jejich samostatného národu, který se následně stal odrazovým můstkem ke vzniku samostatných suverénních států – České a Slovenské republiky – je zvykem bilancovat a vracet se zpět do minulosti. K průběhu oslav proto nedílně patří vzpomínkové akce, které mají dalším generacím objasnit nebo aspoň přiblížit události, které vedly ke vzniku samostatného státu. Jak již to však s dějinami bývá, podléhá jejich interpretace různým faktorům, a místo věcného výkladu se na historii často hledí hlediskem doby, v níž je zrovna vykládána. Co se týče národní historie, je tento trend možná i silnější, neboť různé události pak často bývají v průběhu doby a měnících se společenských poměrů odlišně prezentovány, jednou vyzdvihovány a idealizovány, jindy je na ně zas nahlíženo spíše kriticky, případně jsou až zatracovány. Ukázkovým příkladem je třeba tzv. vítězný únor roku 1948, anebo historická etapa husitství.

Snahou každého státu však je, aby se datum jeho vzniku připomínalo jako významný a slavnostní okamžik, a je lhostejné, zdali v kalendáři má či nemá status státního svátku. Nejinak tomu bylo u i starověké civilizace, která již některým z pohledu dnešní uspěchané doby může přijít jako velice vzdálená – antickým Římanům. I pro ně byl vznik Věcného města (*Urbs aeterna*), jakožto středobodu budoucího Římského impéria (*Imperium Romanum*), okamžikem natolik význačným, že kvůli tomu i neváhali přepsat historii. O některých aspektech zrodu antického Říma, jak nás o něm zpravují antičtí historici v dochovaných pramenech a jej vidí současná historie, pojedná i tento příspěvek.

1 Cesta ke zrodu měst

Nejstarší dějiny Říma často zcela unikají, anebo stojí na samém okraji pozornosti historiků, kteří toto období stroze odbývají použitím legendy o Romulovi a Removi a svoji pozornost spíše obracejí na dobu největšího rozkvětu Římského impéria. Z právněhistorického hlediska se badatelé zaobírají především vývojem právní vědy za dob římské republiky a posléze za císařství. Právě díky tomu by se mohlo zdát, že tyto dávné časy, kdy bylo město Řím ještě v plenkách, poněkud ustupují do pozadí před epochami slavnějšími a historicky zajímavějšími. Navíc mnohým se dnes může jevit archaické období římských dějin již natolik vzdálené, že snad ani nemá modernímu světu co nabídnout, a proto tedy postrádá smyslu se touto etapou římských dějin do hloubky zabývat. Zejména když uvážíme fakt, že by takové zkoumání, ztížené nedostatečnými informacemi a kusými prameny, stejně nepřineslo žádné další převratné poznatky. Z hlediska vývoje římské organizační struktury by však bylo takové přehlížení nebo dokonce opominutí velkou chybou. V tomto období se totiž utvářely základy celé římské kultury, především pak státní správy.

Abychom dokázali postihnout vývoj římské státní správy v celé šíři, musíme zaměřit svoji pozornost do dob dávno minulých. Vypravme se tedy daleko proti proudu času, až do časů před vznikem slavného Říma, na místa, kde se nad tokem řeky Tibery na jejím levém břehu zdvíhá k nebi sedmero travnatých pahorků. Tento kraj, rozkládající se ve středu Apeninského poloostrova, se nazývá *Latium*. Zelené svahy slouží jako pastviny pro dobytek, úrodná půda

v okolí řeky zase zajišťuje živobytí rolníkům z italských kmenů.¹ Právě rolníci a pastevcí z řad Latinů a Sabinů tvoří většinu usedlého obyvatelstva a obývají chatrče z roští, kryté rákosem a slámou se stěnami vymazanými jilem. Několik takovýchto primitivních příbytků vytváří jednotlivé roztroušené osady, jejichž centra můžeme nalézt na vrcholcích třech římských pahorků – Esquilinu, Palatinu a Caeliu.

Jakékoliv výraznější sblížení těchto archaických osad nebylo možné, jelikož v údolí mezi řekou a pahorky se rozkládaly vlhké mokřady a bažiny, ale i přesto by se dalo hovořit o jakési volné federaci předřímských vesnic. Nazýváme ji *Septimontium*, a to proto, že ji tvořilo sedm osad na výše zmíněných pahorcích.² Každá z těchto osad si přitom uchovávala vlastní nezávislost a zůstala nadále hospodářsky a správně samostatnou, avšak v omezené míře probíhaly mezi jednotlivými vesnicemi styky v kultovní oblasti.³ V čele jednotlivých osad stáli místní náčelníci, kteří byli nejspíše označováni jako králové (*rex*).

Takto mohlo vypadat území budoucího Říma, když na toto místo zavítali první Etruskové. A právě tímto příchodem započala slavná epocha Věčného města. Tento národ totiž stál za rychlým rozvojem celého území Septimontia, a proto právě Etrusky můžeme označit za hlavní hybatele pokroku v předřímské společnosti. Etruskové (v latině označováni jako *Tusci*, v řečtině Tyrhénové)⁴ byli velice vyspělým starověkým národem. V antickém Řecku byli Etruskové známi jako *Τυρσηνοί* (*Tyrsenoi*), později také jako *Τυρρηνοί* (*Tyrrhenoi*), a právě od tohoto označení byl odvozen název Tyrhénského moře.⁵ To nám taktéž dokládá, že Etruskové podobně jako Řekové byli námořní velmocí a dali název též i druhému moři, jež omílalo východní břehy jejich území. Adriatické (nynější Jaderské) moře odvozuje své pojmenování rovněž od Etrusků. Ti je nazývali Hatriatickým či Hadriatickým podle své osady Hatrie, později latinizované na Atrii, jež ležela nedaleko dnešních Benátek.⁶

Ale pozůstatky etruské civilizace můžeme vystopovat i z jiných skutečností než ze zeměpisných označení. Dochované archeologické nálezy nám ukazují obdivuhodnou zručnost etruských řemeslníků při zpracování dřeva, kamene a obzvláště kovu. Na vysoké úrovni byla také výroba keramiky. Etruskové vynikali ve stavbě lodí, což z nich činilo znamenité mořeplavce. Tato civilizace si též osvojila umění písma. Avšak nejzásadnějším rysem, kterým se Etruskové odlišovali od všech ostatních italských kmenů, se stalo město. Tento starověký národ byl bez nadsázky mistrem v budování měst. Tuto skutečnost potvrzují i zachovaná písemná svědectví starověkých historiků, která Etrusky označují jako „stavitele měst“. O výrazném sepětí etruského národa s městy svědčí také jméno, kterým se sami Etruskové označovali – „Rasenna“. Tento výraz znamená „příslušící k městu“.⁷

Etruská města byla na svoji dobu vyvinutými kulturními středisky. Fungující zavlažovací systémy umožňovaly produktivní zemědělství a vysoce rozvinutá řemeslná výroba podporovala

¹ Italské byly starověkou etnickou skupinou indoevropského původu, která pronikla do Itálie ze severu, z oblasti středoevropského Podunají v dobách 1200 př. Kr. V polovině prvního tisíciletí př. Kr. již tvořili většinu obyvatel Itálie. Z Italiků měli největší význam sabellské kmeny, Umbrové, Oskové a Latinové.

² BURIAN, J.: *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha: Svoboda, 1971, s. 18n.

³ Ibid.

⁴ BURIAN, J./MOUCHOVÁ, B.: *Záhadní Etruskové*. Praha: Mladá fronta, 1966, s. 5.

⁵ Ibid., 23 a KELLER, W.: *Etruskové*. Praha: Orbis, 1975, s. 101.

⁶ Q.v. KELLER, W.: *Etruskové*. Praha: Orbis, 1975, s. 101.

⁷ BURIAN, J./MOUCHOVÁ, B.: *Záhadní Etruskové*. Praha: Mladá fronta, 1966, s. 88.

intenzívni obchodní styk, a to predovšetím s Řeky a Kartaginci. Taktéž správa těchto měst byla ukázkou důmyslnosti etruského lidu dokládající vyspělost této starověké kultury. Etruskové mnoho z těchto znalostí přenesli na území Říma a následně je tam ve velké míře začali uplatňovat.

Už ve starověku se však objevily názory, že Etruskové jsou v Evropě cizím prvkem, obzvláště když se svojí kulturou (zmiňme především orientální prvky v etruském umění),⁸ zvyky, ale i řečí (hovořili neindoevropským jazykem)⁹ značně lišili od ostatních národů. V otázce etruského původu jsme byli v dřívějších dobách zcela odkázáni na svědectví antických dějepisců, zejména na Hérodota¹⁰ a Dionýsia z Halikarnassu.¹¹ Mezi nimi však nepanovala shoda, což nám samozřejmě notně ztěžovalo situaci. Zatímco otec dějepisu Hérodotos uváděl, že Etruskové přišli do Itálie z prostoru Malé Asie a dovozoval, že jejich pravlastí je Lýdie, Dionýsios zastával přesvědčení, že jde spíše o domácí obyvatelstvo než o přistěhovalce. Sám však o Etruscích píše, že „... s žádným jiným národem nemají podobný jazyk“,¹² což by v souvislosti se vzájemnou jazykovou podobností ostatních italských kmenů mohlo být argumentem pro cizí původ. Vyskytovala se také teorie, že Etruskové přišli do Etrurie po souši ze severu, poté co zdolali Alpy.¹³ V současnosti jsme ve věci původu poněkud moudřejší. Především díky vědeckému pokroku si archeologická pátrání moderní doby mohou dovolit důkladné genetické výzkumy, pomocí nichž se nám podařilo některé z výše zmíněných teorií vyvrátit a vést zkoumání etruského původu zcela novou cestou.

Za toto vděčíme především dvěma vědeckým studiím, jež byly shodně zveřejněny v roce 2006, z nichž ta dřívější zkoumala podobnost mitochondriální DNA Etrusků,¹⁴ kterou vědci odebrali z kosterních pozůstatků nalezených v etruských nekropolích, s DNA současných Toskánců. Jejich porovnání ukázalo, že se obě DNA navzájem lišily do té míry, že rozhodně nelze pokládat Etrusky za přímé předky dnešních obyvatelů Toskánska. To znamená, že se z genetického pohledu jednalo o specifickou skupinu obyvatel, jež nejeví prakticky žádné známky genetického příbuzenství se současnou populací.

Později uveřejněná studie se zabývala mitochondriální DNA toskánských krav.¹⁵ Jakkoliv se nám může zdát povaha tohoto zkoumání úsměvnou, dokázala do této problematiky vnést konečně světlo a svými zjištěními velice napomohla rozluštění této již přes dva tisíce let staré hádanky. Výzkum nám vydal následující svědectví:

„Jak se ukázalo, okolo 60 % mitochondriální DNA krav, které žijí v centrální oblasti Toskánska, je identická s mitochondriální DNA hovězího dobytka, který je pěstován na Blízkém východě a v Malé Asii, v oblastech, kde podle jedné z teorií vznikala a rozvíjela se civilizace

⁸ KELLER, W.: *Etruskové*. Praha : Orbis, 1975, s. 375.

⁹ BURIAN, J.: *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1971, s. 16.

¹⁰ BURIAN, J./MOUCHOVÁ, B.: *Záhadní Etruskové*. Praha : Mladá fronta, 1966, s. 82n a KELLER, W.: *Etruskové*. Praha : Orbis, 1975, s. 375.

¹¹ Ibid.

¹² BURIAN, J./MOUCHOVÁ, B.: *Záhadní Etruskové*. Praha : Mladá fronta, 1966, s. 102.

¹³ Ibid., 82n a BURIAN, J.: *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1971, s. 16.

¹⁴ MOUNTAIN, J.: *Serial Coalescent Simulations Suggest a Weak Genealogical Relationship Between Etruscans and Modern Tuscans*. Dostupné na <http://www.sciencedaily.com/releases/2006/05/060526065706.htm>.

¹⁵ PELLECCIA, M.: *On the origin of the Etruscan civilisation*. Dostupné na <http://www.newscientist.com/article/dn11174-on-the-origin-of-the-etruscan-civilisation.html>.

Etrusků. Při těchto genetických výzkumech byla vyloučena příbuznost mezi toskánskými kra-
vami a skotem, který se pěstuje na jihu a severu Itálie. A vzhledem k tomu, že krávy jsou domácí
živočiškové a nemigrují po Eurasii samostatně, vypovídají tato fakta o migraci chovatelů do-
bytka z východního středomoří do Toskánska. Neexistují žádné důkazy o pohybu Etrusků mezi
současným Tureckem a Itálií po souši. Podle výsledku výzkumu se tedy dá soudit, že Etruskové
společně se svým skotem připluli na Apeninský poloostrov po moři.¹⁶

Spojíme-li si výsledky těchto dvou studií, dojdeme k závěru, že Etruskové skutečně byli na
italském území cizím prvkem. Mínění Dionýsia pod tíhou důkazů, které nám poskytl genetický
výzkum, již v současnosti neobstojí, naopak musíme dát za pravdu Hérodotovi. Teprve až ge-
netika a rozbor mitochondriální DNA nám daly, když už ne definitivní odpověď, tak alespoň
významné vodítko k nahlížení na tuto otázku.

Předpokládejme tedy, že tento lid připlul ze své bývalé domoviny na východě do nové vlasti
v Itálii. Teritorium, které Etruskové obývali, se rozkládalo na severozápadě Apeninského polo-
ostrova, na úrovni Korsiky, v oblasti, jež ve starověku nesla název Etrurie (na jejím území leží
dnešní Toskánsko). Titus Livius nám ve svém díle Dějiny od založení města (*Ab urbe condita*)
Etrurii přibližuje takto:

„Etrurie byla tehdy tak veliká politickou mocí, že už naplnila pověstí o své slávě nejenom země,
ale i moře po celé délce Itálie od Alp až k úžině sicilské.“¹⁷

Z dřívějšího i současného pojmenování domoviny Etrusků a z líčení Liviova jasně vyplývá,
že byl tento kraj neodmyslitelně spjat s jejich působením. Stejně tak i moře, jež omílá břehy
někdejší etruské vlasti a celé západní pobřeží Itálie, jim vděčí za své jméno.

Etruskové začali pronikat skrze Etrurii do oblasti Septimontia přibližně kolem 8. až 7.
století před Kr. Mezi prvními příchozími byli zřejmě etruští obchodníci provozující dálkový
obchod. Tito obchodníci proto začali hojně využívat brod, ležící v místech, kde byl tok řeky
rozdělen ostrovem (dnešní „Isola Tiberina“). Brod totiž výrazně usnadňoval překonání řeky,
a tím etruským poutníkům umožnil dostat se na druhý břeh Tibery a postupovat na jih. Z úze-
mí obklopeného sedmi pahorky se tak doslova přes noc stala významná tranzitní tepna, která
zprostředkovávala pohyb zboží. Jelikož tuto obchodní stezku zpočátku využívali výlučně Etrus-
kové, proudily přes toto místo výrobky z Etrurie a pokračovaly na své cestě dále do Latia a do
Kampánie.

A byl to především čilý obchodní ruch, jenž měl největší zásluhu na dalším rozvoji a pro-
speritě tohoto kraje. Předřímské osady se tak dostaly do etruské sféry vlivu, což s sebou přineslo
nejen pokrok, ale též silné působení vyspělé etruské kultury na usedlé Latiny a Sabiny. Netrvalo
dlouho a z vesnické federace postupně začala vznikat primitivní městská osada. Zatímco *Sep-
timontium* bylo pohlčeno touto etruskou osadou, vsi stojící mimo tuto oblast si zachovávaly
samostatnost a nespádaly pod nadvládu Etrusků.

Samotný obchod však nedokázal ze všech vesnic utvořit město. Obzvláště když trvalejšímu
osídlení v nížinách bránily bažiny a mokřady v okolí řeky Tibery. Kmeny Latinů, které obývaly
vesnice, neměly potřebné znalosti ani technologie k jejich odstranění. Pro pokročilou civilizaci

¹⁶ REVILÁKOVÁ, N.: *Tajemství původu Etrusků prozradily krávy*. Dostupné na http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/322350.

¹⁷ Liv. 1,2.

„staviteľů měst“, kteří navíc měli v této oblasti bohaté zkušenosti, to však taková překážka nebyla. Okolnosti vzniku města Říma nám přibližuje Jan Burian barvitým popisem, který si v této práci jistě zaslouží být citován:

„Etruskové však vytvořili předpoklady pro organické splynutí všech předřímských vesnic v jedno město (*synoikismos*). K dosažení tohoto cíle bylo rozhodující podmínkou vybudování kanálu, který odvodňoval bažinu ležící mezi Kapitoliem, Palatinem, Quirinalem a Viminalem (tzv. *cloaca maxima*). Vysušením močálu vzniklo středisko, ke kterému měly přirozený spád všechny vesnice ležící na pahorcích. Usnadnění styku, který se začal projevovat i v hospodářské sféře, bylo přímým impulsem ke vzniku jednotného města. O významu odvodněného území svědčí okolnost, že na něm vzniklo slavné římské forum (*forum Romanum*), na němž se v republikánské době soustřeďoval život města. Asi v polovině 7. stol. př. Kr. byl vymezen obvod města. Nejprve se tak stalo zřejmě jen symbolicky vyoráním brázdy, která podle etruského zvyku určovala vnější hranici pohraničního městského pásu, pomeria (*pomoerium*), v němž mělo být vybudováno skutečné opevnění“.¹⁸

Informace o založení města nalezneme i v letopisech mnohých starověkých autorů.¹⁹ Ti poněkud upozadují, či zcela opomíjejí zásluhy Etrusků a často uvádějí jako zakladatele města prvního římského krále Romula. Tvrzení antických dějepisců má v současnosti více odpůrců než zastánců a hlavně z řad historiků čelí silné kritice. To zapříčinilo, že analistické líčení zrodu Říma podstatně ztrácí na hodnověrnosti a legenda o Romulovi, spíše než aby objasňovala historickou skutečnost, ji zastírá.

2 Vyvrácení legendy o vzniku Říma

Římané byli známí tím, že si zakládali na svých tradicích. Ještě více však lpěli na vlastním původu, který odvozovali od mýtického trójského reka Aenea a samozřejmě také od Romula. Oba tito bájní praotci římského národa byli podle legend božskými syny. Aeneas, jehož matkou byla bohyně Venuše, měl údajně přicestovat na italskou půdu po dobytí Tróje. Usadil se na území Latia a zanechal po sobě řadu významných potomků. Romulus, v jehož žilách kolovala Aeneova krev, měl prý taktéž božský původ. Ovšem na rozdíl od Aenea jej zdědil po otci, jímž byl samotný bůh války Mars.

Často vyprávěný příběh o dvojčatech odkojených vlčicí, jenž zná téměř každé malé dítě, je nepochybně poutavý, nicméně v rámci tohoto bádání by bylo zbytečné ho zde celý líčit. Přesuňme se tedy do okamžiku, který je pro naši situaci relevantní, a to když Romulus spolu s dvojčetem Remem založili Řím. Řešení otázky, po kterém z nich bude město pojmenováno, pro ně bylo natolik ožehavým tématem, že mezi oběma bratry vzplanul spor, který vyvrcholil až Removou smrtí. Pověst o Romulovi nabyla své konečné podoby až za časů republiky, konkrétně ve 4. stol. př. Kr.²⁰ Sám Livius ještě při líčení souboje dvojčat uvádí dva možné scénáře Remova

¹⁸ BURIAN, J.: *Řím: světa a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1971, s. 19.

¹⁹ Q.v. Liv. 1,4–8 a Dion. Hal., Ant. Rom. 2,1n.

²⁰ BURIAN, J.: *Řím: světa a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1971, s. 37.

zabití. Romulus bratra usmrtil buď při hádce nastalé po interpretaci věštných znamení a Remus „... byl ve zmatku udeřen a klesl mrtev“²¹; anebo poté, co „... na posměch bratrovi Remus přeskočil hradby. Nato prý byl zabit rozhněvaným Romulem“.²² Skutečnost, že se legendární vyprávění o vzniku Říma dotvářelo téměř až čtyři století poté, co se událo, nám poněkud zpochybňuje jeho hodnověrnost. Rozhodně tomu nepomáhá ani fakt, že existují dvě verze rozuzlení příběhu, které se sice od sebe v mnohém neliší, ale v očích seriózní historie se tím poněkud degraduje jeho historická hodnota.

Snad se těmito líbivými bájemi o Aenovi a Romulovi antičtí dějepisci snažili pozvednout starobylost římského národa a posílit tak národní hrdost, podobně jako se o to pokoušeli v naší historii Václav Hanka s Josefem Lindou při padělání Rukopisů královédvorského a zelenohorského. Ovšem takový postup nebyl ve starověku ničím neobvyklým, protože s obdobnými příběhy se můžeme setkat například i u Řeků. Sám Titus Livius se k tomu vyjadřuje následovně: „Dopřává se dávnověku výsada, že smí mísit lidské s božským, a činit tak počátky měst vznešenějšími“.²³

Tato Liviova slova se u těchto nejstarších pověstí o bájných polobozích Aeneovi a Romulovi zdají doslova šítá na míru. Proto jakákoliv snaha objevit z těchto dob nějaký relevantní pramen, jenž by obsahoval objektivní popis historických událostí, je předem odsouzena k nezdaru.

Ironií osudu je, že právě ona pověst o Aeneovi, jehož římský národ pokládá za svého prarodce a samotný Romulus se hrdě hlásil k jeho rodu a odkazu, byla již dříve známa i v Etrurii. Je tedy více než pravděpodobné, že ji Římané převzali od Etrusků.²⁴ A právě díky tomuto směšování faktů s fikcí neznáme detailněji dobu vrcholného rozmachu etruské moci a reálné okamžiky založení Říma.

Leč důvodné pochybnosti kolující kolem osoby Romula nám evokují i nejistotu ohledně datace založení města. Běžně se můžeme setkat s domněnkou, kterou navíc ještě živí výpovědi antických autorů, že ono tradiční symbolické vyorání brázdy bylo provedeno Romulem roku 753 př. Kr. Toto datum bylo stanoveno velkým římským polyhistorem 1. století př. Kr. Marcusem Terentiem Varronem v rámci chronologie římských dějin.²⁵ Na mysl se však dere otázka, zda nejde o falzum. Moderní historie se vcelku jednomyslně kloní k názoru, že ano, a proto drtivá většina historiků, právní romanisty nevyjímaje, toto datum označuje jako smyšlené. Pro demonstraci si uvedme myšlenky anglického historika a numismatika Michaela Granta, podle kterého je toto datum „... příliš pozdní na první pravidelné osídlení a příliš časně na dobu pravé urbanizace“.²⁶ S tímto míněním nelze než souhlasit. Přesto se nám vedle roku 753 př. Kr. objevují i další data možného založení Říma. Kupříkladu řecký historik Timaios nejvíce věří datu 814 př. Kr.,²⁷ což by byl shodou okolností totožný rok vzniku jako u fénické kolonie Kartága, onoho dávného římského soka. Nejslavnější římský básník Augustovy doby Publius Vergilius Maro zas hovoří o zrození města v roce 848 př. Kr. Naopak Marcus Porcius Cato starší a řecký

²¹ Liv. 1,7.

²² Ibid.

²³ Liv. 1.

²⁴ BURIAN, J./MOUCHOVÁ, B.: *Záhadní Etruskové*. Praha : Mladá fronta, 1966, s. 67.

²⁵ ZUCCA, R.: *I popoli italici e le origini de Roma*. Milano : Jaca Book, 2004, s. 15.

²⁶ GRANT, M.: *Dějiny antického Říma*. Praha : BB Art, 1999, s. 23.

²⁷ GUIDETTI, M.: *Storia del Mediterraneo nell'antichità: 9.–1. secolo a. C.* Milano : Jaca Book, 2004, s. 126.

historik Polybiós uvádějí shodně datum 751 př. Kr., načež jeden z prvních římských historiků Quintus Fabius Pictor uvádí rok 748 př. Kr.²⁸ Řecky píšící letopisec Lucius Cincius Alimentus předpokládá, že Řím byl založen někdy mezi roky 729 př. Kr. a 728 př. Kr.²⁹ Všechna tato data ovšem sdílejí stejnou historickou pochybnost. Římané si dokonce i stanovili konkrétní den, kdy k této slavné události došlo. Dle tradice spadalo založení města na 21. dubna, a proto se v tento den každoročně slavil svátek, který měl připomínat onen významný moment – tzv. Parilie.³⁰ Znovu se tedy nejspíše jedná o smyšlený údaj, a tedy o nepravdu, usilující o umělé vykreslení starodávnosti a římské civilizace. Jak by se k dané otázce stavěl vynikající římský řečník, státník a filozof Marcus Tullius Cicero a zda by, ač sám byl hrdým Římanem, vůbec takovýto postup schvaloval, když v díle O řečníkovi (*De oratore*) tvrdil, že „... prvním zákonem historie je, aby se neodvážila tvrdit nic nepravdivého“³¹ zůstane navždy ve hvězdách.

Ačkoliv tedy nevíme, kdy přesně došlo k založení města a nejsme si ani tak úplně jisti, kdo byl oním zakladatelem, není sporu o tom, že nově založené město bylo pojmenováno *Roma*. V historické literatuře již zcela běžně nacházíme konstatování, že jméno *Roma* je etruského původu.³² Livius nás zpravuje o tom, že „... založené město bylo nazýváno jménem zakladatele“.³³ Nepochybně tím míní Romula, jenže Romulus, jakožto potomek dávného Aenea, rozhodně nebyl etruského původu. Z toho opět pramení rozkol, ve kterém na jedné straně stojí starověké písemnictví reprezentující římskou legendu jako fakt, a na straně druhé moderní historické zkoumání, jež si klade za cíl oprostít se od nekritického přijímání informací z děl antických autorů.

Touto cestou se vydal i významný německý právní romanista Theodor Mommsen. Ten se ke všem legendárním událostem, jež popisují vznik Říma, vyjadřuje značně kriticky a zcela zpochybnuje pověst o Romulovi. To nám nejlépe ukáží tato jeho slova:

„O vlastním založení města tím způsobem, jak o něm hovoří pověsti, nemůže být v žádném případě ani řeči... Pověstačky o založení Říma ... Romulem a Remem nejsou ničím jiným než naivním pokusem nejstarší rádoobyhistorie... Od takových pohádek, které by rády byly historií, se musí historie za všech okolností oprostít“.³⁴

Třebaže šlo o myšlenky velice erudovaného učenca, jenž se v odvětví římského práva a římské historie vůbec těšil značné úctě, přesto se však Mommsen těmito odvážnými úvahami vydal na tenký led. V době, kdy takto výrazně odsoudil pravdivost nejstarší a nejbávanější římské tradice, neměl prakticky žádné přímé důkazy, kterými by podpořil tuto svoji tezi. Mommsenovo

²⁸ MORA, F.: *Il pensiero storico-religioso antico. Autori greci e Roma. Vol. 1. Dionigi d'allicarnasso*. Roma : L'Erma di Bretschneider, 1995, s. 161–166.

²⁹ ZUCCA, R.: *I popoli italici e le origini de Roma*. Milano : Jaca Book, 2004, s. 15.

³⁰ *Parilia* (z původního *Palilia*) byl svátek, který byl slaven vždy 21. dubna. Na tento den spadalo výročí založení Říma. Kromě toho však měl tento svátek i náboženský rozměr. Jednalo se o jarní očistný svátek, při kterém se přinášela nekrvavá oběť bohyni Pale. *Pales* byla staroitalská zemědělská bohyně pastýřů a pěstitelů dobytka. Rolníci očišťovali toho dne chlévy, vykuřovali je sírou a zdobili zelenými ratolestmi. Pastýři zapalovali slámu, hnali přes ni dobytek a sami přeskakovali oheň. Tradice Parilií se udržela až do 5. století po Kr.

³¹ SKŘEJPEK, M.: *Poodkryté tváře římského práva*. Praha : Havlíček Brain Team, 2006, s. 15.

³² Q.v. BURIAN, J./MOUCHOVÁ, B.: *Záhadní Etruskové*. Praha : Mladá fronta, 1966, s. 61 a BARTOŠEK, M. 1995. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. Praha : Academia, 1995, s. 17.

³³ Liv. 1,7.

³⁴ KELLER, W.: *Etruskové*. Praha : Orbis, 1975, s. 106.

mínění zaštitěné pouze silou jeho autority ovšem dalo podnět k dalšímu intenzivnímu vědeckému bádání. Mommsenova troufalost posloužila jako správný hnací motor pro práce mnohých výzkumníků zabývajících se podrobněji počátky Říma. Mezi těmito badateli se objevovali taktéž archeologové. Ti začali se svými vykopávkami teprve až na počátku dvacátého století. A právě archeologům bylo souzeno nalézt uspokojivé řešení záhady vzniku města.

Vykopávkami, které řídil profesor A. M. Colini, bylo nesporně prokázáno, že ani v 8. století, ani v následujícím 7. století př. Kr. Řím jako město neexistoval. V místech, kde bylo souzeno Římu vzniknout, se rozkládala neobydlená pustina pokrytá bažinou a teprve až kolem poslední čtvrtiny 7. století př. Kr. se poprvé můžeme setkat s pozůstatky po obydlích.³⁵ Přesné datum, kdy se toto osídlení přeměnilo ve starověké město Řím, neznáme, ale je více než pravděpodobné, že dříve než kolem roku 600 př. Kr. to nebylo, což je bezmála půldruhého století od legendární Romulovy doby. O přesnou dataci se snažil švédský archeolog zabývající se římskými počátky Einar Gjerstad. Výzkum jej dovedl k následujícímu zjištění: „... v roce 575 př. Kr. došlo k epochální události. Po dlouhou dobu navzájem oddělené osady byly spojeny v jednu obec – město!“³⁶ Ačkoliv toto tvrzení není přijímáno bez výhrad, nespornou zůstává skutečnost, že archeologické objevy naprosto vymýtily legendární založení Říma Romulem.

Současným historikům tudíž nezbyvá nic jiného než konstatovat to samé, co již roku 1856 správně prorokoval Theodor Mommsen. Faktickou přesnost jednotlivých děl antických autorů nelze ani přespříliš přeceňovat, nicméně ani je rázně odvrhnout jakožto naprosto nevěrohodné. Bylo by proto krátkozraké označit kompletně celé vyprávění o počátcích Říma za snůšku pověr a výmyslů. Je však nutné mít na paměti výše citovaná Liviova slova o mísení lidského a božského, a tedy velice citlivě a se silou rozumu třídit jednotlivé informace.

³⁵ Ibid., s. 113.

³⁶ Ibid., s. 118 a BURIAN, J./MOUCHOVÁ, B.: *Záhadní Etruskové*. Praha : Mladá fronta, 1966, s. 67.

BIBLIOGRAFIE

PRAMENY:

1. APPIÁNOS: *Zrod rímskeho impéria*. Praha : Svoboda, 1986, 491 s.;
2. LIVIUS, T.: *Dějiny I–VII*. Praha : Svoboda, 1971–1979;
3. POLYBIOS: *Dějiny*. Praha : Arista, 2008, 211 s.

LITERATURA:

1. BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. Praha : Academia, 1995, 280 s.;
2. BURIAN, J.: *Cesty starověkých civilizací*. Praha : Práce, 1973, 214 s.;
3. BURIAN, J.: *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1971, 285 s.;
4. BURIAN, J./MOUCHOVÁ, B.: *Záhadní Etruskové*. Praha : Mladá fronta, 1966, 208 s.;
5. GRANT, M.: *Dějiny antického Říma*. Praha : BB Art, 1999, 472 s.;
6. GROH, V.: *Starý Řím*. Praha : Jednota českých filologů, 1931, 502 s.;
7. GUIDETTI, M.: *Storia del Mediterraneo nell'antichità: 9.–1. secolo a.C.* Milano : Jaca Book, 2004. 432 s.;
8. KELLER, W.: *Etruskové*. Praha : Orbis, 1975, 386 s.;
9. KRÁL, J.: *Státní zřízení římské*. Praha : Jednota českých filologů, 1921, 303 s.;
10. KUNKEL, W.: *An introduction to Roman legal and constitutional history*. Oxford : Clarendon Press, 1973, 236 s.;
11. MAŠKIN, N. A.: *Dějiny starověkého Říma*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1957. 735 s.;
12. MOMMSEN, Th.: *Römische Geschichte*. Berlin : Safari Verlag, 1941. 630 s.;
13. MORA, F.: *Il pensiero storico-religioso antico. Autori greci e Roma. Vol. 1. Dionigi d'alicarnasso*. Roma : L'Erma di Bretschneider, 1995. 494 s.;
14. MOUNTAIN, J.: *Serial Coalescent Simulations Suggest a Weak Genealogical Relationship Between Etruscans and Modern Tuscans*. Dostupné na <http://www.sciencedaily.com/releases/2006/05/060526065706.htm>;
15. PELLECCIA, M.: *On the origin of the Etruscan civilisation*. Dostupné na <http://www.newscientist.com/article/dn11174-on-the-origin-of-the-etruscan-civilisation.html>;
16. REVILÁKOVÁ, N.: *Tajemství původu Etrusků prozradily krávy*. Dostupné na http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/322350;
17. SKŘEJPEK, M.: *Poodkryté tváře římského práva*. Praha : Havlíček Brain Team, 2006. 198 s.;
18. ZUCCA, R.: *I popoli italici e le origini de Roma*. Milano : Jaca Book, 2004. 63 s.

PRÁVNÍ ASPEKTY V NEPRÁVNÍ LITERATUŘE: LIVIŮV POPIS SPIKNUTÍ PROTI RODÍCÍ SE REPUBLICE

LEGAL ASPECTS IN NON-LEGAL ANCIENT LITERATURE: LIVIUS' DESCRIPTION OF THE CONSPIRACY AGAINST NEWLY ESTABLISHED ROMAN REPUBLIC

Mgr. Kamila Stloukalová

Katedra právních dějin, Právnická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Abstrakt: V neprávních starověkých pramenech lze mnohdy vysledovat různorodé právní aspekty. Jako příklad si v tomto příspěvku vezmeme Dějiny Tita Livia, konkrétně jím vyprávěnou epizodu o neúspěšném spiknutí proti mladé republice, které se odehrálo záhy po vyhnání králů. Na několika odstavcích jsou zde zmíněny římskoprávní instituty týkající se odvětví veřejného i soukromého práva, jako je zavedení základních republikánských zásad fungování úřadů či propuštění hůlkou.

Klíčová slova: římské právo – Titus Livius – *Ab urbe condita* – Plútarchos – Dionýsios z Halikarnassu – království – Tarquinius – římská republika – *affectare regnum* – *ius vitae ac necis* – *patria potestas* – *insula* – *manumissio per vindictam*

Abstract: Various legal aspects may be pointed out in non-legal ancient sources. We can, as an example, analyse the work of Titus Livius *Ab Urbe condita* from this point of view, in particular the episode about unsuccessful conspiracy against newly established Roman republic which occurred soon after the expulsion of the kings. Roman law institutions of the public and private law to be found in the above-mentioned work will be presented in the paper, as the introduction of the principles of the functioning of the magistracies or manumission with the rod.

Keywords: Roman law – Titus Livius – *Ab urbe condita* – Plutarchos – Dionysios of Halikarnassos – kingdom – Tarquinius – Roman republic – *affectare regnum* – *ius vitae ac necis* – *patria potestas* – *insula* – *manumissio per vindictam*

Úvod

Máme-li hovořit o právních aspektech zřízení Římské říše, je třeba se nejdříve zabývat otázkou, jaké jsou prameny, z nichž se dozvídáme o okolnostech jejího vzniku, státního zřízení a právního řádu. Jako právníky by nás, samozřejmě, na prvním místě měly zajímat prameny právního charakteru. Dodejme ale, že z nejstarších období existence Říma máme jejich texty

zpravidla pouze neuceleně a zprostředkovaně, zmiňuje-li se o nich některé dílo pozdější.¹ Důležitým zdrojem jsou tak texty nepravní, typicky díla starověkých spisovatelů,² kteří si dali za cíl vylíčit historii Říma od jeho prvopočátků. I zde však rovnou musíme dodat další „ale“. V tomto případě totiž nejstarší osudy města Říma v jejich líčeních není možno přijímat nekriticky. Jednotliví spisovatelé si totiž jednak vzájemně odporují, a není také možno zapomínat, že dochované prameny jsou o několik století mladší než události, které začasť zmiňují. Popis období od založení města až po počátky republiky spadá do značné míry do oblasti pověstí, ač v jejich rámci určité části mohou mít historický základ.³ Nicméně, každý národ má určité mýty a legendy, na nichž staví svou historii. Přestože se tedy události nemusely přesně odehrát, jak je v dotčených textech uváděno, jsou tato vyprávění součástí kulturního bohatství římského národa a jeho vnímání dějin, a je tedy zajímavé se na ně, a na právní aspekty do nich zahrnuté, blíže podívat.

1 Nepravní prameny o počátcích římské republiky

Na následujících řádcích se budeme zabývat jednou z epizod odehrávajících se v období zrodu římské republiky. Naším hlavním průvodcem, který nám onu epizodu ve svém díle popisuje, bude Titus Livius.

Osobnost Tita Livia nutně dlouho představovat. Tento významný římský spisovatel-historik ve svém díle *Ab Urbe condita* (Od založení města, v českém překladu vyšlo jako *Dějiny*⁴) ve 142 knihách vylíčil historii Říma od jeho počátků až po svou současnost – rok 9 po Kr.⁵ Jako roky Liviova narození a úmrtí se uvádí 59 př. Kr. a 17 po Kr. Livius prožil svůj život v období, ve kterém postupně došlo k přerodu římské republiky na císařství, konkrétně jeho „mírnější“ formu – principát.

Období přerodu se budeme věnovat i v následujícím příspěvku. Legenda praví, že v roce 510 př. Kr.,⁶ došlo k vyhnání králů, respektive toho posledního, Tarquinia Superba, čímž

¹ Například originální znění královských zákonů (*leges regiae*) se nedochovalo a lze se tak odrazit jen od tvrzení římských historiků, kteří jednotlivým králům vydání různých právních norem připisovali. Dalším příkladem jsou ustanovení Zákona dvanácti desek (*Lex duodecim tabularum*), která jsou uváděna kupříkladu v dílech Ciceronových, Gaiových, Gelliových a mnohých dalších řečníků, právníků, historiků apod. SKŘEJPEK, M.: *Prameny římského práva. Fontes iuris romani*. 2. vyd. Praha : LexisNexis, 2004, s. 13 a 27.

² Ale samozřejmě i památky epigrafické, jako jsou *Fasti Capitolini*, případně archeologické nálezy etc.

³ Zajímavá je v tomto ohledu práce Luigiho Di Beauforta o nejistotě a důvodech k ní ohledně prvních století římské historie. DI BEAUFORT, L.: *Disserazione sull'incertezza de' primi cinque secoli della storia romana*. Přeložil z francouzštiny do italštiny Bertrand Hemmerding. Napoli : Jovene editore, 1990. K analýze a hodnocení pramenů o nejstarších římských dobách viz také ARANGIO-RUIZ, V.: *Storia del diritto romano*. Napoli : Casa editrice Dott. Eugenio Jovene, 2006, s. 1n.

⁴ LIVIUS: *Dějiny*. Přeložili Pavel Kucharský a Čestmír Vránek. Praha : Svoboda, 1971.

⁵ Liviovo dílo je charakterizováno jako analistické, zachovávající chronologický postup popisu událostí, nikoli však pragmatické, pátrající po původu jevů a jejich důsledcích. Jeho cílem je ukázat zářnou minulost Říma jako příkladu pro svou dobu a poukázat na ni prizmatem morálky, moralistické interpretace a idealizace Římanů, což vede k autorské licenci, která spočívá ve zpracování historického materiálu ne nutně v duchu badatelském a odborném, ale spíše uměleckém. Q.v. Předmluva Václava Marka k českému vydání Liviových Dějin. LIVIUS: *Dějiny*. Přeložili Pavel Kucharský a Čestmír Vránek. Praha : Svoboda, 1971, s. 7–35.

⁶ K tomuto letopočtu viz e.g. GERACI, G./MARCONE, A.: *Storia romana*. Firenze : Le Monnier Università, 2004, s. 49–50.

skončilo období království a římské státní zřízení se proměnilo do své republikánské podoby. Řím však následně musel čelit mnoha nesnázím, zpočátku působeným zhrzeným královským rodem a jeho etruskými soukmenovci. Než mezi ním a etruskými městy došlo k otevřené válce, pokusili se Tarquiniovci restaurovat svou moc pomocí spiknutí. Základem našeho zkoumání bude Liviovo líčení tohoto nebezpečí, které vzniklo mladé římské republice, a které nalezneme na samém počátku druhé knihy Liviových Dějin.

Stručně nejprve shrneme, o co se v příběhu jedná. Po pohnutých událostech násilného činu Sexta Tarquinia, syna krále Tarquinia Superba, na Lucretii, manželce Lucia Tarquinia Collatina,⁷ a její sebevraždě, došlo k tomu, že Tarquinii Superbovi byly uzavřeny brány města a ohlášeno vyhnanství.⁸ Následně byly učiněny kroky k zajištění takového státního modelu, aby se královláda již nemohla opakovat. Královská rodina se však tak snadno vzdát nehodlala. Vyslala posly, jejichž úkolem navenek, vůči reprezentantům republiky, bylo dojednat navrácení královského majetku. Potají však konali schůzky s mladými muži z předních římských rodin nespokojenými s nastoleným režimem. S nimi posléze vyslanci dojednali, a písemně si nechali potvrdit, že Tarquiniovcé opět vpustí do města, avšak tajně, pod rouškou tmy. Uskutečnění tohoto plánu však překazil otrok, sloužící v domě, kde ke schůzkám spiklenců docházelo. Ten totiž vše oznámil konzulům, kteří neváhali a zrádce z řad Římanů zadrželi. Následně byli popraveni. Majetek rodu Tarquinii byl rozebrán lidem a otrok-zachránce republiky byl odměněn svobodou, římským občanstvím i finančními prostředky ze státní pokladny.⁹

Výše parafrázovanou kapitulu z dějin Říma nenacházíme pouze u Livia, ale zabývají se jí i další autoři. Řecký filozof a životopisec Plútarchos (před r. 50 po Kr.–po r. 120 po Kr.) tak činí se zaměřením na jednu z osobností příběhu – Publia Valeria, později nazývaného Publicola, o němž pojednává ve své srovnávací studii tohoto Římana s jeho řeckým protějškem, jehož mu přiřadil, Solónem.¹⁰ I Plútarchovo dílo nám poslouží k poukázání na některé právní aspekty námi zkoumaného úseku římských republikánských dějin. Dále je třeba zmínit Dionýsia z Hali-karnassu,¹¹ který ve svých Římských starožitnostech dotčené události také popisuje, avšak obsáhleji a ještě detailněji než Livius, a to včetně proslaví jednotlivých hrdinů. Z Liviova díla později čerpal Annius Florus,¹² u nějž také najdeme skromnější zmínku o výše uvedeném ději.¹³

⁷ O pohnutém osudu tohoto muže viz ŠLOSAR, M.: *Republika se rodí v bolestech aneb neradostný osud Tarquinia Collatina*. In STLOUKALOVÁ, K. (ed.): *Kritická analýza pramenů. Sborník ze IV. česko-slovenského právněhistorického setkání doktorandů a postdoktorandů na Právnické fakultě Univerzity Karlovy*. Praha : Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2017, s. 201–207.

⁸ Liv. 1,60. Vyhnaní krále etruského původu ve vyprávění je mezníkem, který značí počátek římského vymanění se z etruského vlivu a slábnutí moci Etrusků v regionu. BURIAN, J.: *Řím. Světla a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1970, s. 42. Také archeologické nálezy dokládají pro období první poloviny 5. století př. Kr. přerušeni kulturních vazeb na Etrurii. Q.v. GERACI, G./MARCONE, A.: *Storia romana*. Firenze : Le Monnier Università, 2004, s. 49.

⁹ Liv. 2, 1–5.

¹⁰ PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*. Přeložili Václav Bahnik, Antonín Hartmann, Rudolf Mertlík, Edita Svobodová a Ferdinand Stiebitz. Praha : Arista, Baset, Maitrea, 2006, s. 155n.

¹¹ Tento řecký řečník, dějepisec a literární kritik působil v Římě v době Augustovy vlády. Římské starožitnosti (*Rhómaiké archaiologiaí*) sestávající z 20 knih pojednávajících o Římě od jeho počátků po rok 264 př. Kr. byly uveřejněny v r. 7 př. Kr. CONTE, G. B.: *Dějiny římské literatury*. Druhé, revidované a doplněné vydání. Praha : KLP, 2008, s. 743.

¹² Žil v 1. pol. 2. stol. po Kr., působil jako učitel a rétor v Hispánii, posléze v Římě. V češtině viz VELLEIUS PATERCULUS A FLORUS: *Dvojitý pohled na římské dějiny*. Přeložila Bohumila Mouchová. Praha : Arista a Baset, 2013 a CONTE, G. B.: *Dějiny římské literatury*. Druhé, revidované a doplněné vydání. Praha : KLP, 2008, s. 485.

¹³ Ep. Tit. Liv. 1,3 (1,9).

Nutno dodat, že z hľadiska časovej posloupnosti některých událostí a v popisu určitých detailů příběhu se výše zmiňovaní autoři liší,¹⁴ přesto v základu dějová linka zůstává stejná.

2 Právní aspekty v neprávních pramenech

Na pouhých několika odstavcích Liviova vyprávění nalezneme množství různých právních aspektů, týkajících se práva veřejného i soukromého, ale také formulaci následováníhodných římských ctností a vyzdvížení role zákona a práva.

Hned poslední zmíněný aspekt se projevuje na počátku Liviova vyprávění, na které se soustředí naše pozornost. Vyjadřuje nespokojenosť mladíků s republikánským zriadením následovne: „Když po vypuzení králů se dostalo všem stejných práv, cítili se [mladíci z přednějších rodin] ochuzeni o svou dřívější bezuzdnou zvlášť a začali vespolek reptat, že se svoboda druhých obrátila v jejich ponižení. Král, pane, to prý je člověk, u něho můžeš dosáhnout, čeho potřebuješ, ať jsi nebo nejsi v právu; u něho lze získat přízeň, získat dobrodiní; on se může pohněvat, ale i odpustit, on dovede rozlišit mezi přítelem a nepřitelem. Naproti tomu **zákony jsou prý hluché, neúprosné zřízení**, výhodnější pro nuzáky než pro šlechtice, a **neznají žádné úlevy ani milosti, překročí-li přípustné meze**; a při tolika příležitostech k prohřeškům, jimž je člověk vystaven, není prý snadné žít životem naprosto bezúhonným“.¹⁵

Livius tak hodnotí zákon jako objektivní nástroj regulace chování společnosti, který měří všem stejně a působí se stejnými důsledky na všechny. Zrádci jsou vypodobnění i pomocí výše uvedených stížností na nové státní zřízení jako osoby bez oněch mravních zásad, které Livius hodlal ve svém díle vyzdvihnout, jako jsou *fides*, *dignitas*, *pietas*, *virtus*, *moderatio*¹⁶ etc., tedy vlastnosti považované za typické římské ctnosti. Jejich nositeli jsou naopak jeho hlavní (samozřejmě poněkud idealizovaní) hrdinové, kteří respektují zákon a milují svou vlast a hájí ji i za cenu obětování sama sebe nebo toho, co je jim drahé.

¹⁴ K tomu jen příklad (některé další budou uvedeny v rozboru právních institutů přímo v textu): Livius před-sazuje ve svém vyprávění vynucený odchod Lucia Tarquinia Collatina z funkce konzulské i z Říma námi zkoumaným úkladům o republiku, za nichž už tedy měli být konzuly Lucius Iunius Brutus a na místě Collatina Publius Valerius. Plútarchos a Dionýsius naproti tomu odchod Collatina dávají do souvislosti s jeho příliš mírným jednáním při rozhodování o potrestání spiklenců, kterým si zneprátili spolukonzula v úradě, Bruta, i římský lid. V návaznosti na výše uvedený rozdíl se pak Livius s ostatními dvěma rozchází i v tom, že otrok Vindicium, který spiknutí odhalil, se podle něj s touto informací vydal přímo za konzuly. Plútarchos a Dionýsius uvádějí, že se Vindicium nejprve odebral za Publiem Valeriem (ten v té době podle nich nezastával magistraturu), neboť spiklenci byli spřízněni s konzuly (Brutem a Collatinem), a proto šlo o otázku nanejvýš ožehavou. Publius Valerius mu zaručil ochranu, vydal se sám do domu Aquiliů, kde se tajně schůzky konaly, zadržel spiklence i usvědčující materiál, a teprve potom se celá záležitost dostala před konzuly samotné.

¹⁵ Liv. 2,3: *Eam tum, aequato iure omnium, licentiam quaerentes, libertatem aliorum in suam vertisse servitutum inter se conquerebantur: regem hominem esse, a quo impetres, ubi ius, ubi iniuria opus sit; esse gratiae locum, esse beneficium; et irasci et ignoscere posse; inter amicum atque inimicum discrimen nosse; leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem melioremque inopi quam potenti; nihil laxamenti nec veniae habere, si modum excesseris; periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia vivere.* Veškeré zvýraznění v textu přispěvku autorka.

¹⁶ *Fides* – věrnost závazkům a zachovávaní norem; *dignitas* – důstojnosť; *pietas* – úcta k bohům; *virtus* – sta-tečnost; *moderatio* – znalosť správnej míry. Q.v. LIVIUS: *Dějiny*. Přeložili Pavel Kucharský a Čestmír Vránek. Praha : Svoboda, 1971, s. 22.

Livius dále zmiňuje opatření sloužící k udržení nově nastoleného státního zřízení bez vlády králů:

„Počátek svobody bys mohl počítat od té doby spíše proto, že zastávání konzulského úřadu bylo omezeno na dobu jednoho roku, než proto, že by se snad bylo z pravomoci, příslušející dříve králům, něco ubralo: všechna práva králů, všechny jejich odznaky konzulové podrželi. Bylo pouze zabráněno tomu, aby snad nevznikaly dvojnásobné obavy z konzulů, kdyby oba současně vystupovali na veřejnost se svazky prutů se sekerymi jakožto odznaky svrchované moci; proto se podle určitých pravidel v jejich užívání střídali“.¹⁷

Tím nejznámějším krokem je nahrazení jednoho vládcce více osobami – dvěma konzuly volenými centuriijním lidovým shromážděním (*comitia centuriata*)¹⁸ s funkčním obdobím na jeden rok. Nevratnost království tedy zabezpečovaly „brzdné páky“, které měly zastavit ambiciózní jedince v uzurpování si moci, a to v podobě zásad kolegiality [oba kolegové v úřadě měli stejné pravomoci a zároveň (nejen) vůči sobě navzájem mohli uplatnit právo intercesse], anuity a s tím související odpovědnosti za činy vykonané v průběhu výkonu úřední funkce. Pravomoci krále¹⁹ přešly na tyto volené úředníky. Některé náboženské obětní úkony v rámci státního kultu, u nichž byla role krále nezastupitelná, převzal tzv. král-obětník (*rex sacrorum, sacrificulus*).²⁰ Lze si povšimnout, že lpění na tradičních a zavedených institutech a jejich neměnnost formální (byť by se obsahem již odlišovaly od své předchozí podoby), je jedním z příznaků římské společnosti²¹ a také římského práva.²² *Rex sacrorum* sídlil v původním královském paláci (*regia*) na fóru (společně s pontifiky), z něhož se stalo centrum kultu,²³ a jeho postavení ve společnosti bylo výsadní. Král-obětník nicméně neměl, ani nesměl mít, co do činění s politickými záležitostmi, neboť mu bylo zakázáno zastávat úřední funkce.

V textu jsou uvedeny také typické odznaky magistrátů. *Fasces*, nošené liktory, sestávaly z několika prutů a sekery, svázanými dohromady červeným řemenem. Sekera značila moc nad životem a smrtí (*ius vitae ac necis*) a také se pomocí těchto předmětů vykonávaly popravu a fyzické tresty.²⁴ Konzulové se o tyto insignie střídali, používal je magistrát zrovna úřadující.²⁵

¹⁷ Liv. 2,1: *Libertatis autem originem inde magis quia annum imperium consulare factum est quam quod deminutum quicquam sit ex regia potestate numeres. Omnia iura, omnia insignia primi consules tenere; id modo cautum est ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur.*

¹⁸ Liv. 1,60.

¹⁹ Byly jimi především pravomoci vykonávané *domi militiaeque* v oblasti správy státu, jako vrchní vojenské velení, péče o státní majetek, administrace chodu města, náboženské záležitosti, a dále soudnictví. Královské pravomoci lze zrekonstruovat právě porovnáním s těmi, kterými byli obařeni konzulové, neboť podoba pozdějších doložených institutů, mnohé napoví o jejich dřívějším předobrazu, a to díky dlouhodobě udržované tradici u římskoprávních institutů. KRÁL, J.: *Státní zřízení římské*. Upravil a vydal Vladimír Groh. Praha: Jednota českých filologů, 1921, s. 117n. Cf. GUARINO, A.: *Storia del diritto romano*. Dodicesima edizione. Napoli: Editore Jovene, 1998, s. 107n.

²⁰ Fest., *Sac. rex*. Cf. GERACI, G./MARCONE, A.: *Storia romana*. Firenze: Le Monnier Università, 2004, s. 50.

²¹ V případě krále-obětníka je důvodem zachovat *pax deorum*, který by byl porušen v případě, že by obět nebyla vykonána tou osobou, která k ní byla příslušná, i.e. králem. SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 80.

²² Stačí zmínit e.g. mancipaci. Když docházelo k převodu mancipační věci, jednou z osob potřebných k tomuto úkonu byl vážný, který při koupi a prodeji skutečně ve starších dobách odvažoval kov jakožto kupní cenu. V pozdějších dobách za existence mincí již odvažování nebylo nutné, avšak přítomnost vážného u tohoto úkonu zůstávala stále jeho povinnou součástí.

²³ RŮPKE, J.: *Náboženství Římanů*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 56.

²⁴ Od zavedení provokačních zákonů byly *fasces* ve městě bez sekery. KRÁL, J.: *Státní zřízení římské*. Upravil a vydal Vladimír Groh. Praha: Jednota českých filologů, 1921, s. 167–168.

²⁵ *Ibid.*, s. 128 a 168.

Prestože ke stabilizaci výše uvedené organizace státního zřízení místo monarchie nejspíše docházelo pozvolna, jak ostatně naznačuje také pozdější vývoj, kdy v čele státu stál určitou dobu i jen jediný konzul, poté konzuly vystřídalí decemvirové a následně také *tribunes militum consulari potestate*,²⁶ z Liviova popisu se dozvídáme základy tradičního římského pojetí historického ho vývoje událostí a příslušných státoprávních institutů.

Prvními konzuly se údajně stali Lucius Iunius Brutus a Lucius Tarquinius Collatinus, osobnosti, které se zasloužily o pád královské vlády. Posledně jmenovaný však záhy o konzulát přišel kvůli svému rodovému jménu, až příliš připomínajícímu nedávné hrůzy královlády.²⁷ Nahradil jej již zmiňovaný Publius Valerius.

Brutus také navrhl vyhoštění všech příslušníků rodu Tarquiniů z Říma a uzavření přísahy, že k restauraci království již nikdy nedojde:

„První, co učinil, bylo toto: Aby se národ, dychtivě sahající po nové svobodě, nedal v budoucnosti zvíkat ani prosbami, ani dary králů, zavázal ho slavnou přísahou, že nedovolí nikomu, aby se stal v Římě králem“.²⁸

Tím se vytváří jeden ze základních ústavněprávních pilířů nové republiky.²⁹ Zároveň nás tato část upozorňuje na zásadní význam přísahy v římském právu. V podstatě vzápětí byl v tomto smyslu přijat i zákon, *lex Valeria de sacrando cum bonis capite eis qui regni occupandi consilium inisset*. Pokud by tedy někdo usiloval o znovunastolení monarchie, spáchal by jeden z nejzávažnějších trestných činů, *affectatio regni*, za nějž náležel hrdelní trest.³⁰

Podíváme-li se v ději dále, dozvídáme se, že vyslanci od rodiny Tarquiniů přišli požádat³¹ o vydání jejich soukromého majetku, neboť v soukromoprávní sféře byli králové „na roveň ostatním“, tedy jako oni měli i vlastní privátní majetek. O vydání či nevydání se rozhořel zásadní spor. Sice těsně, ale nakonec přeci jen převládl názor, že by měl být majetek Tarquiniům vydán, což vyslancům poskytlo záminku dále setrvávat v Římě, oficiálně za účelem převzetí onoho majetku a zajištěním jeho dalšího osudu. Jak již bylo řečeno, potají však vyslanci konali schůzky se spiklenci s cílem dohodnout vpuštění příslušníků královské rodiny do Říma. Mezi těmi, kteří se k tomuto činu dali přesvědčit, a nakonec poskytli za tím účelem i písemné záruky, byli synové konzula Bruta, Titus a Tiberius, a dále příslušníci rodu Vitelliů a Aquiliů.³²

²⁶ Q.v. KASER, M.: *Storia del diritto romano*. Seconda edizione. Milano : Cisalpino–Goliardica, 1979, s. 29.

²⁷ Dodejme ovšem, že i Brutus byl spřízněn s králem (nikoli ale agnací, i.e. nepatřil do královského rodu), neboť byl synem Tarquinie, sestry Tarquinia Superba. K problematice nekoherence určitých skutečností ve vyprávění o přechodu z království na republiku viz ARANGIO–RUIZ, V.: *Storia del diritto romano*. Napoli : Casa editrice Dott. Eugenio Jovene, 2006, s. 27.

²⁸ Liv. 2,1: *Omnium primum avidum novae libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regni possent, iure iurando adegit neminem Romae passuros regnare*.

²⁹ CRIFÒ, G. et al.: *Lezioni di storia del diritto romano*. Quinta edizione. Bologna : Monduzzi Editoriale, 2010, s. 50.

³⁰ KINCL, J./URFUS, V./SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 327.

³¹ Podle Plútarcha a Dionýsia se vyslanci nejprve pokoušeli dojednat návrat královského rodu do Říma a obnovení Tarquiniovy vlády s tím, že již nebude „zpučný“ a povládně v souladu s vůlí lidu. Konzul Brutus se proti tomu však ostře postavil a připomněl i přísahu, která byla předtím složena o tom, že se nikdo nepokusí navrátit moc králům. Poté tedy vyslanci začali vyjednávat alespoň o majetku Tarquiniovců. Plut., Pub. 2 a Dion. Hal. 5,4.

³² Spiklenci z těchto dvou rodů byli podle Plútarcha synovci konzula Collatina, přičemž Vitelliové byli také spříznění s Brutem, který měl za manželku jejich sestru. Plut., Pub. 3. Dionýsius uvádí i jejich jména: z rodu Vitelliů to byli Marcus a Manius, z rodu Aquiliů pak Lucius a Marcus. Dion. Hal. 5,6,4.

K odhalení komplotu Livius uvádí následující:

„K zatčení vyslanců a spiklenců se konzulové vydali z domu bez zbytečného poplachu a pikle úplně potlačili. Především se ovšem postarali o to, aby přitom nepřišly písemné doklady vniveč. Zrádci byli ihned uvrženi do vězení; pokud se týkalo vyslanců, konzulové poněkud zaváhali. Ačkoliv bylo očividné, že se dopustili něčeho, co je usvědčuje z nepřítelství ke státu, ohled na **přirozené právo** rozhodl v jejich prospěch.“³³

Zajímavá je zde zmínka o přirozeném právu, respektive právu národů, neboť latinská verze textu říká, že vyslanci nebyli potrestáni obdobně jako zrádci z řad římských občanů s ohledem na *ius gentium*,³⁴ které jim tedy dávalo specifické postavení, kdy je nebylo možno trestat podle římského práva.

Poté se odehrálo několik událostí, z nichž zmíníme stručně tři, opět mající určitou římskoprávní relevanci, a to: vznik ostrova v souvislosti s otázkou, jak naložit s královským majetkem, potrestání Brutových synů zapojených do spiknutí a odměnění otroka, který spiknutí odhalil.

Majetek Tarquiniů byl dán lidu k rozchvácení, až na jednu výjimku:

„Pozemek Tarquiniů, který se rozkládal mezi městem a Tiberem a byl zasvěcen bohu Martovi, nazýval se od té doby polem Martovým. Náhodou bylo na něm prý tehdy zaseto obilí,³⁵ které bylo již zralé pro žatvu. Poněvadž by bylo svatokrádežné, aby úroda z toho pole byla spotřebována, bylo vysláno velké množství lidí, aby obilí požali a v koších i se slámou naházeli do Tiberu, který, jak to tak bývá za parných letních dní, líně plynul jen v mělkém korytu. A tak kupy obilí, potažené říčním bahnem, vázly a začaly se usazovat na mělčinách. Z nich a z nánosu jiných naplavených hmot, které obvykle řeka s sebou unáší, vytvořil se ponenáhlu ostrůvek. Později byly patrně přistavěny hráze a tak pomohl i lidský důmysl, aby plošina vyčnívající z vody byla zpevněna a mohla snést stavbu chrámu a sloupové síně.“³⁶

Z výše uvedeného vyplývá magický charakter úrody, která nemohla být použita, vzhledem k charakteru pozemku, na němž vyrostla.³⁷ Vypráví se tu také o jisté raritě – vzniku ostrova (*insula Tiberina*), což je událost, s níž, i přes malou frekvenci, se kterou se s ní lze setkat, právo počítá a upravuje otázku nabytí vlastnictví k takto nově vzniklému pozemku. Na tomto

³³ Liv. 2,4: *Consules ad deprehendendos legatos coniuratosque profecti domo sine tumultu rem omnem oppressere; litterarum in primis habita cura ne interciderent. Proditoribus extemplo in vincla coniectis, de legatis paululum addubitatum est; et quamquam visi sunt commisisse ut hostium loco essent, ius tamen gentium valuit.*

³⁴ Jolowicz a Nicholas uvádí, že pro „právo národů“ se v pramenech používá i výraz „přirozené právo“. Q.v. JOLOWICZ, H. F./NICHOLAS, B.: *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. Third edition. Cambridge – London – New York – Melbourne: Cambridge University Press, 1972, s. 105² a 106³.

³⁵ Dionýsios uvádí, že Tarquinius si prostě pozemek zabral pro svoji potřebu a proto na něm bylo vyseto obilí, přestože měl sloužit k jiným účelům. Dion. Hal. 5,13,2.

³⁶ Liv. 2,5: *Ager Tarquiniorum qui inter urbem ac Tiberim fuit, consecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. Quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna vis hominum simul immissa corribus fudere in Tiberim tenui fluentem aqua, ut mediis caloribus solet. Ita in vadis haesitantes frumenti acervos sedisse inlitos limo; insulam inde paulatim, et aliis quae fert temere flumen eodem invectis, factam; postea credo additas moles manaque adiutum, ut tam eminens area firmaque templis quoque ac porticibus sustinendis esset.*

³⁷ SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 146.

konkrétním byl postaven Asklépiův (Aeskulapův) chrám.³⁸ Jak však objasňuje Brtnický, ostrov nevznikl naplaveninou (*alluvio*), ale jde o zbytek tufové skály, kterou si řeka vyhloubila koryto.³⁹

Co se týče potrestání spiklenců, ti byli nejprve veřejně zmrskáni pruty a následně štáti sekyrou, a to včetně obou synů konzula Bruta: „... byli souzeni zrádci a vykonána jejich poprava. Ta budila tím větší pozornost, že úřad konzula ukládal v tomto případě otci povinnost dát potrestat vlastní syny a že osud určil dohlížejícím nad popravou toho, který měl být toho divadla ušetřen“. Pro doplnění se podíváme do Plútarchova vyprávění. Poté, co byli Brutovi synové popraveni,⁴⁰ Brutus prý odešel a potrestání ostatních viníků nechal na svém kolegovi v úřadě Collatinovi. Ten ale s potrestáním váhal. Ve vypjaté situaci se proti němu postavil Publius Valerius a snažil se povolat Bruta zpět:

„Brutus se tedy vrátil na forum, a když nastalo ticho, prohlásil, že byl oprávněn vlastní syny soudit sám, soud nad ostatními zrádci že však musí ponechat občanům, neboť jsou svobodni. Nechť tedy mluví a přesvědčuje lid, kdo chce. Nebylo však již potřeba slov, nýbrž když došlo k hlasování, byli viníci odsouzeni všemi hlasy a štáti sekerou“.⁴¹

Vidíme zde projev *ius vitae necisque*, které Brutus měl jednak jako otec v rámci moci otcovské (*patria potestas*), ale také jako konzul (v rámci svého impéria).⁴² Právo konzulů nad životem a smrtí však bylo omezeno provokačními zákony, z nichž první byl údajně navržen právě již Publiem Valeriem a přijat již v roce 509 př. Kr. (*lex Valeria de provocatione*).⁴³ Stejně právo otců nad potomky bylo taktéž po malých krůčcích omezováno, ale teprve v pozdějších dobách.

A nakonec ještě zmiňme šťastný konec otroka Vindicia, který obdržel odměnu za to, že zachránil republiku:

„Aby pak na obě strany byl dán výrazný příklad k zamezení podobných zločinů, byla přiměřeně k trestu viníků vyplacena otroku, který spiknutí odhalil, odměna ze státní pokladny a dána svoboda i právo občanské. On první prý byl propuštěn na svobodu vindictou, dotekem hůlky svobody, zvané *vindicta*. Někteří se však domnívají, že název *vindicta* byl odvozen právě od jména toho otroka, neboť se jmenoval Vindicius. Od Vindiciova případu se ujal obyčej, že ti, kteří byli osvobozeni z otroctví tímto obřadem, byli zároveň uznáni za hodny udělení práva občanského“.⁴⁴

Plútarchos uvádí, že Vindicius byl vůbec první *libertinus*, který získal římské občanství, zatímco Dionýsios říká, že již Servius Tullius umožnit propuštěným otrokům římské občanství

³⁸ Tam v pozdějších dobách odkládali pánové své nemocné otroky, kterých se chtěli zbavit. Takoví otroci za císaře Claudia obdrželi svobodu. SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999, s. 146.

³⁹ BRTNICKÝ, L.: *Topografie starověkého Říma*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1925, s. 469.

⁴⁰ Pro zajímavost lze dodat, že Livius Brutovi přičkl alespoň to, že se mu při výkonu trestu zračila v očích láska otcovská, zatímco Plútarchos Bruta líčí jako tvrdého muže, který žádný soucit s popravovanými syny neprojevil ani náznakem.

⁴¹ Plut., Pub. 7.

⁴² GUARINO, A.: *Storia del diritto romano*. Dodicesima edizione. Napoli : Editore Jovene, 1998, s. 231.

⁴³ Liv. 2,8. ROTONDI, G.: *Leges publicae populi romani*. Milano : Società Editrice Libreria, 1912.

⁴⁴ Liv. 2,5: *Secundum poenam nocentium, ut in utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, praemium indicii pecunia ex aerario, libertas et civitas data. Ille primum dicitur vindicta liberatus; quidam vindictae quoque nomen tractum ab illo putant; Vindicio ipsi nomen fuisse. Post illum observatum ut qui ita liberati essent in civitatem accepti viderentur.*

nabýt, a to zápisem do censu.⁴⁵ Ať tak či onak, nalézáme zde samotné prvopočátky institutu propuštění otroka na svobodu, respektive konkrétně propouštění hůlkou, kdy se teprve formují důsledky, které takováto manumisse bude mít.

Manumissio vindicta probíhala ve formě soudního procesu o svobodu, i.e. za přítomnosti magistráta, otrokova pána, osoby deklarující otrokovu svobodu (*adsertor libertatis*) a samotného otroka. *Adsertor* prohlásil, že otrok je svobodný, pán mlčel nebo výrok potvrdil. Po splnění dalších formalit, magistrát potvrdil svým výrokem jednání stran (*addico*), tedy vyhlásil otrokovu svobodu. Otázkou, kterou nemáme zodpovězenou, zůstává, jak konkrétně probíhala tato historicky první manumise hůlkou, kdo v onom „sporů“ figuroval jako pán otroka (Vindicium patřil Aquiliům) etc. Vzhledem k tomu, že neexistovala předchozí praxe, toto první propuštění hůlkou mohlo proběhnout odlišně oproti postupům, které se později ustálily.

Závěr

Výše jsme poukázali pouze na některé části Liviova textu,⁴⁶ z nichž se dozvídáme bližší, pro zkoumání počátků zřízení římského státu v jeho republikánské podobě a římského práva důležité, informace. Veškeré výňatky jsou stručně okomentovány, pravdou však je, že se lze jistě ponořit ve zkoumání archaických institutů a jejich počátků mnohem hlouběji, jako to v některých případech činí některá z děl, na něž příspěvek odkazuje pod čarou.

Přestože jsme na začátku uvedli, že značná část textu se řadí mezi mýty, že popisované děje jsou vyprávěny s odstupem několika staletí a navíc se u jednotlivých starověkých autorů v určitých otázkách liší, tvoří tato díla vedle archeologických nálezů, epigrafických památek a komparace s historickými instituty jiných států starověku nebo doloženými římskoprávními instituty pozdějších dob, páteř našeho poznání antického římského světa.

⁴⁵ Plut., Pub. 7 a Dion. Hal. 4, 22.

⁴⁶ Výčet právních aspektů v dotčeném příběhu těmi výše vybranými však nekončí. Mohli bychom se dále bavit o otázce doplnění senátu na počet 300 mužů, o charakteru trestu, jímž byli potrestáni zrádci etc.

BIBLIOGRAFIE

PRAMENY:

1. Dion. Hal. 4,22;
2. Dion. Hal. 5,1–13;
3. Flor., Ep. Tit. Liv. 1,3 (1,9);
4. Liv. 1,60;
5. Liv. 2,1–5;
6. Liv. 2,8;
7. Plut., Pub. 1–8.

LITERATURA:

1. ARANGIO-RUIZ, V.: *Storia del diritto romano*. Napoli : Casa editrice Dott. Eugenio Jovene, 2006;
2. BRTNICKÝ, L.: *Topografie starověkého Říma*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1925;
3. BURIAN, J.: *Řím. Světla a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1970;
4. CONTE, G. B.: *Dějiny římské literatury*. Druhé, revidované a doplněné vydání. Praha : KLP, 2008;
5. CRIFÒ, G. et al.: *Lezioni di storia del diritto romano*. Quinta edizione. Bologna : Monduzzi Editoriale, 2010;
6. DI BEAUFORT, L.: *Dissertazione sull'incertezza de' primi cinque secoli della storia romana*. Přeložil z francouzštiny do italštiny Bertrand Hemmerdinger. Napoli : Jovene editore, 1990;
7. GERACI, G./MARCONE, A.: *Storia romana*. Firenze : Le Monnier Università, 2004;
8. GUARINO, A.: *Storia del diritto romano*. Dodicesima edizione. Napoli : Editore Jovene, 1998;
9. JOLOWICZ, H. F./NICHOLAS, B.: *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. Third edition. Cambridge – London – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 1972;
10. KASER, M.: *Storia del diritto romano*. Seconda edizione. Milano : Cisalpino-Goliardica, 1979;
11. KINCL, J./URFUS, V./Skřejpek, M.: *Římské právo*. Praha : C. H. Beck, 1995;
12. KRÁL, J.: *Státní zřízení římské*. Upravil a vydal Vladimír Groh. Praha : Jednota českých filologů, 1921;
13. LIVIUS: *Dějiny*. Přeložili Pavel Kucharský a Čestmír Vránek. Praha : Svoboda, 1971;
14. PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*. Přeložili Václav Bahník, Antonín Hartmann, Rudolf Mertlík, Edita Svobodová a Ferdinand Stiebitz. Praha : Arista, Baset, Maitrea, 2006;
15. ROTONDI, G.: *Leges publicae populi romani*. Milano : Società Editrice Libreria, 1912;
16. RÜPKE, J.: *Náboženství Římanů*. Praha : Vyšehrad, 2007;

17. SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999;
18. SKŘEJPEK, M.: *Prameny římského práva. Fontes iuris romani*. 2. vyd. Praha : LexisNexis, 2004;
19. ŠLOSAR, M.: *Republika se rodí v bolestech aneb neradostný osud Tarquinia Collatina*. In STLOUKALOVÁ, K. (ed.): *Kritická analýza pramenů. Sborník ze IV. česko-slovenského právněhistorického setkání doktorandů a postdoktorandů na Právnické fakultě Univerzity Karlovy*. Praha : Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2017;
20. VELLEIUS PATERCULUS A FLORUS: *Dvojí pohled na římské dějiny*. Přeložila Bohumila Mouchová. Praha : Arista a Baset, 2013.

PONTIFEX MAXIMUS: ÚSTAVNÉ ZAKOTVENIE A PRÁVOMOCI NAJVVYŠŠIEHO KŇAZA V OBDOBÍ RÍMSKEJ REPUBLIKY¹

CONSTITUTIONAL ANCHORING AND COMPETENCE OF THE HIGHEST PRIEST IN THE PERIOD OF ROMAN REPUBLIC

JUDr. Martin Gregor

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva, Právnická fakulta, Univerzita
Komenského v Bratislave

Abstrakt: Cieľom tohto príspevku je priblížiť charakter úradu najvyššieho kňaza v období trvania rímskej republiky. Sústreďuje sa najmä na spôsob jeho ustanovovania a rozsah právomocí vrátane dohľadu nad štátnym kultom a správou kultového majetku. S osobitným zreteľom skúma výkon jeho jurisdikcie nad kňazmi a kňazkami. Keďže z hľadiska svojich kompetencií bol pokladaný za jedného z nástupcov rímskych kráľov, dôkladne analyzuje aj jeho vzťah k jednotlivým zložkám ľudového zhromaždenia a ostatným magistrátom. Na podklade týchto aspektov by mal príspevok načrtnúť komplexný obraz o úlohe najvyššieho kňaza v ústavnom systéme Rímskej ríše.

Kľúčové slová: *pontifex maximus* – najvyšší kňaz – Rímska republika – právomoci

Abstract: The aim of this contribution is to bring closer the nature of the highest priest office in the period of the Roman republic. It concentrates namely on manner of his appointment and scope of competences including supervision over the state cult and administration of the cult property. With a specific respect it examines performance of his jurisdiction over priests and priestesses. Whereas, in light of own competences, he was considered to be one of the successors of the Roman kings, it consistently analyses also his relation to individual sections of *comitia* and other municipal authorities. On the strength of these aspects the contribution should offer the complex view on the role of the highest priest in the constitutional system of the Roman Empire.

Keywords: *pontifex maximus* – the highest priest – Roman republic – competences

Úvod

Z mýtických hlbín rímskeho dávnoveku vzišli nielen počiatky rímskeho štátu, ale aj náboženstva. Už Romulus zaviedol posvätenie ohňa a jeho opateru zveril zasväteným pannám

¹ Tento príspevok je výstupom Grantu Univerzity Komenského č. UK/14/2018 s názvom: „Náboženská sloboda v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva v kontexte konfliktu medzi náboženským presvedčením jednotlivca a záujmami spoločnosti“.

vestáľkam.² Sám sa ujal výkonu posvätných obradov domácim bohom, spomedzi cudzích kultov prijal jedine božstvo Herkula.³ Poriadok do náboženských praktík však vniesol až druhý rímsky kráľ Numa Pompilius. Podľa Plutarcha ustanovil kňazský zbor pontifikov a sám sa stal prvým z nich.⁴ Titus Livius však zaznamenal, že „... za najvyššieho kňaza, teda pontifika vybral Numu Marcia, Marcovho syna a odovzdal mu spísané pokyny o obradoch – v ktoré dni a v ktorých chrámoch sa majú obrady konať, ako aj to, aké obetné zvieratá sa majú použiť“.⁵ Gramatický výklad poukazuje na to, že ide len o menovanie jedného z pontifikov (nie najvyššieho pontifika, ale najvyššieho z kňazov, teda pontifika). Livius však opomína prvok kolegiality tohto zboru, čo z logického hľadiska celý text nespřehľadňuje a budí dojem výlučnosti menovaného pontifika.

Bez ohľadu na túto správu však možno konštatovať, že kráľ zastával v rímskej spoločnosti postavenie najvyššieho kňaza, ktorý vykonával hlavný dozor nad akýmkoľvek sakrálnymi záležitosťami.⁶ Jeho postavenie bolo natoľko späté s magickým a rituálnym pôvodom, že niektorí autori ho neváhajú prirovnávať k pozícii dalajlámu v Tibete.⁷ Preto bolo po vyhnaní kráľov nevyhnutné zabezpečiť, aby sa právomocí bývalých kráľov chopili iné osoby. Kým svetské právomoci prevzali magistráti,⁸ náboženské povinnosti sa stali náplňou činnosti nového rímskeho hodnostára, najvyššieho kňaza z radu pontifikov. Domnievame sa, že nešlo o kreáciu úplne novej entity, ale o zásadnú transformáciu už skôr fungujúceho úradu. Tento článok má ambíciu poukázať práve na jeho ústavné postavenie a právomoci v období rímskej republiky.

1 Postavenie najvyššieho kňaza v republikánskom systéme

Pontifex maximus pôsobil ako nástupca rímskych kráľov vo všetkých náboženských funkciách. Na túto kontinuitu poukazovalo aj sídlo jeho úradu, ktoré bolo umiestnené v niekdajšej rezidencii kráľov na Svätej ceste (*domus regia*). Na základe toho bola táto hodnosť doživotná a v zásade neodvolateľná. Jedným z mála pokusov zosadiť úradujúceho najvyššieho kňaza bol precedens z roku 36 pred Kr., keď vďačný národ ponúkol túto hodnosť Octaviovi Caesarovi,

² Plut., Rom. 22. Q.v. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. Prvý zväzok*. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 69.

³ Liv. 1,7. Q.v. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha : Svoboda, 1971, s. 48.

⁴ Plut., Num. 12. Q.v. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. Prvý zväzok*. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 141. Cf. Plut., Rom. 22. Q.v. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. Prvý zväzok*. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 69.

⁵ Liv. 1,20. Q.v. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha : Svoboda, 1971, s. 66.

⁶ SIBER, H.: *Römisches Verfassungsrecht in geschichtlicher Entwicklung*. Baden : Verlag von Moritz Schauenburg, 1952, s. 24.

⁷ LOEWENSTEIN, K.: *The Governance of Rome*. Hague : Martinus Nijhoff, 1973, s. 14.

⁸ Q.v. BRTKO, R.: Postavenie a právomoci štátnych úradov (magistratúr) v období rímskej republiky (510 pred Kr.–27 pred Kr.) In *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska: rozvojové trendy – manažment a podnikanie*. Trenčín : Inštitút aplikovaného manažmentu, 2011, s. 38n.

hoci Lepidus, najvyšší kňaz, bol stále nažive. Práve z toho dôvodu však Octavius túto poctu odmietol, pretože sa priecila starým zvyklostiam a právu.⁹ Z titulu jeho funkcie vyplýva, že bol nositeľom impéria a najvyššieho auspícia, ktoré mu umožňovalo vykonávať veštecké rituály v akomkoľvek čase. Pôsobil ako zástupca bohov na Zemi. Na rozdiel od obyčajných kňazov, ktorí väčšinou slúžili len jednému božstvu, najvyšší kňaz zosobňoval vôľu všetkých bohov. Mal právo a zároveň aj povinnosť oboznamovať ľud s ich postojmi a vôľou. Nie nadarmo Plutarchos definoval úlohu najvyššieho kňaza ako

„... vykladača a tlmočníka v náboženských otázkach, ktorý má nielen dbať na priebeh verejných ceremónií, ale dozerať aj na súkromné obety, brániť porušovaniu uzákonených pravidiel a poučovať ľud, čo má urobiť, aby si naklonil bohov“.¹⁰

Pontifex maximus stál na čele kolégia pontifikov. Pri etymologickom rozbere tohto slova sa síce možno stretnúť s rôznymi interpretáciami, jednoznačne však prevláda tá, podľa ktorej: „... pomenovanie pontifikov do slova a do písmena značí ‚stavetelia mostov‘, a to podľa posvätných a starobyľých obradov, ktoré sa konajú pri moste. Latinovia totiž slovom *pons* označovali most. Kňazom prislúchalo stráženie i údržba mosta..., lebo zničiť drevený most pokladali Rímania za čin, ktorý je nielen protizákonný, ale aj prekriaty“.¹¹

Hoci pri výkone svojej činnosti boli pontifikovia relatívne slobodní, pri všetkých aktoch úradnej povahy, najmä pri menovaní kňazov, organizácii volieb, vrátane súdnej právomoci nad duchovnými, mal *pontifex maximus* absolútnu moc, ktorá bola pozostatkom monarchistického prvku jeho funkcie. Názor ostatných členov kolégia mal len poradný charakter.¹²

No aj u pontifikov sa predsa len môžeme stretnúť s javom, že predstaviteľ úradu sa v niektorých otázkach musel podrobiť rozhodnutiu svojho kolégia. Typický príklad nám sprostredkoval Titus Livius, keď najvyšší kňaz Publius Licinius Crassus pri príležitosti plánovania hier na počesť Jupitera vyhlásil, že konzul nemôže sľúbiť neurčitú čiastku peňazí na konanie hier, ale naopak, pri prísaha musí byť zmienený konkrétny finančný obnos. Hoci autor dobrozdania vzbudzoval úctu, konzul sa obrátil na zbor pontifikov a položil im otázku, či možno na seba vziať záväzok voči bohom z neurčitej sumy. Pontifikovia rozhodli, že to je nielen možné, ale dokonca aj správnejšie, než iný spôsob. Tento výrok rešpektoval aj najvyšší kňaz, ktorý sa spolupodieľal na zložení prísahy.¹³ Iba celé kolégium pontifikov na čele s najvyšším kňazom mohlo od štátu žiadať osobitné obety na uzmierenie bohov v prípade, ak sa ukázali nepriaznivé

⁹ App., Bell. civ. 5,131. Q.v. APPIÁNOS: *Kríze rímske republiky*. Praha : Svoboda, 1989, s. 439. Podobne Dio. 49,15,3. Q.v. DIO: *Roman History*. V. Volume. English translation by E. Cary. Cambridge : Harvard University Press, 1955, s. 373. S obdivom to komentoval Seneca, pričom poukazoval na prestíž tohto úradu: „Aký dlhý čas uplynul, kým Lepidus zomrel! Octavius mu dlhé roky dovolil používať insígnie vládcu a až po smrti tohto muža prevzal úrad Najvyššieho kňaza sám“. Cf. De clem. 1,10,1. Q.v. SENECA: *Dialogues and Essays*. Translation by J. Davie. New York : Oxford University Press, 2007, s. 198.

¹⁰ Plut., Num. 9. Q.v. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. Prvý zväzok*. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 138.

¹¹ Plut., Num. 9. Q.v. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. Prvý zväzok*. Bratislava : Kalligram, 2008, s. 137. Podobne Dion. Hal., Ant. Rom. 2,73,1. Q.v. DIONYSIOS: *The Roman Antiquities. First Volume*. Translation by E. Cary. Cambridge : Harvard University Press, 1960, s. 527.

¹² MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band*. Zweite Auflage. Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 21.

¹³ Liv. 31,9. Q.v. LIVIUS: *Dějiny V*. Praha : Svoboda, 1975, s. 359.

znamenia.¹⁴ Theodor Mommsen prirovnal vzájomný vzťah najvyššieho kňaza a jeho kolégia k pomeru konzulov a senátu.¹⁵

Z čisto formálneho hľadiska *pontifex maximus* nezastával v hierarchii kňazov (*ordo sacerdotum*) žiadne popredné miesto. Pripadlo mu až piate miesto v poradí po kráľovi obetníkovi (*rex sacrificulus*) a kňazoch Jupitera (*flamen dialis*), Marta (*flamen martialis*) a Kvirína (*flamen Quirinalis*).¹⁶ Napriek tomu bol najvyšší pontifik v služobných záležitostiach nadriadený všetkým týmto hodnostiam, pričom sám disponoval oprávnením vydávať pokyny a ukladať tresty voči vyššie uvedeným kňazom.¹⁷ Odôvodnenie tohto zvláštneho modelu možno pekne ilustrovať na príklade kráľa-obetníka. Ako vysvetľuje Titus Livius, Rimania sa v tomto prípade obávali existencie kráľovského titulu, ktorý v období republiky vzbudzoval skutočnú hrôzu:

„Zo strachu, aby sa králi nestali nenahraditeľnými v nejakej oblasti verejného života, Rimania zvolili kráľa-obetníka. Tento kňazský úrad však podriadili najvyššiemu kňazovi, aby titul kráľa v názve tejto hodnosti nemohol žiadnym spôsobom ohroziť republikánsku slobodu.“¹⁸

No opäť v súlade so starou tradíciou, si kráľ-obetník podržal formálnu výsadu zasadnúť za stôl ako prvý.¹⁹

Odhliadnuc od týchto romantických vízií je však pravdepodobné, že podobné usporiadanie bolo výsledkom mocenského boja jednotlivých kňazov a dôkazom evolúcie pozície najvyššieho pontifika. Plínius spomína, že ešte v roku 275 pred Kr., potom, čo Pyrrhus opustil Itáliu, nariaďil kráľ-obetník Lucius Postumius Albinus, aby auguri začali klásť zvláštny dôraz pri rituálnom obetovaní zvierat na srdce.²⁰ Tento vyslovene náboženský pokyn nižšie postavenému kňazstvu dokazuje, že najvyšší pontifik nemal výlučné postavenie „náboženského zákonodarcu“.

V rámci analýzy postavenia najvyššieho kňaza je nevyhnutné sa zmieniť o vlastnom charaktere jeho služby. Mommsen zdôrazňuje, že nebol magistrátom, hoci v sakrálnych záležitostiach mal rovnaké postavenie ako magistrát.²¹ *Pontifex maximus* stál mimo celej úradníckej štruktúry. Preto sa vo vzťahu k tomuto úradu neuplatňovali ani republikánske ústavné zásady. Jednou z nich bola napríklad limitácia funkčného obdobia. V súlade s princípom anuity zastávali magistráti svoj úrad spravidla jeden rok. Funkcia najvyššieho kňaza bola doživotná, definitíva sa spájala aj s inými skupinami kňazov. Osobitne možno spomenúť vestálky, ktoré boli pozbavené

¹⁴ Liv. 30,2. Q.v. LIVIUS: *Dějiny V*. Praha : Svoboda, 1975, s. 280. V danom prípade išlo o tieto znamenia: havrany na kapitole poškodili zobákmi zlato, myši nahlodali v Antiu zlatý veniec, blízko Capuy sa objavilo veľké stádo kobyliek etc.

¹⁵ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. Zweite Auflage*. Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 22.

¹⁶ Fest. 185: *Ordo sacerdotum aestimatur deorum (ordine). Maximus videtur rex, dein Dialis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto pontifex maximus*. Cf. LATTE, K.: *Römische Religionsgeschichte*. München : C. H. Beck, 1960, s. 194.

¹⁷ SCHWEGLER, A.: *Römische Geschichte. Zweiter Band: Von der Gründung der Republik bis zum Decemvirat*. Zweite Auflage. Tübingen : Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, 1870, s. 111.

¹⁸ Liv. 2,2. Q.v. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha : Svoboda, 1971, s. 124.

¹⁹ Gell., NA 10,15,21. Q.v. GELLIUS, A.: *Die attischen Nächte. Zweiter Band*. Übersetzt von F. Weiss. Leipzig : Fues's Verlag, 1876, s. 64.

²⁰ Plin., HN 11,186. Q.v. PLINY: *Natural History. Volume III*. English Translation by H. Rackham. Cambridge : Harvard University Press, 1967, s. 549.

²¹ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. Zweite Auflage*. Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 20.

kňazskej hodnosti po uplynutí presne stanoveného, no dlhšieho časového obdobia. Princíp kolegiality rímskych magistrátov bol zase prelomený samostatnosťou najvyššieho kňaza pri rozhodovaní o všetkých náboženských otázkach. Spomedzi všetkých pontifikov vyčnieval svojou autoritou, čo celé kolégium zväčša degradovalo do pozície konzília najvyššieho kňaza. Výnimočne sa mohlo stať, že mal z faktického hľadiska vyššiu právomoc ako ktorýkoľvek iný magistrát. Dokonca smel zadržať rímskych vojvodcov ak začali výpravu skôr, než obetovali Bohom.²²

2 Voľby najvyššieho kňaza

Pontifex maximus bol v prvopočiatkoch volený ľuďom, (najneskôr od 3. storočia pred Kr.) ho volilo 17 tribuí, ktoré boli určené žrebovaním.²³ Do úradu ho uvádzal augur.²⁴ V období staršej republiky platilo, že kandidát na túto pozíciu musel byť jeden z členov kolégia pontifikov. Táto hodnosť bola zároveň prístupná jedine patricijom, keďže plebejci vôbec nemohli byť prijatí do tohto kňazského zboru. To sa zmenilo až na základe Ogulniovho zákona približne z roku 300 pred Kr. Ten priznával plebejcom možnosť, aby sa stali členmi nielen kolégia augurov, ale aj pontifikov. Pri presadzovaní tejto požiadavky zdôrazňovali, že už dávnejšie mohli vykonávať najvyššie svetské úrady v štáte, ba aj nižšiu kňazskú službu. Preto nebol dôvod, aby im vyčítali nedostatok cti, ak ako diktátori a triumfátori smeli požívať úctu rímskeho národa.²⁵ Prvým plebejským najvyšším kňazom sa však stal až Tiberius Coruncanius v roku 253 pred Kr.

Z konštrukcie oddelenia kňazských funkcií a magistratúr vyplýva, že vo vzťahu k voľbám najvyššieho kňaza sa neuplatňovali predpisy o veku a kariérnom postupe magistráta (*cursus honorum*).²⁶ To možno demonštrovať na príklade Publia Licinia Crassa, ktorý sa stal približne v roku 213 pred Kr. najvyšším kňazom bez toho, aby zastával čo i len úrad kurulského aedila. Podľa Liviových slov sa nič podobné nestalo posledných 120 rokov. Išlo teda síce o zvláštnosť, no rozhodne nemožno zastávať stanovisko, že by sa podľa práva nemohol stať najvyšším kňazom aj občan bez praxe magistráta. Je pozoruhodné, že v tomto prípade Crassus ako mladík bez skúseností uspel nad významnými osobnosťami, ktoré zastávali najvyššie funkcie v štáte.²⁷

3 Právomoci najvyššieho kňaza

Sféra pôsobnosti najvyššieho kňaza odzrkadľovala štyri veľké okruhy právomocí, ktorými bol vybavený: kreačnú (z personálneho hľadiska), normotvornú, sankčnú (trestnú) a finančnú.

²² Liv. 37,51. Q.v. LIVIUS: *Dějiny VI*. Praha : Svoboda, 1976, s. 289.

²³ SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999, s. 73.

²⁴ RUPERTI, G. F.: *Handbuch der Römischen Alterthümer. Zweiter Teil: Regierung und Verwaltung des römischen Staats*. Hannover : Hahn'sche Hofbuchhandlung, 1843, s. 574.

²⁵ Liv. 10,6–8. Q.v. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha : Svoboda, 1971, s. 405–408.

²⁶ *Ibid.*, s. 18.

²⁷ Liv. 25,5. Q.v. LIVIUS: *Dějiny IV*. Praha : Svoboda, 1973, s. 333.

V rámci menovania nových kňazov mal *pontifex maximus* rozdielne postavenie v závislosti od konkrétneho druhu duchovných. Relikt kráľovského oprávnenia menovať nových kňazov možno identifikovať v prípade troch najvýznamnejších skupín v starom Ríme. Išlo o flaminov troch najvýznamnejších božstiev (*flamines maiores*), menovite Jupiterovho, Martovho a Kvirínovho kňaza. Okrem toho sa zásadným spôsobom spolupodieľal aj na ustanovovaní vestálok a kráľa-obetníka (*rex sacrificulus*).²⁸

Podľa starého zvyku bola každá vyvolená osoba povinná ujať sa kňazského úradu aj proti svojej vôli. Titus Livius uviedol hneď niekoľko prípadov, v rámci ktorých došlo k použitiu donútenia, aby si dotyčný splnil svoju povinnosť. *Pontifex maximus* Publius Licinius Crassus musel prinútiť nemravného Gaia Valeria Flacca, aby sa ujal úradu hlavného Jupiterovho kňaza (*flamen dialis*). Pod vplyvom náboženských povinností sa tento muž výrazne polepšil a začal viesť riadny život.²⁹ Obdobne možno spomenúť aj prípad Lucia Cornelia Dolabella, kandidáta na post kráľa-obetníka (okolo roku 180 pred Kr.). *Pontifex maximus* Gaius Servilius Geminus mu vymeral peňažnú pokutu kvôli tomu, že sa vzpíeral jeho pokynu, aby sa ihneď vzdal členstva v komisii pre stavbu loďstva (*duumviri navales*). Pre vysvätenie do funkcie kráľa – obetníka sa totiž vyžadovalo, aby kandidát nezastával žiadny iný verejný úrad. Výška peňažnej pokuty bola natoľko vysoká, že Dolabella neváhal uplatniť právo odvolať sa proti pokute k ľudovému zhromaždeniu.³⁰

V prípade voľby vestálok podliehala ľubovôľa najvyššieho kňaza istým obmedzeniam. Podľa menej známeho Papiovho zákona mal *pontifex maximus* vybrať z ľudu (*capit*) dvadsať panien, no kňážkou Vesty sa stala až tá z nich, ktorá na verejnom zhromaždení vytiahla ten správny žreb. Takú pannu vysvätil ihneď najvyšší kňaz. V prvej knihe Fabia Pictora sa dokonca zachovali aj slová, ktoré *pontifex* predniesol, keď vestálku uvádzal do jej úradu:

„Za svätú kňážku, ktorej úlohou je vykonávať pre bohyňu Vestu posvätnú službu, povolávam ako svätú pannu, ktorá bola vyvolená pre blaho rímskeho ľudu a celého štátu, podľa práva, Teba“.³¹

Neskôr sa od tejto prísnej formy upustilo a najvyššiemu kňazovi mohol ponúknuť svoju dcéru každý ctihodný občan po splnení prísnych požiadaviek a kritérií. V prípade viacerých kandidátok bremeno voľby na seba prevzal senát.³²

Najvyšší kňaz nedisponoval právom zákonodarnej iniciatívy. Dokonca jeho úradu nebolo vlastné ani právo rokovať s ľudovým zhromaždením (*ius cum populo agendi*). Jedinou výnimkou bolo konanie o odvolaní sa k ľudu proti peňažnej pokute uloženej najvyšším kňazom. V tom prípade ľudovému zhromaždeniu predsedal. Hoci *pontifex maximus* nedisponoval donucovacími oprávneniami, uloženie peňažnej pokuty bolo snáď jedno z jeho najhmateľnejších práv.

²⁸ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. Zweite Auflage.* Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 24.

²⁹ Liv. 27,8. Q.v. LIVIUS: *Dějiny V.* Praha : Svoboda, 1975, s. 47. Podobne Val. Max. 6,9,3. Q.v. VALERIUS MAXIMUS: *Sammlung merkwürdiger Reden und Thaten.* Übersetzt F. Hoffmann. Stuttgart : J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1828, s. 418.

³⁰ Liv. 40,42. Q.v. LIVIUS: *Dějiny VI.* Praha : Svoboda, 1976, s. 534.

³¹ Gell., NA. 1,12,12–14. Q.v. GELLIUS, A.: *Die Attischen Nächte. Erster Band.* Übersetzt von F. Weiss. Leipzig : Fues's Verlag, 1875, s. 53–55.

³² Tac., Ann. 2,86. Q.v. TACITUS: *Letopisy.* Praha : Svoboda, 1975, s. 125. Rovnako Gell., NA 1,12,13. Q.v. *ibid.*, s. 54.

O jej vymenovaní máme viacero správ, mohol ňou byť postihnutý napríklad kandidát na kráľa-obetníka. Podobne *pontifex maximus* Publius Licinius uložil peňažnú pokutu prétorovi Quintovi Fabiovi Pictorovi za to, že odmietol vykonať bohoslužbu skôr, než odišiel s vojskom na Sardíniu. Aj voči tejto pokute sa uplatnilo odvolanie k ľudovému zhromaždeniu, ktoré konštatovalo, že ak si prétor splní svoju náboženskú povinnosť, pokutu mu odpustia.³³

Výnimočnú správu o tom, že najvyšší kňaz predsedal volebnému snemu, ktorý zvolil nových tribúnov ľudu po páde režimu decemvirov v roku 448 pred Kr., možno pokladať za exces. Nových tribúnov zvolili pod dohľadom najvyššieho pontifika práve preto, že v danej, bezprecedentnej situácii neboli iní magistráti k dispozícii.³⁴ Preto možno prítomnosť najvyššieho kňaza vysvetliť jedine úsilím legitimizovať rozhodnutie ľudového zhromaždenia.³⁵

Napriek tomuto stavu, v ktorom sa normotvorná právomoc najvyššieho kňaza redukovala na minimum, však vykonával v súčinnosti s ľudovým zhromaždením viaceré zásadné úkony právnej povahy. Išlo predovšetkým o realizáciu adrogácie. V tejto súvislosti vystupoval najvyšší *pontifex* ako rogátor, o ktorom malo rozhodnúť podľa svojej vôle ľudové zhromaždenie (*comitia curiata*). Napokon tento spôsob osvojenia dostal takéto označenie práve kvôli podnetu najvyššieho kňaza, na základe ktorého mal ľud vyjadriť svoj súhlas s osvojením (*per populi rogationem*).³⁶ *Pontifex maximus* v týchto prípadoch nielen viedol zasadanie ľudového zhromaždenia, ale ho pri tejto príležitosti aj zvolával.³⁷

Samotná možnosť tvorby nových predpisov náboženskej povahy podliehala ústavným limitom. Postavenie najvyššieho kňaza nezahrňalo *ius edicendi*. Preto jeho odporúčania mali viac-menej povahu tzv. mäkkého práva. Platné náboženské normy odvodzovali svoju právnú silu ešte od postavenia rímskych kráľov, ktorí ich v rímskej spoločnosti presadili. Z tohto obdobia pochádzalo najmä určenie súdnych a sviatočných dní a ďalšie dôležité predpisy.³⁸ Napokon *leges regiae* neobsahovali ustanovenia svetského, ale skôr sakrálneho charakteru, ktoré zakotvili určitý model každodenného správania sa na základe náboženských povinností Rimanov.³⁹

Významné postavenie zastával *pontifex maximus* v oblasti trestnej jurisdikcie. V čase rímskeho kráľovstva náboženské a spoločenské delikty splyvali do jedného celku pod jednotnou jurisdikciou. Až po vzniku republiky došlo k podstatnejšiemu oddeleniu svetských trestných činov od ich náboženských náprotivkov. Kým trestanie protispoločenských konaní podľa svetského práva prevzali magistráti, v náboženskej oblasti k tomu dochádzalo v dôsledku zániku

³³ Liv. 37,51. Q.v. LIVIUS: *Dějiny VI*. Praha : Svoboda, 1976, s. 289.

³⁴ Asc., Cic. 77. Q.v. ASCONIUS: *Commentaries on Speeches of Cicero*. Translated by R. G. Lewis. New York : Oxford University Press, 2006, s. 155.

³⁵ Pravda, oba zdroje pracujú s inými menami, hoci niet pochyb, že sa venujú tej istej udalosti. Za najvyššieho pontifika Livius uvádza Quinta Furia a Asconius Marca Papiria.

³⁶ Gell., NA 5,19,8. Q.v. GELLIUS, A.: *Die Attischen Nächte. Erster Band*. Übersetzt von F. Weiss. Leipzig : Fues's Verlag, 1875, s. 309. Trochu obsirnejšie vysvetľuje pôvod tohto slova Gaius: „Tento druh adopcie sa nazýva adrogácia, pretože ten, kto adoptuje býva opytovaný (*rogatur*), teda vypočúvaný, či chce aby sa adoptovaný stal jeho riadnym synom, rovnako aj adoptovaný sa vypočuje, či súhlasí, aby sa tak stalo. Napokon zhromaždený ľud sa pýta na to, či prikáže, aby sa tak stalo (*et populos rogatur, ad in fieri iubeat*)“⁶. Inst. Gai. 1,99. Q.v. GAIUS: *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Preložil Jaromír Kincl. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007, s. 66.

³⁷ LINDSAY, H.: *Adoption in the Roman World*. New York : Cambridge University Press, 2009, s. 76–77.

³⁸ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band*. Zweite Auflage. Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 39.

³⁹ Q.v. SOMMER, O.: *Prameny soukromého práva římského*. Praha : Melantrich, 1946, s. 29–30.

kráľovského impéria len ojedinele. Napriek tomu bol najvyšší kňaz stále povoláný definovať priestupky proti bohom vrátane sankcií za ich spáchanie. Okrem iného, taktiež určoval, v ktorých prípadoch dochádzalo k dokonaniu náboženského deliktu. Takéto protiprávne konanie nemuselo byť založené na úmyselnom, či nedbanlivostnom zavinení, niekedy postačovalo iba znamenie hnevu bohov na to, aby *pontifex maximus* identifikoval, čo ich nevdlu spôsobilo.⁴⁰ Popri tom bol oprávnený tiež konštatovať, či podobné konanie je nenapraviteľné (*impius*), alebo aký akt pokánia (*piaculum*) je nutné vykonať.⁴¹ V najťažších prípadoch mohol žiadať hrdelný trest, pričom častokrát sa zo smrti odsúdenca stávala obeť na uzmiernenie bohov.⁴²

Istým problémom však bolo práve to, že *pontifex maximus* nebol oprávnený uložené pokánie (*piaculum*) vymáhať, respektíve dotýčného akýmkoľvek spôsobom donútiť, aby splnil to, čo kolégium pontifikov požadovalo. To malo zásadné konzekvencie aj vo vzťahu k nenapraviteľným hriešnikom: nemohol ich totiž sám odsúdiť na smrť. Na druhej strane sa možno domnievať, že konania, ktoré nebolo možné z náboženského hľadiska odčiniť (*impia*), boli väčšinou trestné aj podľa svetského práva ako *sacer esto*. Podľa kráľovského zákona išlo napríklad o zničenie hraničného stĺpu, telesné ublíženie otcovi, interrupciu a ďalšie činy.⁴³ V neskoršom období rímskej republiky sa však presadila zásada „urážka bohov je starostou bohov“,⁴⁴ čo prirodzene predznamenovalo to, že sa náboženským deliktom pripisoval ešte menší význam a aj delikty z kráľovských zákonov boli postupne modifikované, respektíve prešli ako celok do jurisdikcie svetského práva.

Právomoc najvyššieho kňaza v trestnej oblasti sa vzťahovala zvlášť výrazne na priestupky vestálok. Opäť išlo o jeden z reliktov kráľovského postavenia, keďže vestálky boli z právneho hľadiska považované za dcéry rímskeho kráľa. V období republiky im síce patrili status slobodných a väzených žien, no v dôsledku príslušnosti k slabšiemu pohlaviu podliehali zástupcovi rímskej obce, ktorým bol najvyšší kňaz.⁴⁵ Ten nad nimi vykonával otcovskú moc so všetkými z toho vyplývajúcimi konzekvenciami. Len na základe toho titulu mu prislúchalo oprávnenie súdiť a trestať previnilé kňažky.

Keďže pri realizácii domáceho súdu (*iudicium domesticum*) boli väčšinou prizvaní aj príbuzní obvinenej, ktorí tvorili konzílium otca rodiny, analogicky bolo možné pripustiť, aby sa ako prísediaci na súde s vestálkou zúčastňovali aj ďalší členovia kolégia pontifikov. *Pontifex maximus* nebol povinný zvolávať konzílium generálne pre všetky kauzy, no pri hrdelných

⁴⁰ Napríklad mnohé nepriaznivé znamenia v roku 203 pred Kr. vysvetlili pontifikovia tým spôsobom, že išlo o dôsledok hnevu bohov za to, že jednému z konzulov chýbal pri jeho prvej obeť pravý lalok pečene – *lobus dexter* – z obetovaného zvierata. Preto vymenovali pontifikovia bohov, ktorým má byť na uzmiernenie obetovaných niekoľko kusov väčšieho dobytká. Cf. Liv. 30,2. Q.v. LIVIUS: *Dějiny V. Praha* : Svoboda, 1975, s. 280.

⁴¹ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. Zweite Auflage.* Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 50.

⁴² MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht.* Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, 1899, s. 902–904.

⁴³ BENNETT, H.: *Sacer esto.* In *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 61 (1930), s. 6. Taktiež LAURINDI, R.: *Leges regiae: „Ioui sacer esto“ nelle leges Numaie: nuovo esegesi di Festo v. Aliuta.* In *Revisione ed integrazione dei Fontes Iuris Romani Anteustiniani*. Vol. I (2012), s. 13n.

⁴⁴ *Deorum iniuriae, diis curae.* Tac., Ann. 1,73. Q.v. TACITUS: *Letopisy.* Praha : Svoboda, 1975, s. 69. Komentár k tomu poskytuje e.g. NEMEC, M.: *Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi.* Bratislava : Iura edition, 2005, s. 11.

⁴⁵ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. Zweite Auflage.* Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 53.

kauzách sa zvyčajne pokladalo konanie bez konzília za nespravodlivé. To isté možno tvrdiť aj o vynesení rozsudku smrti proti vôli väčšiny prísediacich.⁴⁶ Istým precedenčným prípadom bolo, keď tribún ľudu Sextus Peducaeus spochybnil rozsudok najvyššieho kňaza Lucia Metella a celého kolégia pontifikov nad tromi vestálkami obvinenými zo straty posvätného panenstva. Kým Aemiliu odsúdili, Marcia a Licinia si vypočuli oslobodzujúci rozsudok. Na základe výroku ľudového zhromaždenia bola zriadená osobitná komisia (*questio*), ktorá odsúdila aj zvyšné dve vestálky.⁴⁷ Tento precedenčný zásah do právomoci najvyššieho kňaza možno vysvetliť jedine tým, že aj v oblasti rodinného práva bolo v neskorších dobách možné, aby okrem rozsudku domáceho súdu, bola obžalovaná podrobená vyšetrovaniu aj vo verejnom trestnom procese.

Najvyšší kňaz bol v zásade oprávnený potrestať vestálku za akýkoľvek prehršok. Medzi najhoršie previnenie však patrilo vyhasnutie posvätného ohňa, či strata panenstva. Rimania neváhali spájať tieto udalosti kauzálnym nexom. Trestom za priestupok voči mravnej čistote bolo pochovanie za živa. Odsúdenú vestálku previezli v zatvorenom voze cez mesto, aby ešte za živa počula náreky nad svojím osudom, pri Collinskej bráne vyhlbili do zeme malý priestor, do ktorého vstúpila vestálka a bez akýchkoľvek pohrebných obradov následne vchod zasypali.⁴⁸ Za špecifikum realizácie tohto trestu možno označiť to, že ani vestálka, ani jej zvodca, nemali právo uplatniť pred ich popravou odvolanie k ľudu.⁴⁹ Za bežné priestupky trestal *pontifex maximus* v temnici nahé kňazky palicovaním.⁵⁰

Najvyšší kňaz dohliadal na realizáciu náboženských povinností aj v prípade ostatných kňazov. Niesol zodpovednosť najmä za to, aby traja najvyšší flaminiovia vykonávali obety podľa predpisov a od miesta služby sa zbytočne nevzdávali. Za úmyselné opustenie mesta im mohol uložiť peňažnú pokutu. Podľa predpisu z čias vlády cisára Augusta bol *flamen dialis* (Jupiterov kňaz) oprávnený opustiť miesto verejných obiet len za týchto podmienok:

- dôvodom bola výlučne iba choroba;
- s odchodom musel súhlasiť najvyšší kňaz;
- mohol sa vzdaliť najviac na dve noci;
- nešlo o dni verejných obiet;
- nesmeli sa tak stať častejšie, než dvakrát do roka.⁵¹

Táto povinnosť sa nezriedka dostávala do vzájomného konfliktu s výkonom magistratúry, ak kňaz súčasne zastával aj iný verejný úrad. Napríklad *pontifex maximus* Lucius Caecilius Metellus pohrozil pokutou konzulovi Aulovi Postumiovi Albinovi za to, že ako hlavný Martov kňaz sa mienil vypraviť s armádou do Afriky na dlhú dobu a v dôsledku toho chcel zanedbať službu v chráme.

⁴⁶ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. Zweite Auflage.* Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 53.

⁴⁷ Asc., Cic. 46. Q.v. ASCONIUS: *Commentaries on Speeches of Cicero.* Translated by R. G. Lewis. New York : Oxford University Press, 2006, s. 93.

⁴⁸ Dion. Hal., Ant. Rom. 2,67,3–5. Q.v. DIONYSIOS: *The Roman Antiquities. First Volume.* Translation by E. Cary. Cambridge : Harvard University Press, 1960, s. 509.

⁴⁹ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. Zweite Auflage.* Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 54.

⁵⁰ Plut., Num. 10. Q.v. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. Prvý zväzok.* Bratislava : Kalligram, 2008, s. 139.

⁵¹ Tac., Ann. 3,71. Q.v. TACITUS: *Letopisy.* Praha : Svoboda, 1975, s. 170.

„Veď ako mohol Postumius veriť vo víťazstvo v boji, ak si nesplnil povinnosti Martovho kňaza?“⁵²

Pritom išlo o rozhodujúce chvíle prvej púnskej vojny. Podľa Cicerona za neprítomnosť pri výkone posvätného úradu pohrozil pokutou vrchnému Martovmu kňazovi aj *pontifex maximus* Publius Licinius Crassus, zastávajúci zároveň úrad konzula. Pritom išlo o jeho vlastného kolegu v úrade, Lucia Valeria Flacca, ktorý taktiež súčasne pôsobil vo dvoch funkciách.⁵³

Napokon je nevyhnutné sa vyrovnáť s kompetenciami najvyššieho kňaza vo finančnej sfére. Náklady spojené s výkonom náboženských rituálov boli hradené z dvoch veľkých zdrojov: zo štátnej pokladne (*aerarium*) a pokladnic jednotlivých chrámov a kňazských zborov (*arcae*). Tieto osobitné útvary pôsobili napríklad pri zbore pontifikov, vestálok a arvalských bratov.⁵⁴ Spomedzi všetkých kultových pokladnic mala centrálné postavenie tzv. *arca pontificum*, čo zohľadňovalo vedúcu úlohu pontifikov v systéme rímskeho kňazstva. Jej hlavnými príjmami boli najmä obete (*sacramenta*) procesných strán, ktoré v rámci *legis actio sacramento* neuspeli v spore a ich stávkou prepadli v prospech bohov; ďalej tejto pokladnici pripadol celý majetok zosnulej vestálky, ak nezanechala testament; imanie pokladne sa navyšovalo aj príjmom z pokút, ktoré uložil *pontifex maximus*, no veľkú časť príjmov tvorili aj pohrebné pokuty, e.g. za zničenie náhrobného kameňa.⁵⁵ Samozrejme, že najvyšší kňaz vykonával vrchný dohľad nad príjmami a výdavkami pokladnice pontifikov.

Záver

V roku 12 pred Kr. sa úradu najvyššieho kňaza ujal cisár Augustus. S vervou sa pustil do obnovy rímskeho náboženského života, ktorý výrazne upadol v období občianskych vojen. Ako *pontifex maximus*, „... dal zozbierať a spáliť vyše dvetisíc vešteckých gréckych i latinských kníh, zvýšil nielen počet kňazov a ich vážnosť, ale aj ich príjmy, najmä vestálok, obnovil i niektoré zo starobyľých obradov, ktoré časom upadli do zabudnutia“.⁵⁶ Po jeho smrti prevzali funkciu najvyššieho kňaza ďalší cisári. Tento úrad sa stal organickou súčasťou cisárskej moci a vznešený titul *pontifex maximus* bol uvádzaný na prvom mieste v rámci cisárskej titulatúry.⁵⁷ Týmto spôsobom sa historický a právny kolobeh inštitútu najvyššieho kňaza uzavrel. Kým jeho pôsobnosť vzišla zo základov kráľovskej moci, v období cisárstva sa hlavný dohľad nad náboženskými

⁵² Val. Max. 1,1,2. Q.v. VALERIUS MAXIMUS: *Sammlung merkwürdiger Reden und Thaten*. Übersetzt F. Hoffmann. Stuttgart : J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1828, s. 14.

⁵³ Cic., Phil. 11,8,18. Q.v. CICERO: *Philippics*. Translation by W. C. Ker. Cambridge : Harvard University Press, 1957, s. 477.

⁵⁴ HABEL, P.: *Arca*. In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Dritter Halbband*. Stuttgart : J. B. Metzlersche Buchhandlung, 1895, s. 425.

⁵⁵ MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band*. Zweite Auflage. Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877, s. 66.

⁵⁶ Suet., Aug. 31. Q.v. SUETONIUS, G.: *Životopisy rímskych cisárov*. Preložila E. Šimovičová. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 69.

⁵⁷ SCHULZ, O.: *Das Wesen des römischen Kaisertums der ersten zwei Jahrhunderte*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 1916, s. 78.

záležitosťami opäť vrátil do jediných rúk principa. Existencia tohto úradu bola natoľko spätá s úlohou cisára, že sa ho vzdal až cisár Gratianus v roku 375 po Kr., keďže kresťanskí cisári už nemali v úmysle pôsobiť ako hlava pohanského rímskeho kultu.⁵⁸ Načrtnutú tendenciu posilňuje aj to, že napriek pozícii najvyššieho kňaza pohanských (rímskych) kultov, cisári neváhali regulačne zasahovať aj do normatívneho systému kresťanskej Cirkvi, keďže si už od Konštantína Veľkého uvedomovali jej vzrastajúcu dôležitosť.⁵⁹

Tento príspevok sa pokúsil vyrovnáť s otázkou ústavného postavenia najvyššieho kňaza v období rímskej republiky. Svoju pozornosť koncentroval najmä na všeobecnú charakteristiku tejto funkcie a dôslednú analýzu jeho právomocí. Z výskumu vyplýva, že *pontifex maximus* nebol magistrátom a jeho postavenie bolo viac-menej reprezentatívne. Jeho odporúčania nemali záväzný charakter z právneho hľadiska, aj keď výnimočne mohol ukladať peňažné pokuty. O zmenu pomerov a dodržiavanie náboženských noriem sa mohol pričiniť najmä verejnou prezentáciou svojej mienky a morálnym tlakom na politických predstaviteľov. Osobitnými právomocami však disponoval vo vzťahu ku kňazstvu dovnútra, otcovskú moc vykonával najmä nad vestálkami.

Okrem toho, zastupoval osobitnú sféru života spoločnosti, ktorá sa viazala na náboženské predstavy. Rozdelenie právomocí rímskeho kráľa na dve vetvy medzi magistrátov a kňazov možno prirovnať postupnému odčleňovaniu *ius* a *fas*, ktoré taktiež pred tým tvorili jednotu.⁶⁰ Čím viac slablo postavenie oficiálneho náboženstva v rímskej spoločnosti, tým sa aj postavenie najvyššieho pontifika stávalo čisto formálnym. Nikdy, ba ani v prvopočiatoch republiky, však nenadobudol rozhodujúce právomoci vo vzťahu k rímskemu ústavnému systému.

⁵⁸ SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 73. Q.v. VLADÁR, V.: *Dejiny cirkevného práva*. Praha : Leges, 2017, s. 107.

⁵⁹ Q.v. BRTKO, R.: „*Catholica Lex*“ a nariadenia cisárov týkajúce sa cirkevných záležitostí. In MACH, P./PEKARIK, M./VLADÁR, V.: *Constans et perpetua voluntas: Pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2014, s. 39–43 a VLADÁR, V.: Právna subjektivita Cirkvi podľa Milánskeho ediktu. In *Forum Iuris Europaeum*. Vol. 1 (2013), No. 1, s. 96–130.

⁶⁰ VAŇKOVÁ, J.: *Rímske realie pre právnikov*. Bratislava : Iura edition, 2010, s. 35.

BIBLIOGRAFIA

PRÁVNE PRAMENE:

1. GAIUS: *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Preložil Jaromír Kincl. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007. 326 s. – ISBN 978-80-7380-054-3.

NEPRÁVNE PRAMENE:

1. APPIÁNOS: *Krise římské republiky*. Praha : Svoboda, 1989. 495 s.;
2. ASCONIUS: *Commentaries on Speeches of Cicero*. Translated by R. G. Lewis. New York : Oxford University Press, 2006. 358 s. – ISBN 0-19-929052-9;
3. CICERO: *Philippics*. Translation by W. C. Ker. Cambridge : Harvard University Press, 1957. 657 s.;
4. DIO: *Roman History*. V. Volume. English translation by E. Cary. Cambridge : Harvard University Press, 1955. 526 s.;
5. DIONYSIOS: *The Roman Antiquities. First Volume*. Translation by E. Cary. Cambridge : Harvard University Press, 1960. 553 s.;
6. GELLIUS, A.: *Die attischen Nächte. Erster Band*. Übersetzt von F. Weiss. Leipzig : Fues's Verlag, 1875. 408 s.;
7. GELLIUS, A.: *Die attischen Nächte. Zweiter Band*. Übersetzt von F. Weiss. Leipzig : Fues's Verlag, 1876. 502 s.;
8. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha : Svoboda, 1971. 501 s.;
9. LIVIUS: *Dějiny IV*. Praha : Svoboda, 1973. 536 s.;
10. LIVIUS: *Dějiny V*. Praha : Svoboda, 1975. 638 s.;
11. LIVIUS: *Dějiny VI*. Praha : Svoboda, 1976. 660 s.;
12. PLINY: *Natural History. Volume III*. English Translation by H. Rackham. Cambridge : Harvard University Press, 1967. 616 s.;
13. PLUTARCHOS: *Životopisy slávných Grékov a Římanov*. Prvý zväzok. Bratislava: Kalligram, 2008. 1052 s. ISBN 978-80-8101-091-0;
14. SENECA: *Dialogues and Essays*. Translation by J. Davie. New York : Oxford University Press, 2007. 263 s. – ISBN 978-0-19-280714-4;
15. SUETONIUS, G. T.: *Životopisy římských císařov*. Preložila Etela Šimovičová. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2010. 311 s. – ISBN 978-80-8061-427-0;
16. TACITUS: *Letopisy*. Praha : Svoboda, 1975. 554 s.;
17. VALERIUS MAXIMUS: *Sammlung merkwürdiger Reden und Thaten*. Übersetzt F. Hoffmann. Stuttgart : J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1828. 618 s.

LITERATÚRA:

1. BENNETT, H.: *Sacer esto*. In *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 61 (1930), s. 5–18;

2. BRTKO, R.: Postavenie a právomoci štátnych úradov (magistratúr) v období rímskej republiky (510 pred Kr.–27 pred Kr.). In *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska: rozvojové trendy – manažment a podnikanie*. Trenčín : Inštitút aplikovaného manažmentu, 2011, s. 38–52. – ISBN 978-80-970802-1-1;
3. BRTKO, R.: „*Catholica Lex*“ a nariadenia cisárov týkajúce sa cirkevných záležitostí. In MACH, P./PEKARIK, M./VLADÁR, V.: *Constans et perpetua voluntas: Pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2014, s. 37–48. – ISBN 978-80-8082-764-9;
4. LAURNDI, R.: *Leges regiae: „Ioui sacer esto“ nelle leges Numa: nuovo esegesi di Festo v. Aliuta*. In *Revisione ed integrazione dei Fontes Iuris Romani Anteiustiniani*. Vol. I (2012), s. 13–42. – ISBN 978-88-348-3821-1;
5. LINDSAY, H.: *Adoption in the Roman World*. New York : Cambridge University Press, 2009. 242 s. – ISBN 978-0-521-76050-8;
6. LOEWENSTEIN, K.: *The Governance of Rome*. Hague : Martinus Nijhoff, 1973. 502 s. – ISBN 978-90-247-1458-2;
7. MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht. Zweiter Band. Zweite Auflage*. Leipzig : Verlag von S. Hirzel, 1877. 720 s.;
8. MOMMSEN, T.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, 1899. 1078 s.;
9. NEMEC, M.: *Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi*. Bratislava : Iura edition, 2005. 87 s. – ISBN 80-8078-047-1;
10. RUPERTI, G. F.: *Handbuch der Römischen Alterthümer. Zweiter Teil: Regierung und Verwaltung des römischen Staats*. Hannover : Hahn'sche Hofbuchhandlung, 1843. 1066 s.;
11. SCHWEGLER, A.: *Römische Geschichte. Zweiter Band: Von der Gründung der Republik bis zum Decemvirat*. Zweite Auflage. Tübingen : Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, 1870. 462 s.;
12. SCHULZ, O.: *Das Wesen des römischen Kaisertums der ersten zwei Jahrhunderte*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 1916. 94 s.;
13. SIBER, H.: *Römisches Verfassungsrecht in geschichtlicher Entwicklung*. Baden : Verlag von Moritz Schauenburg, 1952. 434 s.;
14. SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999. 319 s. – ISBN 80-901064-8-X;
15. SOMMER, O.: *Prameny soukromého práva římského*. Praha : Melantrich, 1946. 189 s.;
16. VAŇKOVÁ, J.: *Rímske realie pre právnikov*. Bratislava : Iura edition, 2010. 420 s. – ISBN 978-80-8078-302-0;
17. VLADÁR, V.: *Dejiny cirkevného práva*. Praha : Leges, 2017. 605 s. ISBN 978-80-7502-238-7.

NĚKTERÉ ZMĚNY ŘÍMSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA DOPROVÁZEJÍCÍ ZÁNİK ŘÍMSKÉ REPUBLIKY A VZNIK ŘÍMSKÉ ŘÍŠE¹

SOME CHANGES OF THE ROMAN CRIMINAL LAW ACCOMPANYING TRANSFORMATION OF THE ROMAN REPUBLIC INTO THE ROMAN EMPIRE

JUDr. Bc. Jan Ullmann

Katedra právních dějin, Právnická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Abstrakt: Autor se v tomto příspěvku zabývá problematikou změn římského práva trestního v době procesu přerodu římské republiky v Římskou říši, a to konkrétně změnami v oblasti trestního procesu, *crimen falsi* a *crimen peculatus*. V oblasti trestního procesu autor zkoumá vývoj legislativní úpravy fungování soudních porot, u *crimen falsi* se zabývá zejména změnami z období počátku principátu a u *crimen peculatus* zkoumá zejména právní úpravu zakotvenou v *lex Iulia de peculatu et de sacrilegiis*.

Klíčová slova: římské právo trestní – reformy – Sulla – trestní proces – *crimen falsi* – *crimen peculatus* – římská republika

Abstract: The author in this article deals with the problem of the changes of the Roman criminal law at the time of the conversion of the Roman republic into the Roman Empire, specifically the changes of the criminal process law, *crimen falsi* and *crimen peculatus*. In the area of the Roman criminal process law the author researches the development of the legislation on the juries, in the area of *crimen falsi* the author deals mainly with the changes from the beginning of the principate and in the area of *crimen peculatus* the author researches especially the legislation of *lex Iulia de peculatu et sacrilegiis*.

Keywords: Roman criminal law – reforms – Sulla – criminal process – *crimen falsi* – *crimen peculatus* – Roman republic

Úvod

Cílem tohoto příspěvku je představit některé ze změn, které se odehrály v rámci římského trestního práva během procesu přerodu římské republiky v Římskou říši, a to jak v oblasti práva hmotného, tak i procesního.

¹ Tento článek vznikl na základě plné finanční podpory SVV č. 260 358 s názvem Kritická analýza pramenů práva se zřetelem na problémy jejich interpretace a retroaktivity.

Stejně jako při zkoumání samotného procesu přeměny římské republiky v principát, i v případě změn římského trestního práva, které tento proces doprovázely, je nutné kromě období, v němž se tento přerod odehrál, zkoumat přinejmenším předcházející desetiletí konce římské republiky.

Největším reformátorem římského trestního práva v dobách Římské republiky byl bezpochyby Lucius Cornelius Sulla, který v době své diktatury zajistil přijetí mnoha zákonů obsahujících hmotněprávní úpravu řady zločinů² – řada z nich byla dokonce (alespoň pokud víme) zákony upravena a definována poprvé. Jako příklad lze uvést *crimen falsi* či *crimen peculatus*. U každé z rozebíraných změn tedy bude nejprve uvedena původní sullovská úprava zkoumaného institutu a následně změny, jimiž prošel v následujících desetiletích, až do dob raného principátu.

1 Trestní proces

Nejvýznamnější změnou v oblasti trestního procesu doprovázející vznik principátu bylo samozřejmě zavedení *cognitio extra ordinem*, avšak detailně popsat tento nově vzniklý typ trestního řízení a všechny jeho aspekty by bylo v rámci tohoto příspěvku nemožné. Autor se proto zaměřil na jinou, drobnější, avšak pro účely trestního procesu rovněž velmi důležitou změnu, a to v oblasti soudních porot (*quaestio*), konkrétně jejich složení a fungování.

Podle Sullových zákonů, upravujících jednotlivé zločiny (viz výše) bylo nově pro trestání každého z těchto zločinů vytvořena speciální soudní porota, a to, na rozdíl od předchozích desetiletí, nikoli porota mimořádná (svolaná pouze za účelem konkrétního případu), nýbrž porota stálá (*quaestio ordinaria*). Se stálou soudní porotou však bylo možné setkat se již v době před diktaturou Lucia Cornelia Sully, a to konkrétně ve vztahu ke *crimen repetundarum*. Kromě zákonů upravujících konkrétní zločiny byla roce 81 př. Kr. přijata i *lex Cornelia iudiciaria*, která znamenala významnou změnu pro složení soudních porot, jelikož nadále mohli být jejich členy pouze příslušníci *ordo senatorii*³, zatímco podle předchozích zákonů *lex Acilia de repetundis* a *lex Servilia de repetundis* (které se vztahovaly právě ke *crimen repetundarum*), mohli v *quaestio de repetundis* zasedat pouze *equites*.⁴ Pro každý z uvedených zločinů tedy byla podle Sullova zákona ustanovena speciální soudní porota, které předsedal praetor či *iudex quaestionis* (obvykle aedil či bývalý aedil), ostatní členové, takzvaní soudci, *iudices*, a dohromady tvořící *consilium*, byli na základě *lex Cornelia iudiciaria* vybíráni z řad senátorů losem.⁵ Nutno však dodat, Corneliův zákon byl ještě v dobách republiky, konkrétně roku 70 př. Kr., derogován prostřednictvím *lex Aurelia iudiciaria*, která zvyšovala počet vybíraných porotců ze 450 na 900, ale především byl na základě tohoto zákona rozdělen celkový počet porotců rovným dílem mezi tři skupiny římských občanů – senátory, jezdcy a *tribuni aerarii*.⁶

² *Lex Cornelia de falsis, lex Cornelia de repetundis, lex Cornelia de maiestate, lex Cornelia de sicariis et veneficis, lex Cornelia de iniuriis, lex Cornelia de adulteriis a lex Cornelia de peculatu.*

³ ANTHON, CH.: *Select Orations of Cicero*. New York : Harper & Brothers, 1837, s. 513.

⁴ Cic., Verr. 1,17. Cf. SMITH, W.: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London : John Murray, 1875, s. 986.

⁵ MOUSOURAKIS, G.: *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. Aldershot : Ashgate, 2003, s. 302.

⁶ GRUEN, E. S.: *The Last Generation of Roman Republic*. California : University of California Press, 1974, s. 232.

Po změně římské republiky na principát nejenže zůstal zachován systém stálých soudních porot, vytvořený na sklonku Římské republiky, naopak byl dokonce prostřednictvím *lex Iulia iudiciorum publicorum* rozšířen počet soudců na tři tisíce z původních devíti set.⁷ Například procesy s podvodníky a padělateli tedy byly stále řešeny před *quaestio de falsis*. Naopak například u *crimen repetundarum* došlo v tomto ohledu relativně záhy po vzniku principátu k zásadní změně – poté, co bylo roku 4 př. Kr. vydáno *senatus consultum Calvisianum*, byla pravomoc soudit repetundární zločiny dána výhradně do rukou senátu.⁸

2 Crimen falsi

Jak již bylo napsáno výše, *lex Cornelia de falsis*, rovněž také zvána *lex Cornelia testamentaria nummaria*, byla přijata v roce 81 př. Kr. a stala se prvním zákonem, který upravoval a definoval *crimen falsi*. Byť nebyla *lex Cornelia de falsis*, na rozdíl od mnoha jiných zákonů vytvořených Luciem Corneliem Sullou, derogována jiným zákonem, i tak doznala určitých změn.

První a zároveň i největší úpravu přineslo *senatus consultum Libonianum* z roku 16 po Kr., které značně rozšířilo působnost *lex Cornelia de falsis*, jelikož coby zločin podvodu nově označilo také padělání jiných než testamentárních dokumentů⁹. *De facto* tedy díky této úpravě bylo od té doby možné jako padělatele soudit a trestat i osoby, které falšovaly například veřejné listiny. To však nebylo jedinou změnou, které toto *senatus consultum* přineslo, rovněž stanovilo i zákaz stíhat za spáchání zločinu podvodu nedospělé:

Paul. D. 48,10,22,1:

*Impuberem in hoc edictum incidere dicendum non est, quoniam falsi crimine vix possit teneri, cum dolus malus in eam aetatem non cadit.*¹⁰

Z dalších změn je možné uvést například císařské nařízení z doby vlády císaře Nerona, které se rovněž týkalo padělání veřejných dokumentů a podle kterého bylo při zhotovování veřejného dokumentu povinností zhotovitele proděravět jednotlivé části dokumentu a natříkrát jej k sobě svázat provázkem. Nařízení dále upravovalo i zhotovování testamentů, k čemuž bylo nařízeno, aby na prvních dvou částech testamentu (*cerae*) byly podpisy zůstavitele, na poslední části pak měl být podpis svědků, který bylo zakázáno cokoli odkázat.¹¹

3 Crimen peculatus

V případě *crimen peculatus* je zkoumání změn vývoje jeho právní úpravy složitější zejména v tom ohledu, že nevíme, jak vypadala a co konkrétně obsahovala *lex Cornelia de peculatu*, opět,

⁷ SANTA LUCIA, B.: *Altri studi di dirritto penale romano*. Rome : CEDAM, 2010, s. 65–67.

⁸ NOVÁKOVÁ, J./PEČÍRKA, J.: *Antika v dokumentech. 2. Řím*. Praha : SPN, 1961, s. 300–301.

⁹ SMITH, W.: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London : John Murray, 1875, s. 517.

¹⁰ Překlad: „Nedospělé dítě nespádá do působnosti tohoto ediktu, nemůže být totiž v odpovědné za zločin podvodu, jelikož není ve svém věku schopné zločinného jednání“.

¹¹ SMITH, W.: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London : John Murray, 1875, s. 518.

stejně jako v případě *crimen falsi*, první zákon, který *crimen peculatus* upravoval a definoval. Justinianáská *Digesta* uvádějí coby zákon upravující *crimen peculatus* uvádí *lex Iulia de peculatu et de sacrilegiis*, vydaný roku 8. př. Kr., přičemž jednotlivé fragmenty odkazují na definice tohoto zločinu v Juliově zákoně takto:

Ulp. D. 48,13,1:

*Lege Iulia peculatus cavetur, ne quis ex pecunia sacra religiosa publicave auferat neve intercipiat neve in rem suam vertat neve faciat, quo quis auferat intercipiat vel in rem suam vertat, nisi cui utique lege licebit: neve quis in aurum argentum aes publicum quid indat neve immisceat neve quo quid indatur immisceatur faciat sciens dolo malo, quo id peius fiat.*¹²

Marc. D. 48,13,4:

*Lege Iulia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram religiosam abstulerit interceperit. (1) Sed et si donatum deo immortaliter abstulerit, peculatus poena tenetur.*¹³

Z uvedené definice zločinu krádeže veřejného majetku je zjevné, že trestána nebyla pouze činnost přímo směřující k přivlastnění si veřejného, náboženského či posvátného majetku, nýbrž rovněž i jednání, které by nepřímou jinému spáchání tohoto zločinu usnadnilo.

Budeme-li vycházet ze záznamů jednotlivých procesů s pachateli *crimen peculatus* v dobách římské republiky, je zajímavé, že zaznamenané procesy (příkladem lze uvést proces s Markem Furiem Camillem v roce 387 př. Kr.¹⁴, proces s Quintem Serviliem Caepiem starším¹⁵ v roce 103 př. Kr.¹⁶, či proces z roku 182 př. Kr., v němž byli souzeni Lucius Cornelius Scipio a jeho již zemřelý bratr Publius Cornelius Scipio Africanus starší¹⁷) se vždy týkali vojevůdců, kteří odcizili válečnou kořist, zatímco v *lex Iulia de peculatu et de sacrilegiis* je, alespoň dle fragmentů v Digestech, větší důraz kladen spíše na odcizování peněz či jiného majetku sloužícího náboženským účelům. Je tedy možné, že *lex Iulia de peculatu et de sacrilegiis* mohla přinést změnu i v tomto ohledu.

Záver

Autor v tomto příspěvku uvedl a rozebral několik změn z oblasti římského trestního práva, které pocházely z období postupného konce římské republiky a začátku principátu. Na těchto

¹² Překlad: „Toto je dáno Juliovm zákonem o krádeži veřejného majetku: „Nikdo nesmí uzmut, přivlastnit pro své vlastní účely či učinit cokoli, co by jinému umožnilo či usnadnilo odnést, uzmut či přivlastnit si pro své vlastní účely peníze z posvátných, náboženských či veřejných zdrojů, pokud k tomu není zmocněn zákonem; a nikdo nesmí přidat či přimíchat cokoli ke zlatu, stříbru či mědi patřící státu; nebo vědomě a podvodně spáchat jakýkoli čin, který by umožnil cokoli přidat či přimíchat k těmto kovům, čímž by mohla být snížena jejich hodnota.“

¹³ Překlad: „Odpovědným podle Juliova zákona o krádeži veřejného majetku je ten, kdo odnese či si přivlastní peníze, určené pro posvátné či náboženské účely. (1) Potrestán za krádež veřejného majetku bude také ten, kdo vezme cokoli, co bylo darováno nesmrteľným bohům“.

¹⁴ Liv. 5,32. Překlad: KUCHARSKÝ, P.: *Titus Livius. Dějiny. Vol. II.* Praha : Svoboda, 1972, s. 78–79.

¹⁵ Strabo, Geo. 6,13. Překlad: JONES, H. L.: *Strabo. Geography. Vol. II.* London : William Hienemann, 1924, s. 205–209.

¹⁶ WILLIAMSON, C.: *Laws of the Roman People: Public Law in the Expansion and Decline of the Roman Republic.* Michigan : The University of Michigan Press, 2005, tabula 6,2.

¹⁷ Liv. 38,54.

(ale samozřejmě i mnoha dalších, v tomto příspěvku nezkoumaných) změnách lze do určité míry názorně ukázat proces vývoje celého římského trestního práva na konci republiky a začátku principátu – zatímco v předchozích několika staletích nebyla řada zločinů či jiných institutů římského trestního práva nijak podrobněji definována, ba ani jakkoli uzákoněna, během posledních několika desítek let existence římské republiky můžeme sledovat doslovat překotný legislativní vývoj, kdy byly vydány první zákony upravující celou plejádu nejrůznějších nových zločinů a až na výjimky byly tyto zákony dále nahrazovány novějšími zákony, mnohdy na základě politického vývoje (jako například u soudních porot, kde politika hrála opravdu klíčovou roli).

PRÁVOTVORNÝ VÝZNAM SÚDNEHO ROZHODNUTIA V RÍMSKOM PRÁVE¹

THE LAW-MAKING IMPACT OF JUDICIAL DECISION IN ROMAN LAW

Mgr. et Mgr. Peter Mach, PhD.

Kancelária Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, Bratislava

Abstrakt: Stať obsahuje úvahy o záväznosti súdneho rozhodnutia vzišlého z rímskeho civilného procesu. Dnešnou optikou poznačenou ideami o precedenčnej záväznosti rozsudku či význame ustálenej judikatúry pre právnú istotu autor opisuje jednotlivé vývinové štádiá rímskeho procesu a ich špecifiká. Dospieva k záveru, že v rímskom práve nemožno hovoriť o precedense ako o záväznom prameni práva. Poukazuje na osobitné postavenie a historickú úlohu súdneho prétora, neskôr zasa cisára, oboch v pozícii normotvorcov stvárnajúcich právny poriadok svojimi stanoviskami pri právnej kvalifikácii v (pred)súdnom konaní, čo čiastočne zodpovedá modernému konceptu *ratio decidendi*.

Kľúčové slová: precedens – prameň práva – sudca – prétor – cisár – rozsudok – právne posúdenie – formulový proces – reskript

Abstract: The paper examines a binding character of judicial decision in Roman civil procedure. Using criteria based on present experiences with precedential character of a judgement or continental demands on legal certainty connected with steady case law, it scans particular stages in development of Roman procedure. It claims that in Roman law there was not accepted precedential force of a verdict. It points out specific function and historical role of a Roman *praetor*, and, later, an emperor, both effectively creating norms and shaping legal order by expression of their opinions in process of legal qualification in (pre-)trial proceedings, which partially corresponds to modern idea of *ratio decidendi*.

Keywords: precedent – legal source – judge – *praetor* – emperor – judgement – legal qualification – formular procedure – *rescriptum*

Úvod

Obvyklé chápanie pojmu práva a tiež samotného štátneho zriadenia predpokladá existenciu nejakej inštitúcie, ktorá umožňuje riešenie individuálnych sporov medzi rôznymi právnymi subjektmi. Komu je táto právomoc zverená, závisí od konkrétnej formy štátu a historických okolností. Obvykle tieto spory rozhodujú súdy, ktoré sa spravidla s postupujúcim vývojom

¹ Príspevok je výstupom z projektu APVV-17-0022.

štátu osamostatňujú od bezprostredného vplyvu suveréna či panovníka plniaceho v minulosti často aj úlohu sudcu.

Súd by pri rozhodovaní sporov nemal brať za základ svojho výroku aktuálnu súkromnú vôľu jeho predstaviteľa – sudcu, ale mal by vychádzať z ustáleného súboru pravidiel správania sa, ktoré je pre všetkých záväzné, teda z právneho poriadku. Rozsah tohto článku by mnohonásobne prevyšoval hoci aj stručný výpočet predstáv o tom, čo je to vlastne právo, preto predpokladáme isté predporozumenie čitateľa.

Výsledkom a zavŕšením činnosti súdu je súdne rozhodnutie, ktorým sa spor končí. Toto rozhodnutie – pre zjednodušenie budeme používať súhrnný názov rozsudok – má spravídla formu výroku sudcu, ktorý konštatuje, ako spor rozhodol, napríklad, že žalobu zamietne (v rímskom procese ide o *absolutio*), alebo žalovaného zaviaže (odsúdi – *condemnatio*) na zaplatenie určitej sumy peňazí; jednej zo sporiacich sa strán súd pririekne vlastníctvo sporného pozemku, alebo obžalovaného odsúdi na trest vyhnanstva. Predmetom tejto state je úvaha o tom, aký bol vzťah právnej normy a súdneho rozhodnutia v prostredí rímskeho štátu, predovšetkým, či jednotlivé súdne rozhodnutia boli určujúce pre existenciu alebo formuláciu právnych noriem; a ak áno, v akej forme a miere. Uvažujeme najmä o práve súkromnom, v ktorom jednotlivé spory neboli tak veľmi pod vplyvom konkrétnych politických záujmov, ako tomu bývalo v práve trestnom.

Moderné právne poriadky rozličných právnych kultúr ponúkajú variabilné modely vzťahu medzi právnym poriadkom a výsledkami súdnej činnosti, a prirodzene vyvolávajú aj rôznu percepciu právnych bádateľov, čo vedie k viacerým koncepciám, často protichodným. Je azda zbytočné zdôrazňovať, že rímske právo v čase svojho vzniku nemohlo byť koncipované alebo stvárňované na základe moderných filozofií, ale naopak vychádzalo z dobového kontextu a skúseností rímskeho štátu i okolitých národov. Z hľadiska právnej filozofie a akejsi plánovitej cielavedomej výstavby hierarchie bol prítom tento právny poriadok v porovnaní s dneškom nepochybne primitívny, čo však nie je myslené ako pejoratívum. Vyplýva to z toho, že Rimania patrili ešte len k pionierom právnej vedy a sústredili sa viac na vybrusovanie praktickej spravodlivosti. Preto je vhodné skúsiť nájsť vlastnú rímsku koncepciu, ktorú budeme primeriavať k dnešnému chápaniu týchto vzťahov, napriek vedomiu, že ide o anachronický prístup, ktorý by mohol podráždiť niektorých metodológov právneho výskumu.

1 Dnešné chápanie precedentu a významu ustálenej judikatúry

Moderná právna teória prevažne považuje stálosť judikatúry za zásadný prvok právneho štátu. V prípade rozdielnej rozhodovacej činnosti dochádza k narúšaniu legitímnych očakávaní subjektov práva a nie je vlastne zrejmé, ako sa má právny predpis interpretovať. V európskej kontinentálnej tradícii sa dôraz kladie na záväznosť (rešpektovanie) len ustálenej (teda

opakovanej) judikatúry, v systéme „common law“ je za záväzný považovaný precedens, čiže v zásade už jedno (prvé) rozhodnutie, ktoré je vyriešením novo formulovanej právnej otázky.²

2 Rímsky civilný proces

Rímske právo sa zvykne charakterizovať pluralitou prameňov práva, pričom v rozličných obdobiach jeho vývoja sa menila prioritá jednotlivých prameňov, rovnako ako sa menila rímska ústava, rozpoznateľná podľa formálneho inštitucionálneho rámca, ako i podľa historických reálií. Preto nemožno vychádzať z pomerne bežnej predstavy, že existovalo jedno rímske právo, pretože v skutočnosti sa právny poriadok rímskeho mestského štátu povedzme zo 4. storočia pred Kr. ako celok príliš nepodobal právnemu poriadku Rímskej ríše zo 4. storočia po Kr. Predsa však budeme zovšeobecňovať všade tam, kde to je možné, aby sme mohli abstrahovať určité pravidlo, pričom poukážeme na výnimky a nuansy.

Od najstarších čias sa rímsky súdny systém dá popísať ako roztrieštený, keďže na špecifické právne spory boli ustanovené rozličné súdne orgány.³ Napriek tomu je možné pri celkovom pohľade identifikovať, akú základnú podobu malo tzv. všeobecné súdnictvo.

Legisakčný proces bol pevne zviazaný so zákonmi a právnymi obyčajami, na kreativitu prakticky nezostával priestor, a išlo o ich priamu (akoby surovú) aplikáciu, takže pokiaľ ide o ich potenciál meníť právny poriadok, treba konštatovať, že bol minimálny.

3 Formulový proces

Vo formulovom procese, ktorý je možné vnímať v klasickom období rímskeho práva ako základnú formu sporového konania, bolo charakteristické rozdelenie procesu do dvoch fáz. V konaní *in iure* sa pred prétorom (nositeľom jurisdikcie) zisťovalo, o ktorú žalobu sa uchádza žalobca, aké sú jeho tvrdenia, a čo zase tvrdí žalovaný. Na základe toho prétor spravidla povolil žalobu, čiže ju „dal“ žalobcovi, alebo nepovolil viesť súdny spor (*denegatio actionis*). V prípade, ak žalobu povolil, súčasťou litiskontestácie bolo aj určenie osoby sudcu a sporná otázka bola sformulovaná v podobe podmienkovej rozkazovacej vety, ktorej hypotéza pomenúvala faktickú situáciu, respektíve tvrdené právo žalobcu. V tomto procese došlo k ustáleniu žalobnej formuly, v ktorej boli popísané tie okolnosti, od ktorých existencie závisel výsledok sporu. Až potom nasledovalo konanie *apud iudicem*, v ktorom sa pred súkromným zvoleným sudcom vykonávalo dokazovanie, a sudca napokon vyriekol rozsudok.

² K názorom na záväznosť súdneho rozhodnutia v modernom práve pozri e.g. KÁČER, M.: Prečo zotrvať pri rozhodnutom. Teória záväznosti precedentu. Praha : Leges, 2013, 168 s., passim a PROCHÁZKA, R./KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava : C. H. Beck, 2013, s. 132–138 a 195–197.

³ E.g. decemvirálny súd, centumvirálny súd, osobitní arbitri a pod.

Keď v tomto procesnom usporiadaní hľadáme *ratio decidendi* ako kľúčovú zložku rozsudku s precedenčným (judikatúrnym) významom, ktorý by mal viesť k nastoleniu predvídateľnej právnej praxe – čo je pohľad moderného právnika, zisťujeme, že samotné právne posúdenie sa koncentrovalo v konaní pred prétorom, takže rozsudok bol v tomto zmysle už irelevantný. Po litiskontestácii rozsudok závisel takpovediac len od toho, či strany sporu uniesli svoje dôkazné bremeno. Preto sa možno stretnúť aj s názorom, že právne posúdenie veci prétorom, bežne spojené s priznaním námietok (*exceptiones*) a protinámietok (*replicationes*), bolo často zároveň aj faktickým ukončením súdneho sporu, pretože žalobca aj žalovaný už vedeli, aké skutkové okolnosti sa preukážu; napokon sporným často neboli (a rovnako je tomu nezriedka i dnes) fakty, ale ich právna percepcia. Tak mnohí žalovaní po vypočutí si úsudku prétora mohli dobrovoľne plniť, alebo plnenie aspoň formálne sľúbiť, ešte pred litiskontestáciou. Rovnako žalobcovia, vidiac márnosť pokračovania v spore, mohli od svojej snahy upustiť.

Preto sa treba venovať viac funkcií prétora než sudcovi. Sudca síce bol povinný vyniesť rozsudok podľa práva a pravdy, teda aj od neho sa očakávalo, že správne posúdi, či subjektívne právo existovalo. Avšak v prípadoch, keď mal aplikovať staré civilné právo, sa obyčajne nemusel a nesmel trápiť zložitejšími úvahami o princípoch práva alebo vôbec otázkou ekvitálnej spravodlivosti (*aequitas*), pretože tento rozmer striktné a spravidla jednoznačné civilné právo jednoducho neobsahovalo. Neskôršie idey presadzujúce rozhodovanie sporov na základe *bona fides* boli do právneho poriadku pretláčané práve prétormi, ktorí sudcom v žalobnej formule dávali príkaz na tieto nuansy prípadu prihliadať.

4 Prétor a edikt

Je známou skutočnosťou, že prétori vydávali pri nástupe do úradu edikt, ktorý určoval a na verejnú známosť dával, pri splnení ktorých predpokladov budú poskytovať prostriedky právnej ochrany. Spravidla pri tom nastupujúci prétori akceptovali osvedčené inštitúty, ktoré zaviedli ich predchodcovia. Avšak to neznamenal, že by preberali nevyhnutne všetko, preto tento počin nového prétora treba síce chápať ako zásadný normotvorný prvok (aspoň pre jeho úradný rok), avšak napriek inšpirácii osvedčenou praxou nešlo o takpovediac nevyhnutné nasledovanie celej súdnej činnosti predchádzajúceho prétora. Preto nie je namieste v tejto súvislosti uvažovať o formálnej precedenčnej záväznosti minulých rozsudkov, ale predsa sa tu prejavila sila predchádzajúceho právneho posudzovania sporných právnych otázok, predovšetkým pokiaľ ide o praktickú spravodlivosť (*utilitas*). Prétori nové inštitúty (najmä žaloby a námietky) jednoducho zavádzali, čo dodatočne právna veda akceptovala. To, že prétorské právo bolo produktom viac či menej cielavedomej, ale fakticky normotvornej činnosti prétorov, bolo v klasickej dobe nepochybné a prijímané za samozrejme. Ako to však bolo s neplánovanými, viac-menej náhodnými modifikáciami, keď prétori poskytli alebo odopreli ochranu bez predchádzajúceho upozornenia v edikte? Skôr sa zdá, že tieto postupy neboli chápané ako nové záväzné pravidlá, ale len ako nevyhnutná korekcia, ktorá bránila príliš nespravodlivej aplikácii práva. Na tieto zásahy prétora si právne prostredie časom zvyklo a akceptovalo ich.

Z jedného uhla pohľadu však jednotlivý rozsudok (*sententia, condemnatio*) mal celkom zásadný právotvorný účinok. Ustanovoval totiž právny vzťah medzi žalobcom a žalovaným, novým spôsobom konstituoval práva povinnosti sporových strán.⁴ Tento účinok, hoci obmedzený len na účastníkov sporu, mal pre konkrétnych adresátov podstatne väčší význam, než boli jeho dosahy na právne prostredie. A prirodzene, tak je tomu dodnes.

Dá sa teda vysloviť domnienka, že hoci jednotlivé právne posúdenia a aj rozsudok vo formulovom procese mali účinky len medzi sporovými stranami, predsa prétorom nastolená prax postupne ovplyvňovala reálne očakávania občanov, ktorí sa tak prirodzene začali spoliehať na prétorovu pomoc, ktorý im ako žalobcom priznával ním samotným zavedené žaloby, a ako (možných) žalovaných ich chránil predovšetkým poskytnutím námietky⁵. Toto presvedčenie o ochrane poskytovanej ich právnym úkonom (právna istota) spôsobilo, že vznikla nová právna norma, teda pravidlo správania sa, o ktorom je všeobecne známe, že mu štátom poverený orgán poskytne právnu ochranu.

5 Kogničný proces

Odlíšna situácia z hľadiska oddelovania právneho posúdenia a rozhodnutia nastala po vzniku a rozšírení kogničného procesu, v ktorom v podstate zaniklo rozlišovanie štádií *in iure* a *apud iudicem*, a celé konanie sa tak uskutočnilo pred tým istým sudcom – úradníkom. V tomto zmysle už môžeme hovoriť o tom, že určité súdne rozhodnutie vychádzalo zo skutočného celkového právneho posúdenia práve osobou sudcu. Druhou zásadnou zmenou bolo zavedenie odvolania (*appellatio*)⁶, ktoré mohlo napokon dosiahnuť až na najvyššiu úroveň, teda cisársku kanceláriu. A práve to bol faktor, ktorý silne tlačil na zjednocovanie právnej praxe. Avšak napriek prirodzenej tendencii sudcov rešpektovať stanoviská svojej vrchnosti – odvolacích súdov – nie je známe, že by mali rozhodnutia vyšších súdov nejakú formálnu všeobecnú záväznosť v zmysle precedensu.⁷ Skôr sa to javí tak, že nižšie súdy sa postupne prispôbili právnej praxi vyšších súdov, aby tak minimalizovali napádanie svojich rozhodnutí, a tak si posilňovali svoju autoritu.

Osobitným postupom, ktorý však vo svojich dôsledkoch mal nepochybne právotvorné účinky, bol reskriptový proces. Cisár dával odpoveď na právnu otázku naformulovanú dopytujúcim sa tak, že ho vlastne nezaujímala skutočnosť, ale len odpovedal, ako by sa mal prípad riešiť, ak je tvrdený skutkový stav reálny (obdobne k veci pristupoval aj prétor vo formulovom spore). Táto odpoveď – reskript (*rescriptum, adnotatio*) – mala záväznosť pôvodne len pre konkrétny

⁴ Ulp. D. 50,17,207: *Res iudicata pro veritate accipitur.*

⁵ K významu námietky e.g. Paul. D. 50,17,112: *Nihil interest, ipso iure quis actionem non habeat an per exceptionem infirmetur.*

⁶ Bližšie k vývoju apelácie a kogničného procesu pozri e.g. BLEICKEN, J.: *Senatsgericht und Kaisergericht. Eine Studie zur Entwicklung des Prozeßrechtes im frühen Prinzipat.* Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1962, najmä s. 125n.

⁷ Proti precedentálnej záväznosti rozsudku v rímskom práve aj HARRER, G. A.: *Precedent in Roman Law. In Studies in Philology.* Vol. 19 (1922), No. 1, s. 55–63.

spor, ale kvôli autorite cisára významne vplývala na presvedčenie o správnosti určitého právneho názoru. Reskript mal v prípade jeho zverejnenia osobitnou procedúrou už aj normatívnu povahu. Právna otázka, ktorá vyzerala v konkrétnej veci, tak bola zodpovedaná vlastne formou cisárskej konštitúcie⁸ a táto odpoveď bola považovaná za prameň práva. Množstvo takýchto odpovedí nachádzame v justiniánskom Kódexe. Napriek tomu, že sa cisár (častejšie však jeho úradník) zaoberal len čiastkovou otázkou, je možné toto jeho rozhodnutie pričleniť aj ku konkrétnemu sporu, z ktorého táto otázka vyzerala, a tak tu môžeme nájsť akési rozhodnutie súdnej povahy (vyriešenie podstatnej právnej otázky – obdoba *ratio decidendi* z „common law“), ktoré zároveň zakladalo alebo prinajmenšom autoritatívne vysvetľovalo určitú právnu normu.

6 Provinciálne právo

So zaujímavou teóriou prišiel Ando⁹, podľa ktorého v provinciách miestni magistráti pri riešení sporov používali ako prameň práva súdnu prax z Ríma. Je však opäť otázkou, či išlo v skutočnosti o aplikáciu precedentálneho práva kvôli predstave o jeho skutočnej záväznosti, alebo skôr o argumentačnú výpomoc v prípade neskúseného aparátu, ktorý hľadal nejaké záchytné body pri riešení predložených prípadov. Napokon, podobný prístup badať aj vo vulgárnom rímskom práve, keď sa bez poznania skutočnej podstaty inštitútov preberali staršie rozhodnutia a prístupy bez toho, aby boli splnené (a vôbec poznané) doktrínálne predpoklady na analogickú aplikáciu. Avšak späť k provinciám – pokiaľ je možné dohľadať v právnej praxi časté odvolávanie sa na predchádzajúce rozhodnutia (z Ríma), nedá sa tvrdiť, že by boli bez významu, naopak, treba tento prístup chápať v zmysle akceptovania súdnej praxe ako prameňa práva. Ani z provincií však nepoznáme právne pravidlá, ktoré by jednotlivé súdne rozhodnutia považovali pre právne posúdenie za rozhodujúce.

Záver

Napriek tomu, alebo možno práve vďaka tomu, že nemáme k dispozícii staroveké pramene, ktoré by dokazovali formálnu záväznosť skoršieho rozsudku, je možné, aj s prihliadnutím na mnohé iné kontroverzie medzi právnikmi, predpokladať, že idea stabilnej judikatúry determinovaná skorším rozhodnutím súdu nebola zásadným motívom právnických debát. Je však nepochybné, že právnici často argumentovali zvratmi ako *solet* (zvykne sa), *hoc iure utimur*

⁸ Ulp. D. 1,4,1pr.: *Quod principi placuit, legis habet vigorem: utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. 1. Quodcumque igitur imperator per epistulam et subscriptionem statuit vel cognoscens decrevit vel de plano interlocutus est vel edicto praecepit, legem esse constat. haec sunt quas vulgo constitutiones appellamus.*

⁹ ANDO, C.: Exemplum, analogy, and precedent in Roman law. In LOWRIE, M./LÜDEMANN, S. (eds.): *Exemplarity and Singularity. Thinking through Particulars in Philosophy, Literature, and Law*. London – New York: Routledge, 2015, s. 111–122.

(riadime sa týmto právom) a podobne, z čoho možno vyvodit', že stálu prax považovali za normu. Zaiste zostáva nezodpovedanou otázka, do akej miery išlo o definitívne vyriešenie doktrinálneho sporu v jednotlivých kauzách.

Do týchto úvah okrem rímskej zvláštnosti – *ius honorarium* – vstupuje aj známy príklon antiky k myšlienke právnej obyčaje.¹⁰ Z týchto úvah potom pramení záver, že osamotené súdne rozhodnutie nebolo v rímskom práve priamo prameňom práva. Nepochybne však opakovaný výkon¹¹ súdnej moci (pokiaľ ide o právne posúdenie) rovnakým spôsobom vyvolával očakávanie účastníkov sporov a tak vlastne všetkých adresátov právnych noriem. Dnešnou optikou teda súdna prax mala azda podobné postavenie ako ustálená judikatúra na Slovensku dnes, čo znamená, že nezakladala celkom záväzné normy, ale vyvolávala očakávanie zhodného právneho posúdenia, čo sa časom mohlo prejavit' aj ako nová právna obyčaj.

Tému je možné dokresliť aj známym učebnicovým vyjadrením, že rímske právo je vlastne systémom žalôb. Táto stručná charakteristika nemôže byť výlučnou definíciou práva, ale vychádza z rímskeho praktického zmýšľania podľa ktorého, len to je platným právom (bez ohľadu na to, ktorému prameňu ho pripisujeme), čo požíva aj právnu ochranu.

¹⁰ Paul. D. 1,3,38: *Si de interpretatione legis quaeratur, in primis inspiciendum est, quo iure civitas retro in eiusmodi casibus usa fuisset: optima enim est legum interpretis consuetudo.*

¹¹ Q.v. Callist. D. 1,3,38: *Nam imperator noster Severus rescripsit in ambiguitatibus quae ex legibus profiscuntur consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem vim legis optinere debere.*

RENOVATIO IMPERII OTY III.: NÁVRAT K ORGANIZAČNÍM A PRÁVNÍM ZÁKLADŮM ŘÍMSKÉ ŘÍŠE?

RENOVATIO IMPERII OF OTTO III: RETURN TO THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF THE ROMAN EMPIRE?

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

Katedra filozofie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni

Abstrakt: Příspěvek se zaměřuje na myšlenku obnovy římského císařství (*renovatio imperii Romanorum*) v období vlády císaře Oty III. ze saské dynastie. Zamýšlí se nad inspiračními vzory koncepce a na základě dostupných pramenů i historickopravního diskurzu analyzuje hlavní prvky a možnosti recepcí římské myšlenky v realitě končícího prvního milénia. Pozornost se soustřeďuje také na vztah reformy Římské říše ke Katolické církvi a papežství. Na církevní úrovni se program *renovatio imperii Romanorum* jeví především jako snaha o reformu církevních institucí a náboženského života.

Klíčová slova: císař Ota III. – Římská říše – koncept *renovatio imperii Romanorum* – papežství – Církev – středověk

Abstract: The paper focuses on the idea of the renovation of the Roman Empire (*renovatio imperii Romanorum*) during the reign of Emperor Otto III from the Saxon dynasty. There are considering the inspirational fundamentals of the concept and based on available sources and historical-legal discourse analyses the main elements and possibilities of reception of the Roman idea in the reality of the end of the first millennium. Attention is also focused on the relationship of the Roman Empire to the Catholic Church and the Papacy. The programme *renovatio imperii Romanorum* may be understood mainly on the ecclesiastic level as an effort to reform clerical institutions and religious life.

Keywords: Emperor Otto III – Roman Empire – programme *renovatio imperii Romanorum* – papacy – Church – Middle Age

Úvod

Císařská korunovace Oty I. v roce 962 představuje pomyslný milník předznamenávající počátek stále intenzivnějšího zájmu vládců Svaté říše římské o myšlenkové, organizační a v neposlední řadě i právní bohatství římské tradice. Do bližšího kontaktu s římským dědictvím se východofranští vládcové ze saské rodiny Liudolfingů dostali již na počátku 50. let, kdy Ota I. zasáhl ve prospěch své budoucí manželky Adléty (*Adelheid*) a jejím prostřednictvím se za Alpy

začaly šířit ideové koncepcie ovlivněné antickým a byzantským odkazem. Dalším impulzem pro propojování fransko-saské tradice s kulturním a myšlenkovým dědictvím italského prostoru se stal nástup Otova a Adlétina syna Oty II., který již vyrůstal v prostředí ambicí směřujících k obnove velikosti římského impéria. Podporu našel u své byzantské manželky, císařovny Theofany, a jen jeho brzká smrt zřejmě zabránila ovládnutí celého Apeninského poloostrova včetně jižních řeckých enkláv. Koncepcie obnovy Římské říše (*renovatio imperii Romanorum*) se na počátku osmdesátých let 10. století zastavila, aby se za dalších deset let opět v plnosti přihlásila ke slovu. Odkaz rodičů měl naplnit mladičký, ale sebevědomý a velmi vzdělaný vládce Ota III. Příspěvek se zamýšlí nad konceptem obnovy římského impéria, jak ho císař Ota III. prezentoval, a analyzuje metodologické obtíže, které až do dnešní doby provázejí úsilí o proniknutí do podstaty jeho idejí a plánů. Současně se pozornost zaměří na postoj papežství a Latinské církve, která se stávala při obnovných snahách císařským partnerem.

1 Obtížné dědictví – spor o chápání odkazu Oty III.

Krátká, ale současně velmi plodná vláda císaře Oty III. v sobě skrývá mnohá interpretační úskalí. Minimálně od konce třicátých let minulého století nahlížela odborná veřejnost pod vlivem německého historika Percyho Ernsta Schramma na posledního panovníka liudolfinské primogenitury jako na příklad dovršení a propojení fransko-saské královské tradice s byzantskými vzory. Výsledkem jeho panovnické koncepce byl velkolepě pojatý projekt obnovy Římské říše podle antického a byzantského modelu – *renovatio imperii Romanorum*. Ota III. čerpal dle Schramma z pokladu antické vzdělanosti a pod vlivem řecké matky Theofany a obklopen vychovateli v čele s Janem Philagathem († 1013?), Gerbertem z Aurillacu († 1003) a asketickými mnichy Nílem z Cassana († 1005), Řehořem z Rossana († 999) a Romualdem z Perea († 1027) přistoupil k realizaci univerzalistických koncepcí císařské vlády.¹ Otovo opomíjení stávající kmenové specifčnosti a budování jednotné říšské společnosti, přesunutí centra univerzální Říše do Říma, obnova antické titulatury a zvyků, popřípadě misijní politika ve prospěch vznikajícího polského a uherského státu měly tuto tendenci potvrzovat. Schrammův koncept se stal na několik desetiletí nezpochybnitelným interpretačním základem pro chápání všech dílčích momentů Otovy vlády a podpořil zájem vědců o hledání římských inspiračních vzorů v průběhu celého středověku.

Změnu a v podstatě i nový pohled na osobnost a vládu Oty III. přinesla až objevná disertační práce Knuta Göricha z počátku devadesátých let 20. století, která zasáhla samotné základy Schrammových tezí. Görich svému slavnějšímu kolegovi vytkl, že podlehl všeobecně vlně znovunalézání antických vzorů v historiografii druhé dekády 20. století a pominul či přímo nesprávně interpretoval klíčové události Otovy vlády, ať už se jedná o vztah k římské měšťské šlechtě, odpor saské a franské nobility k císařově politice či doslovné přijímání antických titulů. Podle

¹ SCHRAMM, P. E.: *Kaiser, Rom und Renovatio*. 2 Bde. Leipzig : Tübnner, 1929 (cf. především 1. díl s pasážími věnovanými Otovi III. na s. 87–187, kde Schramm prokazoval reálnost zakotvení antického *renovatio* v souvislostech konce 10. století).

Göricha byla hlavním motivem Otova počínání na Apeninském poloostrově snaha dosáhnout zásadní reformy papežství a dovršit dosavadní politiku integrace italského a německého prostoru. Nejednalo se tedy o vzkříšení antického Říma, ale o nábožensky motivované jednání křesťanského panovníka, který pouze vyzdvihnul ty prvky, které jeho předchůdcům scházely. Antické pojmy v programu *renovationis* nelze proto chápat doslovně, nýbrž literárně a s ohledem na potřebu nalézt nové prostředky pro překonání regionálních a kmenových rozdílů.²

V dnešní době již není mezi historiky sporu o tom, že Görichova kritika byla zbytečně radikální. Vedla však v důsledku k novému přezkoumání do té doby nezpochybnovaných otázek. Obraz Oty III. jako utopického snílka a německému prostředí odcizeného panovníka byl více méně odmítnut a na jeho osobnost se začalo pohlížet komplexněji.³ Současně se ukázalo, že stále stojíme před mnohými interpretačními problémy, neboť mnoho otázek týkajících se podstaty a cílů programu obnovy římského impéria v Otově době stále neznáme. Mladému císaři se podařilo otevřít nové přístupy a oživit pozapomenuté ideje, které i navzdory jeho brzké smrti rezonovaly i v dalších desetiletích a bezesporu byly základem pro realizaci reformních koncepcí druhé poloviny 11. století.

2 Bohem povolán, aby obnovil ztracené impérium římských císařů

Pochopit koncepcce a jednání Oty III. nelze bez základního vhledu do výchovy a zrání muže, který byl již od nejranějšího věku vnímán jako vyvolený obnovitel římské univerzality. Díky množství dochovaných pramenů se před námi otevírá pozoruhodný svět pečlivě a všestranně výchovy „naděje impéria“, o níž se starali pod dohledem Otovy babičky Adléty a matky Theofany vybraní reprezentanti říšské společnosti. Snad právě vliv těchto urozených žen zajistil Otovi přístup k ojedinělé hloubce a originalitě myšlenek.⁴ Nepochybujeme o tom, že se v mladém králi snoubilo bohatství latinské, římsko-franské tradice s podněty řeckého prostředí, jež synovi zprostředkovala původem byzantská princezna Theofana. Neudiví nás proto, když mezi Otovými vychovateli nalezneme vedle vzdělaných latinských kleriků Bernwarda a Hildebalda také řecké vzdělance, například pozdějšího piacenzského arcibiskupa Jana Philagata nebo basi-liánského mnicha Řehoře z Cassana.⁵

² GÖRICH, K.: *Romanus Saxonicus et Italicus. Kaiserliche Rompolitik und sächsische Historiografie*. Sigmaringen: Thorbecke, 1993.

³ Vyzážený pohled na osobnost a vládu Oty III., s přihlédnutím na římskou i franskou myšlenku, přinesl e.g. ALTHOFF, G.: *Otto III*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996, který v mnoha ohledech souhlasil se směrem Görichovy kritiky, ale současně upozornil na některá Görichova ahistorická tvrzení (především nebezpečí, že do situace konce 10. století budeme vkládat motivy a myšlenky gregoriánských reformem – viz s. 114–125).

⁴ SUCHÁNEK, D.: Vláda žen: autorita a postavení panovnic na počátku vrcholného středověku. In *Historický obzor*. Roč. 18 (2007), č. 1/2, s. 26–28.

⁵ ALTHOFF, G.: Vormundschaft, Erzieher, Lehrer – Einflüsse auf Otto III. In EUW, A. v. (ed.): *Kaiserin Theofanu: Begegnung des Ostens und Westens um die Wende des ersten Jahrtausends*. 2. Bd. Köln: Schnütgen-Museum, 1991, s. 277–289.

Ota III. vyrústal v prostredí veľkých očakávaní, ktorá neumenšila ani brzka smrť jeho matky v roce 991. Ve 14 letech byl připraven zahájit realizaci smělých plánů a již od počátku vlády projevil zájem o italskou část Říše, k níž měly později směřovat jeho hlavní ambice. Z pramenů víme, že v roce 994 intervenoval u papeže Jana XV. ve prospěch kláštera Selz, pro nějž chtěla jeho babička Adléta získat papežské privilegium. Při této příležitosti vyslané poselstvo poprvé sondažovalo poměry v Itálii a nepřímou přípravou italskou jízdu, jež měla Otovi zajistit císařskou korunovací.⁶ Přesto hlavní zájem mladého panovníka byl soustředěn po dlouhou dobu na německé záležitosti a do Itálie vyrazil až v prvních březnových dnech roku 996. Zřejmě už při odjezdu nemyslel pouze na císařskou korunovací – nepochyboval o svém vyvolení pro velké činy a vývoj událostí po překročení italských hranic ho v jeho odhodlání ještě utvrdil. Využil situace, kdy právě zemřel stávající papež, a místo hledání vhodného kandidáta mezi italskými kleriky určil nového držitele svatopetrského stolce ze svého okolí – bratrance Bruna Korutanského, jenž se jako Řehoř V. (996–999) stal prvním německým papežem.⁷ Tato skutečnost zřetelně demonstrovala, že skončila doba pasivního přihlížení císařství k tomu, co se dělo v římské společnosti. Začínala éra reformy, v níž si nikdo nemohl být jistý dosavadními pořádky.

Nový papež byl konsekrován v Římě 5. května, aniž by si kdokoliv troufl do obřadu zasáhnout. Dokazuje to velmi nejistou atmosféru mezi římskou nobilitou, která byla nečekaným Otovým rozhodnutím zaskočena. Ota totiž současně cestou do Říma vykonal několik soudních rozsudků a vydal privilegia, v nichž restituoval odcizený církevní majetek (e.g. potvrzení majetkové držby pro klášter sv. Flora v Arezzu či pro biskupství v Rimini). Vstupoval do Věčného města s razancí a sebevědomím svých antických předchůdců. Rozsáhlejší konflikt s italskou šlechtou však nemohl být v jeho zájmu. Teprve se začínal orientovat v komplikovaných italských poměrech a moment překvapení mohl využít k celkovému uklidnění atmosféry bez zbytečného násilí. Naznačuje to jeho vstřícné jednání po příjezdu do Říma, kde projevil ochotu ke smíru s městskou aristokracií, a za přispění nového papeže Řehoře V. se mu podřídila veškerá opozice.⁸

Dne 21. května 996 se v chrámu sv. Petra konala slavnostní císařská korunovace za přítomnosti nejvyšších představitelů obou částí Otovy Říše.⁹ Příslušník vládnoucího rodu saských Liudolfingů se opětovně ujímal správy Římské říše a celý křesťanský svět si měl být této skutečnosti vědom. Svědectvím o sebevědomých ambicích císaře je i.a. i dopis, jímž Ota III. oznamoval své povýšení své babičce. Ota v něm s úctou a respektem k této vlivné ženě hrdě oznamoval svou korunovací a současně neopomenul zmínit rodinné přesvědčení, že jeho císařská důstojnost je naplněním všech příslibů, předurčení a práv, v nichž byl právě Adléto vychováván.¹⁰ Autorem císařského listu byl nový notář a osobní sekretář Oty III., který jen krátce předtím vstoupil do císařových služeb – Gerbert z Aurillacu. A právě s tímto mužem se pojí vrchol ideových

⁶ UHLIRZ, M.: *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III.* 2. Bd.: *Otto III. 983–1002.* Berlin : Duncker & Humblot, 1954, a. 994, s. 176–177.

⁷ *Annales Hildesheimenses.* In PERTZ, G. H. (ed.): *MGH SS III.* Hannover : Hahn, 1839, a. 996, s. 91.

⁸ *Annales Quedlinburgenses.* In PERTZ, G. H. (ed.): *MGH SS III.* Hannover : Hahn, 1839, a. 997, s. 74; ALTHOFF, G.: *Otto III. und Heinrich II. in Konflikten.* In SCHNEIDMÜLLER, B./WEINFURTER, S. (eds.): *Otto III.–Heinrich II.: eine Wende?* Sigmaringen : Thorbecke, 1997, s. 80.

⁹ SCHRAMM, P. E.: *Kaiser, Könige und Päpste.* 3. Bd. Stuttgart : Hiersemann, 1968, s. 219–220.

¹⁰ *Die Urkunden Ottos III.* (MGH *Diplomata regum et imperatorum Germaniae* II,2). In SICKEL, T. von (ed.): Berlin : Weidmann, 1893 (dále jako DOI), č. 196, 604–605.

koncepti otonského císařství, stejně jako propojení církevních a světských komponentů římské tradice.¹¹

3 Nostrum, nostrum est Romanum Imperium

„Césare a Auguste, Ty jsi náš císař Římanů, pocházíš z nejurozenější řecké krve, ale Řeky převyšuješ mocí, Římanům vládneš dědičným právem a oba národy překonáváš duchem i výmluvností ...“.¹² Těmito slovy velebil Gerbert z Aurillacu svého ochránce a císaře ve spise *Ut rationali et ratione uti* z počátku roku 998, když se Ota III. podruhé vydával do Itálie. Od císařské korunovace uběhly téměř dva roky a situace se výrazně změnila jak v životě mladého vládce, tak samotného Gerberta. Po krátkém pobytu za Alpami se císařský dvůr vracel do Itálie, aby zde Ota zrealizoval svůj hlavní úkol, který mu byl Bohem svěřen. Nejdříve ale musel potlačit odpor, který proti reformám vyvstal. Řím totiž přešel do rukou vzbouřenců, kteří v čele s prefektem Crescenziem Nomentanem a jeho vzdoropapežem Janem XVI. ovládli dočasně situaci. Otův papež Řehoř V. musel před tlakem opozice utéct z Říma a vše, čeho Ota dosáhl v předchozích letech, bylo zpochybněno.¹³ O to důkladněji musel panovník zvažovat své kroky a vedle vojenských prostředků rovněž koncipovat ideové pozadí připravovaných změn.

V již zmiňovaném Gerbertově díle *Ut rationali et ratione uti* nalezneme zřejmě nejslavnější formulaci, která proslavila myšlenku obnovy římského impéria: „Naše, naše je římské císařství. Síly dodává Itálie nesoucí plody, Galie a Germánie plodící vojáky a nechybí nám ani statečná říše Skytů.“¹⁴ Ve vznosných slovech rezonuje sebevědomí a pevné přesvědčení o nároku Oty III. na vládu – ten, který spojuje to nejlepší z latinské i řecké strany, byl Bohem povolán, aby obnovil ztracené impérium římských císařů. Otovy kroky po příchodu do Itálie se nesly v tomto duchu. Odpor nebyl připuštěn. Císař v Itálii rychle obnovil pořádek a opozici přísně ztrestal. Vzdoropapež Jan XVI. (Jan Philagatos) – Otův dřívější blízký přítel, učitel řečtiny a dokonce křesťní kmotr – byl bez náznaku milosti zmrzačen a potupně zbaven duchovní důstojnosti. Prefekt Crescenzio po marném dvouměsíčním bránění Andělského hradu padl do zajetí a byl exemplárně popraven. Jeho rozčtvrcené tělo nechal císař veřejně vystavit na odstrašení dalších povstalců.¹⁵ Krutost počínání sice vyvolala pohoršení a odpor, které císaře stály další problémy, na druhou stranu je zřetelným potvrzením toho, že Ota chápal obnovu Říše s plnou vážností a Gerbertova slova zřejmě nebyla pouhým literárním cvičením.

¹¹ K jeho osobě cf. KORTŮM, H.–H.: *Gerbertus qui est Silvester*. Papsttum um die Jahrtausendwende. In *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 55 (1999), s. 29–62, popř. SUCHÁNEK, D.: Gerbert z Aurillacu (kolem 950–1003): „papež čaroděj“ a idea obnovy římského impéria. In BÁRTA, M./KOVÁŘ, M. a kol.: *Lidé a dějiny: k roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě*. Praha: Academia, 2017, s. 147–165.

¹² Gerbert z Aurillacu, *Ut rationali et ratione uti*. In MIGNE, J.–P. (ed.): *Patrologia latina*. T. 139. Paris: Migne, 1879, sl. 159.

¹³ UHLIRZ, M.: *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III.* 2. Bd.: *Otto III. 983–1002. Exkurs XIV*. Berlin: Duncker & Humblot, 1954, s. 511–517.

¹⁴ *Ut rationali et ratione uti* 159.

¹⁵ ZIMMERMANN, H.: *Papstabsetzungen des Mittelalters*. Köln: Böhlau, 1968, s. 105–113.

V okamžiku, kdy se Ota opětovně ujímal vlády nad městem, vyhotovil diplom, kterým obdarovával klášter v Einsiedelnu.¹⁶ Listina je unikátní prvním užitím bulárního opisu *renovatio imperii Romanorum*, který lze chápat jako programové vymezení obnovy. V dalších měsících císař prokázal značné odhodlání proměnit poměry v Itálii a soustředit moc do svých rukou. Císařská kancelář vydala řadu listin a privilegií, jejichž cílem byla restituce církevního majetku a posílení císařova postavení.¹⁷ Vrcholem úsilí bylo zasedání Oty III. a jeho spolupracovníků s právníky v září 998 v Pávii. Na jeho základě vydal císař výnos nazývaný *Capitulare de praediis ecclesiarum neve per libellum neve per emphyteusin alienandis*.¹⁸ Dokument deklaroval, že Církev dostala svůj majetek ne pro vlastní obohacení, ale aby pomáhala prosazovat císařské vláde její cíle. Proto nelze připustit, aby s ním nakládala bez jakýchkoliv omezení, jen k vlastnímu prospěchu či k profitu jiných osob. Aby se veškerá pochybení napravila, císař určil, že jakýkoliv druh propachtování a udělení církevního majetku druhým osobám bude mít platnost jen po dobu života toho biskupa či opata, který smlouvu uzavřel. Po jeho smrti si mohl nástupce majetek vyžádat zpět.

Takový postup přirozeně narážel na nedůvěru dosavadních italských elit. Ota se proto obklopi lidmi, kterým mohl důvěřovat a kteří se již dříve na císařských plánech podíleli. Téměř bez výjimky se jednalo o příslušníky říšského episkopátu a další kleriky. Svému kaplanovi Lvovi svěřil hájení císařských zájmů v neklidné oblasti Ivreje v biskupství Vercelli, italský kancléř Heribert posílil svoji pozici převzetím vlivného arcibiskupství v Kolíně nad Rýnem. Prestižní post obdržel i Gerbert, který se jednak ujal správy kláštera v Bobbiu, ale především obdržel ravenenské arcibiskupství.¹⁹ Ne zcela zřejmý je však vztah Oty III. a papeže Řehoře V. Císařův bratranec se sice mohl po potlačení povstání opět vrátit do své funkce, z pramenů však lze odvodit určité napětí. Důvodem zřejmě byly majetkové požadavky římské církve, které císař nehodlal uznat.²⁰ Mezi papežem, který hájil spíše kuriální zájmy, a císařem, jenž již sledoval své imperiální vize, došlo k narušení vzájemné důvěry. Řehořovo jméno nefiguruje ve většině císařských listin jako přímlyvce, naopak roste význam Gerberta a dalších důvěrníků.²¹ Lze proto předpokládat, že mezi papežem a císařem docházelo ke koncepčním sporům. Pontifikát ambiciózního papeže se však chýlil ke konci a do císařské politiky tak už výrazně nezasáhl.

V únoru 999 papež Řehoř V. zemřel a Ota po krátkém uvažování ustanovil za jeho nástupce svého nejbližšího důvěrníka, Gerberta z Aurillacu. Dosavadní ravenenský arcibiskup přijal symbolické jméno Silvestr II. a ujal se úřadu. Jelikož stál již dříve za přípravou většiny zásadních kroků v Itálii, zaručoval loajální a procísařské postoj. Volba papežova jména navazovala na

¹⁶ DOIII z 28. dubna 998, č. 285.

¹⁷ Například privilegia pro biskupství v Pistoie (DOIII, č. 284), Padově (DOIII, č. 300) a Luce (DOIII, č. 301) a pro kláštery v Brescii (DOIII, č. 267) či Ferrare (DOIII, č. 275).

¹⁸ *Capitulare de praediis ecclesiarum neve per libellum neve per emphyteusin alienandis*. In WEILAND, L. (ed.): *MGH Constitutiones et acta publica* IV,1. Hannover : Hahn, 1893, č. 23, s. 49–51.

¹⁹ VASINA, A.: Gerberto arcivescovo di Ravenna. In TOSI, M. (ed.): *Gerberto – scienza, storia e mito. Atti del Gerberti Symposium*. Bobbio : Archivi storici Bobiensi, 1985, s. 255–272.

²⁰ Regesta Imperii II. Sächsisches Haus 919–1024. In BÖHMER, J. F./UHLIRZ, M. (eds.): *Die Regesten des Kaiserreiches unter Otto III*. Dritte Abteilung. Wien : Böhlau, 1956, č. 1279b.

²¹ SUCHÁNEK, D.: *Nostrum, nostrum est Romanum Imperium...*: vztahy císařství a papežství v období vlády saské dynastie. In KOVÁŘ, M./DRŠKA, V. (eds.): *Kapitoly z obecných dějin: panu profesorovi s láskou*. Praha : FF UK v Praze, 2014, s. 36–37.

představu o ideální spolupráci císaře Konstantina Velikého a papeže Silvestra I. z počátků legalizace křesťanství. Naopak můžeme vyloučit, že by se Gerbert přijetím Silvestrova jména přihlásil k nezávislosti římské církve a odkazoval k tzv. Konstantinově donaci, dokumentu, podle nějž císař Konstantin rezignoval na majetek a správu Říma a Itálie. Gerbertovo předchozí i následné chování ukazuje na plnou podporu císařem vedené obnovy impéria. Indicie spíše naznačují, že ideál papeže Silvestra měl demonstrovat rozchod s nepravostmi papežských předchůdců a snahu řešit problémy formou císařsko-papežských synod.²²

Krátký výčet kroků, kterými Ota III. navrátil císařské moci v Itálii stabilitu, nás přivádí ke klíčové otázce po smyslu a podstatě již několikrát zmiňovaného programu obnovy římského impéria. Jsem přesvědčen, že císař směřoval k vytvoření, respektive obnovení křesťanské univerzální společnosti podle ideálu, s nímž se během svého dospívání ztotožnil. Mladý panovník nepochyboval o tom, že je jeho povinností navrátit křesťanské společnosti podobu, kterou vnímal jako Bohem chtěnou. Z podstaty věci – podle způsobu středověkého nazírání na žádoucí změny – nebudoval společnost novou, ale vracel se k opuštěnému a pozapomenutému vzoru, jenž pro něj představovalo propojení císařské a křesťanské myšlenky v době císaře Konstantina Velikého. Akcentování antických prvků bylo potom zcela logickým krokem, který současně zapadal do mentálního světa mladého císaře.

V císařových očích představoval Řím přirozené centrum římského impéria, v němž se pojaly politické, kulturní i náboženské základy nové společnosti. Pozice papežství s majetkovými a právními nároky, jak je vyslovil Řehoř V., nemohl císař akceptovat. Z Božího pověření byl správou Římské říše pověřen císař, který měl rovněž udržovat společenský řád, napravovat pochybení a naplňovat Boží záměry. Tuto roli císaře měli přijmout i další křesťanští vládcí, ale v rámci jedné křesťanské rodiny středověkého světa spíše v podobě spolupodílníků na konstituování Božího řádu. Papež měl císaři poskytovat duchovní pomoc při naplňování jeho úkolu, císař naopak zajišťoval římské církvi plnou mocenskou a materiální podporu a nepochyboval o papežské nadřazenosti nad celou církví.

Citlivým problémem mohlo být postavení města Říma – na jedné straně metropole Římské říše, na druhé papežské sídlo s odkazem apoštolů Petra a Pavla. Kuriální tradice hájila nároky papežství a poukazovala na řadu císařských privilegií (zejména tzv. Konstantinovu donaci), Ota III. by ale obtížně uskutečňoval obnovu impéria bez návaznosti na město Řím. Přesto se domnívám, že lze pohlížet na Řím především v symbolickém smyslu, jako na duchovní, organizační a právní ideál a princip obnovy Říše. Císař zde musel mít zázemí včetně nově budovaného paláce a jen stěží ho mohl opustit a zcela předat do papežských rukou. To ale neznamená, že by Řím byl primárně císařským sídelním městem. Ota bezpochyby vnímal možnost udržení plné císařské autority a římské myšlenky i bez trvalé rezidence v Římě – jeho nesporný vzor císař Konstantin přenesl své sídlo na Bospor a výzkumy německé medievistiky hodnověrně prokázaly oblibu města Cách pro Otu III.²³

Část historiků se kloní k názoru, že po porážce opozice mohl Ota považovat první fázi obnovy za ukončenou a soustředit svoji pozornost na duchovní rozměr vlády včetně osobních

²² KORTÜM, H.–H.: *Gerbertus qui est Silvester*. Papsttum um die Jahrtausendwende. In *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 55 (1999), s. 38–48.

²³ HEHL, E.–D.: Herrscher, Kirche und Kirchenrecht im späottonischen Reich. In SCHNEIDMÜLLER, B./WEINFURTER, S. (eds.): *Otto III.–Heinrich II.: eine Wende? Sigmaringen*: Thorbecke, 1997, s. 186–203.

náboženských potrieb. Určitým náznakem je zmena bulárního pečtidla. Od ledna 1001 již ne-nalezneme nápis *renovatio imperii Romanorum*, ale nový opis *Aurea Roma* (Zlatý Řím). Lze tuto změnu chápat jako důkaz o císařově přesvědčení, že dosáhl svého cíle?²⁴ I s ohledem na další obtíže po návratu do Itálie se vráždají spíše pochybnosti. Jinou možností může být Otova potřeba činit pokání a napravit své činy intenzivní službou pro Boží věc. Císař vykonal tvrdé pokání u poustevníka Nila z Cassana a duchovní cvičení v římském kostele sv. Klementa či v benediktinském Subiaku.²⁵ Je tedy možné, že zbožný vládce chtěl svým počínáním demonstrovat připravenost ve všem upřednostnit Boží vůli a zařadit své politické kroky do širšího sakrálního rámce. Následně však navázal na předchozí úsilí prosadit silnou panovnickou vládu a opětovně se soustředil na reformu Říše.

Prvním krokem bylo konečné vyřešení sporu o naplnění majetkových příslibů římské církvi. Na ravennské synodě v únoru 1001 – za společného předsednictví Oty III. a Silvestra II. – císař předal papežskému stolci osm hrabství v Pentapoli.²⁶ Vše nasvědčuje tomu, že Ota III. neuznal nároky papežství, které vycházely z minulých privilegií (především Konstantinovy donace a Privilegia Ottoniana Oty I.), jež zavrhl jako falza. Dosavadní jednání papežů a s nimi spojené římské nobility Ota tvrdě odsoudil a označil za ostudné a korupční. Majetkové obdarování Svatého stolce již nemělo sloužit k papežovu vlastnímu prospěchu, ale mělo římské církvi umožnit plně podporovat císaře, respektive stabilizovat postavení papežství v Římě (DOIII, č. 389). S velkou pravděpodobností autorem diplomu byl papež Silvestr II., který plně respektoval celkové pojetí univerzální Říše.²⁷

Spojení Oty III. a Silvestra II. se neslo v duchu naprostého souladu a vzájemného respektu. Papež se ztotožnil s císařskou obnovou a plně se jí oddal i jako papež. Za svůj hlavní úkol považoval očistu papežské kurie a kultivaci papežské autority. S podporou císaře mohl dosáhnout svobody římské církve a zahájit postupnou reformu jak uvnitř římského a italského kléru, tak jakožto hlava univerzální církve. Velké reformní počiny byly spjaty se synodami, kterým papež předsedal společně s císařem. Pozornost si zaslouží jednak římské shromáždění záhy po Silvestrově zvolení – na Velikonoce roku 999, kde mohli oba muži poprvé demonstrovat pevné pouto. Mnohem větší význam ale měla synoda z ledna roku 1001, již lze označit za pomyslné dokončení obnovy v církevní rovině. Setkání církevních zástupců Říše mělo všem ukázat jednotnou vůli světské i duchovní hlavy středověké křesťanské společnosti. Synoda potvrdila včlenění polské a uherské církve do celku křesťanské církevní organizace v čele s papežem, zabývala se kompetenčními spory mezi biskupy (hlavně tzv. Gandersheimským sporem) a předložila další reformní návrhy pro stabilizaci církevních poměrů v Itálii.²⁸ Nikdo nemohl v tento slavnostní okamžik tušit, že krátká etapa obnovy impéria právě končí.

²⁴ GÖRICH, K.: *Romanus Saxonicus et Italicus. Kaiserliche Rompolitik und sächsische Historiografie*. Sigmaringen : Thorbecke, 1993, s. 267–274.

²⁵ EICKHOFF, E.: *Kaiser Otto III.: die erste Jahrtausendwende und die Entfaltung Europas*. Stuttgart : Klett-Cotta, 1999, s. 251–255.

²⁶ WOLTER, H.: *Die Synoden im Reichsgebiet und in Reichsitalien von 916 bis 1056*. Paderborn : Schöningh, 1988, s. 197–200.

²⁷ KORTÜM, H.–H.: *Gerbertus qui est Silvester*. Papssttum um die Jahrtausendwende. In *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 55 (1999), s. 52–62.

²⁸ Rozbor HEHL, E.–D.: *Die Konzilien Deutschlands und Reichsitaliens 916–1001*. 2. Bd.: 962–1001. Hannover : Hahn, 2007, s. 613–618.

Už na počátku roku musel císař potlačit revoltu obyvatel města Tivoli. S přispěním církevních vyjednávačů se podařilo dosáhnout přijatelného kompromisu. Záhy však došlo k mnohem závažnějšímu odboji části římské šlechty; je možné, že v pozadí stála nespokojenost papežské kurie s posunem papežské politiky.²⁹ Zaskočený císař se v jedné chvíli dokonce ocitl v obležení, z něhož měl vyváznout až po odvážném výpadu a následném pronesení velmi emotivního proslovu k nespokojeným Římanům.³⁰ Povstalcí museli složit zbraně a ve městě opět převážila skupina podporující císařskou správu. Ota však po kratším váhání město opustil a stáhl se do bezpečnější Pávie a Ravenny. Mladý vládce bezpochyby prožíval chvíle deziluze a přehodnocování svého dosavadního počínání; další postup konzultoval se svými nejbližšími rádci v čele se Silvestrem II., který také Řím opustil, a přemýšlel, jak se zachovat. Série povstání, které přišly v okamžiku, kdy byl císař přesvědčen o završení svého programu obnovy, mohl Ota III. vnímat jako odejmutí Boží přízně. Panovník, vedený vždy vírou, že naplňuje Boží dílo, mohl ztratit smysl dalšího konání. Zajímavé svědectví přináší císařův společník Bruno z Querfurtu, podle něž Ota nedlouho před smrtí slíbil svému duchovnímu rádci, mnichu Romualdovi, že se po třech letech vzdá vlády a stane se mnichem.³¹ Ať už bylo císařovo psychické rozpoložení jakékoliv, nakonec zůstal věrný svému dosavadnímu směřování a očekával vojenské posily z německé části Říše, aby s jejich pomocí Řím plně ovládl. V předvečer závěrečného útoku se ale nečekaně zhoršilo panovníkovo zdraví a teprve 22letý císař před branami Říma zemřel.

Závěr

Smrtí Oty III. se sen o obnově římské říše zhroutil. Otův nástupce Jindřich II. na pokračování plánů svého bratrance rezignoval a soustředil se na německé oblasti Říše. Z plánů na obnovu římské říše nezbylo v dalších letech příliš mnoho, byť na ně v určitém smyslu Otovi nástupci navazovali. Ideál obnovy římských hodnot a vzorů však rezonoval v italském i německém prostoru i v dalších desetiletích a přinesl své ovoce jak v reformním programu papežství v druhé polovině 11. a ve 12. století, tak v celkové obnově právního myšlení a vzdělání v prostředí italských měst a škol. Otova a Gerbertova koncepce obnovy římské říše proto svým významem přetrvala krátké období jejich spolupráce a dodnes představuje sice ne zcela jasný, přesto fascinující doklad trvalé inspirace Říma v evropských dějinách.

²⁹ Regesta Imperii II., č. 1398a.

³⁰ Thangmar, *Vita Bernwardi episcopi Hildesheimensis*. In PERTZ, G. H. (ed.): *MGH SS IV*. Hannover : Hahn, 1841, s. 770.

³¹ Bruno z Querfurtu, *Vita quinque fratrum eremitarum*. In KADE, R. (ed.): *MGH SS XV,2*. Hannover : Hahn, 1888, s. 719.

BIBLIOGRAFIA

PRAMENE:

1. Annales Hildesheimenses. In PERTZ, G. H. (ed.): *MGH SS III*. Hannover : Hahn, 1839;
2. Annales Quedlinburgenses. In PERTZ, G. H. (ed.): *MGH SS III*. Hannover : Hahn, 1839;
3. Thangmar, *Vita Bernwardi episcopi Hildesheimensis*. In PERTZ, G. H. (ed.): *MGH SS IV*. Hannover : Hahn, 1841;
4. Gerbert z Aurillacu, *Ut rationali et ratione uti*. In MIGNE, J.-P. (ed.): *Patrologia latina*. T. 139. Paris : Migne, 1879;
5. Bruno z Querfurtu, *Vita quinque fratrum eremitarum*. In Kade, R. (ed.): *MGH SS XV,2*. Hannover : Hahn, 1888, s. 716–738;
6. *Capitulare de praediis ecclesiarum neve per libellum neve per emphyteusin alienandis*. In WEILAND, L. (ed.): *MGH Constitutiones et acta publica IV,1*. Hannover : Hahn, 1893, č. 23;
7. *Die Urkunden Ottos III.* (*MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae II,2*). In SICKEL, T. von (ed.): Berlin : Weidmann, 1893;
8. Regesta Imperii II. Sächsisches Haus 919–1024. In BÖHMER, J. F./UHLIRZ, M. (eds.): *Die Regesten des Kaiserreiches unter Otto III.* Dritte Abteilung. Wien : Böhlau, 1956.

LITERATÚRA:

1. ALTHOFF, G.: *Otto III.* Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996;
2. ALTHOFF, G.: Otto III. und Heinrich II. in Konflikten. In SCHNEIDMÜLLER, B./WEINFURTER, S. (eds.): *Otto III.–Heinrich II.: eine Wende?* Sigmaringen : Thorbecke, 1997, s. 77–94;
3. ALTHOFF, G.: Vormundschaft, Erzieher, Lehrer – Einflüsse auf Otto III. In EUW, A. v. (ed.): *Kaiserin Theophanu: Begegnung des Ostens und Westens um die Wende des ersten Jahrtausends*. 2. Bd. Köln : Schnütgen-Museum, 1991, s. 277–289;
4. EICKHOFF, E.: *Kaiser Otto III.: die erste Jahrtausendwende und die Entfaltung Europas*. Stuttgart : Klett-Cotta, 1999;
5. GÖRICH, K.: *Romanus Saxonicus et Italicus. Kaiserliche Rompolitik und sächsische Historiografie*. Sigmaringen : Thorbecke, 1993;
6. HEHL, E.–D.: *Die Konzilien Deutschlands und Reichsitaliens 916–1001*. 2. Bd.: 962–1001. Hannover : Hahn, 2007;
7. HEHL, E.–D.: Herrscher, Kirche und Kirchenrecht im spätottonischen Reich. In SCHNEIDMÜLLER, B./WEINFURTER, S. (eds.): *Otto III.–Heinrich II.: eine Wende?* Sigmaringen : Thorbecke, 1997, s. 186–203;
8. KORTÜM, H.–H.: *Gerbertus qui est Silvester*. Papsttum um die Jahrtausendwende. In *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 55 (1999), s. 29–62;
9. SCHRAMM, P. E.: *Kaiser, Könige und Päpste*. 3. Bd. Stuttgart : Hiersemann, 1968;
10. SCHRAMM, P. E.: *Kaiser, Rom und Renovatio*. 2. Bde. Leipzig : Tübnner, 1929;

11. SUCHÁNEK, D.: Gerbert z Aurillacu (kolem 950–1003): „papež čaroděj“ a idea obnovy římského impéria. In BÁRTA, M./KOVÁŘ, M. a kol.: *Lidé a dějiny: k roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě*. Praha : Academia, 2017, s. 147–165;
12. SUCHÁNEK, D.: *Nostrum, nostrum est Romanum Imperium...*: vztahy císařství a papežství v období vlády saské dynastie. In KOVÁŘ, M./DRŠKA, V. (eds.): *Kapitoly z obecných dějin: panu profesorovi s láskou*. Praha : FF UK v Praze, 2014, s. 29–41;
13. SUCHÁNEK, D.: Vláda žen: autorita a postavení panovnic na počátku vrcholného středověku. In *Historický obzor*. Roč. 18 (2007), č. 1/2, s. 26–28;
14. UHLIRZ, M.: *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III.* 2. Bd.: *Otto III. 98 –1002*. Berlin : Duncker & Humblot, 1954;
15. VASINA, A.: Gerberto arcivescovo di Ravenna. In TOSI, M. (ed.): *Gerberto – scienza, storia e mito. Atti del Gerberti Symposium*. Bobbio : Archivi storici Bobiensi, 1985, s. 255–272;
16. WOLTER, H.: *Die Synoden im Reichsgebiet und in Reichsitalien von 916 bis 1056*. Paderborn : Schöningh, 1988;
17. ZIMMERMANN, H.: *Papstabsetzungen des Mittelalters*. Köln : Böhlau, 1968.

LEX PROPRIA RÍMSKEJ ROTY OD POČIATKOV AŽ DO PROMULGÁCIE KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA Z ROKU 1983

LEX PROPRIA OF THE ROMAN ROTA FROM THE BEGINNING UNTIL THE PROMULGATION OF THE 1983 CODE OF CANON LAW

doc. JCDr. PaedDr. Róbert Brtko, CSc.

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstrakt: Príspevok po krátkom predstavení aktuálne platnej normatívy týkajúcej sa tribunálu Rímskej roty skúma historickoprávny vývoj jeho vlastného zákonodarstva, i.e. od jeho počiatkov až do roku 1982. Počiatky prvej vlastnej normatívy tohto významného dikastéria Svätej stolice siahajú až do 12. storočia k pápežovi Luciovi III. († 1185), ktorý zriadil ako svoju kanceláriu auditórium na účel inštruovania všetkých káuz, ktoré z dôvodu veľkého množstva úradných povinností nemohol osobne preskúmať. V priebehu nasledujúcich storočí až do zverejnenia Kódexu kánonického práva z roku 1983 malo vlastné zákonodarstvo tohto tribunálu rôzne formy a tiež aj rôzne osudy.

Kľúčové slová: Rímska kúria – tribunál Rímskej roty – sudcovia tribunálu Rímskej roty – Kódex kánonického práva z roku 1917

Abstract: The paper after a brief introduction of the currently valid provisions referring to the Tribunal of the Roman Rota examines the historical and legal development of its own law-making, i.e. from its beginnings until 1982. The beginnings of the first own provisions of this important dicastery of the Holy See date back to the twelfth century to Pope Lucius III. († 1185), who set up an auditorium as his office to instruct all those cases which, due to the large number of his official duties, could not be examined by him personally. During the following centuries, until the publication of the 1983 Code of Canon Law, the own law-making of the Tribunal itself had different forms and also various fates.

Keywords: Roman Curia – Tribunal of the Roman Rota – judges of the Tribunal of the Roman Rota – the 1917 Code of Canon Law

Úvod

Apoštolská konštitúcia o Rímskej kúrii *Pastor bonus*¹ promulgovaná pápežom Jánom Pavlom II. v roku 1988 v článku 130 nariaďuje, že tribunál Rímskej roty „... sa riadi vlastným zákonom“ (... *lege propria regitur*).² Uvedené ustanovenie sa odzrkadľuje aj v platnom Kódexe kánonického práva, ktorý v časti zaoberajúcej sa pápežskými tribunálmi (III. kapitola, Siedma kniha CIC 1983), apoštolskému tribunálu Rímskej roty venuje len dva kánony (can. 1443 a 1444). Rovnako strohá je aj právna úprava nachádzajúca sa v konštitúcii *Pastor bonus*, ktorá len vo všeobecnosti informuje o povahe a sudcoch tohto tribunálu a vymedzuje rámec jeho pôsobnosti (art. 126 –130). Podrobná platná kánonická úprava (v zmysle *lex propria*) sa nachádza v oficiálnom dokumente Svätej Stolice „Normy tribunálu Rímskej roty“ z roku 1994,³ ktorý v 120 článkoch reguluje problematiku jej zloženia a fungovania.⁴ Náš príspevok má však historickoprávny rozmer, ktorého cieľom je predstavenie vývoja vlastného zákonodarstva tohto významného dikastéria Rímskej kúrie.

1 Auditorium Sacri palatii a pápežská bula Ratio iuris z roku 1331

Bol to pravdepodobne pápež Lucius III. († 1185), ktorý zriadil ako svoju kanceláriu auditórium na účely inštruovania všetkých káuz, ktoré z dôvodu veľkého množstva úradných povinností nemohol osobne preskúmať. Z tohto dôvodu ustanovil *ad casum* tzv. pápežských kaplánov (*capellani papae*), ktorí boli povinní počas audiencie prezentovať pápežovi svoje závery, aby mohol pápež osobne podpísať aspoň dekrét o dosvedčení sporu (*litis contestatio*). V roku 1212 pápež Inocent III. († 1216) k uvedenej komisii (ktorej

¹ AAS 80 (1988), s. 841–934.

² Podobné nariadenia nachádzame aj CIC 1983: „Všetky tribunály Cirkvi sa riadia nasledujúcimi kánonmi pri neporušení noriem tribunálov Apoštolskej stolice“ (can. 1402). „Rímska kúria [...] pozostáva zo Štátneho sekretariátu, Rady pre verejné záležitosti Cirkvi, kongregácií, tribunálov a iných ustanovizní, ustanovenie a kompetenciu všetkých určuje osobitný zákon“ (can. 360).

³ ROMANANE ROTAE TRIBUNAL: *Normae quam maxime decet Romanae Rotae Tribunalis*, 18 apríl 1994: AAS 86 (1994), s. 508–540.

⁴ „Normy Tribunálu Rímskej roty“ majú povahu osobitného zákona (can. 360), ktorý je štruktúrovaný do troch hlavných častí (titulov): Titulus I: *De Romanae rotae tribunalis constitutione* (Caput I: *De tribunalis compositione atque officii*; Caput II: *De assumptionibus et nominationibus*); Titulus II: *De officio iudicum aliorumque Romanae rotae addictorum* (Caput I: *De iudicibus seu auditoribus*; Caput II: *De promotore iustitiae et vinculi defensore*; Caput III: *De moderatore cancellariae*; Caput IV: *De officialibus minoribus et de officii ministris*; Caput V: *De normis disciplinaribus*; Caput VI: *De advocatis et procuratoribus*); Titulus III: *De ordine iudiciario rotae Romanae* (Caput I: *De introductione causae, de citatione ac dubiorum concordatione*); Caput II: *De instantiae suspensione, peremptione et renuntiatione*; Caput III: *De causae instructione*; Caput IV: *De incidentibus et praeiudicialibus*; Caput V: *De processibus publicatione, conclusione in causa et de discussione*; Caput VI: *De sententiis*; Caput VII: *De appellationibus*; Caput VIII: *De expensis iudicialibus et de gratuito patrocinio*; Caput IX: *De norma interpretatione*).

cieľom bolo len inštruovať a nie rozhodovať jednotlivé prípady) pripojil ďalšiu a jej členom (*auditores*) dovolil aj vynášať rozsudky.⁵ Je prirodzené, že uvedené nariadenia nemožno považovať za ucelenú kánonickú úpravu, ale rozhodne za prvú vlastnú normatívu budúceho pápežského tribunálu.

Pápež Ján XXII. († 1334) 16. novembra 1331 významnou bulou *Ratio iuris*⁶ definitívne zaradil *Auditorium Sacri palatii* do právnej štruktúry Cirkvi, a to tým spôsobom, že oficiálne uznal to, čo už fakticky existovalo, i.e. potvrdil existenciu stálej inštitúcie podliehajúcej vlastnej internej normatíve. Bula spomína odstupňovanie audítorov do troch komôr a tiež hovorí o konzultáciách spouaudítorov rovnakého stupňa (art. 8). Okrem toho, bula obsahovala množstvo disciplinárnych a procedurálnych nariadení, e.g. úprava cirkevného odevu (art. 1) a úradných hodín (art. 3–5); nabádanie k dochvilnosti (art. 3), usilovnosti (art. 2) či bezúhonnosti (art. 6); určenie formy vykonania prisahy (art. 7) et al. Bula tiež nariaďovala, že po vynesení apelačného rozsudku musia byť z ďalšieho konania vylúčení tí audítori, ktorí v tej iste kauze už poskytl *consilium* (art. 15). Článok 13 zase zakazoval audítorom vstupovať do ich vlastných káuz alebo do káuz ich blízkych príbuzných. Postavenie a funkcie notárov, ako aj úpravu týkajúcu sa poplatkov nachádzame v článkoch 13 až 36.

Keďže nariadenia uvedenej buly mali konštitučný charakter (ako *magna charta* tribunálu),⁷ onedlho vznikla potreba vydania sekundárnych noriem, ktoré by zabezpečovali plynulý priebeh súdneho konania. Ján XXII. preto pravdepodobne v roku 1327 publikoval ako dodatok k bule tzv. *Formularium notariorum curiae Romanae sub Iohanne Papa XXII compositum*⁸ (ktorý mal charakter kalendára obsahujúceho rôzne záznamy a direktívy určené pre prácu notárov) a tiež *Ordo iudiciarius qui in Romana curiae consuevit communiter observari* známy aj pod názvom *De stilo Palatii Apostolici*.⁹ Počnúc pápežom Gregorom XI. († 1337) viacerí pápeži vydávali známe *Regulae Cancellariae Apostolicae*,¹⁰ ktoré určovali rôzne formálne náležitosti pápežských aktov vydávaných a odosielaných prostredníctvom Kancelárie.

⁵ Cf. CERCHIARI, E. (ed.): *Capellani papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum Sacri palatii apostolici seu Sacra Romana rota ab origine ad diem usque 20 Septembris 1870. Relatio historica iuridica I*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1915, s. 5–35 a KILLERMANN, S.: *Le legislazione propria della Rota Romana prima delle norme vigenti*. In *Le Norme del Tribunale della Rota Romana*. Città del Vaticano : Libreria editrice Vaticana, 1997, s. 24.

⁶ IOANNES XXI (dictus XXII), Const. Ap. *Ratio iuris*. In *Bullarium Romanum ed. Taurinen*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1859, s. 317–323. V bulariu je uvedený rok 1326. Presný dátum overil rakúsky historik Michael Tangl († 1921). Cf. TANGL, M.: *Die päpstlichen Kanzleiordnungen von 1200–1500*. Innsbruck : Gesammelt und Herausgegeben, 1894, s. 83–91. Taktiež dostupné na: <https://archive.org/details/dieppstlichenka00tanggoog/page/n5>.

⁷ Cf. SANTINI, P.: *Tribunali ecclesiastici*. In *Enciclopedia Cattolica XII*. Città del Vaticano : Libreria editrice Vaticana, 1954, s. 503.

⁸ *Formularium notariorum curiae Romanae sub Iohanne Papa XXII compositum*. In BARRACLOUGH, G. (ed.): *Public notaries and the Papal Curiae. A Calendar and a Study of a Formularium notariorum Curiae from the Early Years of the Fourteenth Century*. London : Macmillan, 1934, s. 133–274.

⁹ *Ordo iudiciarius qui in Romana curiae consuevit communiter observari*. In *Ius pontificium*. Vol. 17 (1937), s. 209–217.

¹⁰ Cf. PALAZZINI, G.: *Regulae Cancellariae Apostolicae*. In *Enciclopedia Cattolica X*. Città del Vaticano, : Libreria editrice Vaticana, 1953, s. 663–664.

2 Ďalšie pápežské konštitúcie

Pápež Benedikt XII. († 1342) bulou *Decens et necessarium* z roku 1340¹¹ zaviedol normy upravujúce činnosť advokátov a zástupcov v sporoch. Konštitúcia v 38-tich článkoch stanovovala náležitosti potrebné na zápis do zoznamu advokátov (art. 1–3), ale aj to, čo sa vzťahovalo na ich stavovskú časť: *causae pauperum* (art. 4–6), poplatky (art. 19–32) et al. V prípade porušenia boli stanovené sankcie, nevynímajúc dočasné alebo trvalé vylúčenie z úradu (art. 33–35). Okrem toho, normy konštitúcie nabádali advokátov, aby svoju prácu vykonávali účinne a čestne (art. 10–15) a neprijímali veľké množstvo káuz bez toho, aby ich mohli primerane vyriešiť (art. 13–14). V roku 1374 Gregor XI. prostredníctvom konštitúcie *Quamvis*¹² (obsahujúcou 14 paragrafov) uviedol do praxe ešte podrobnejšiu úpravu vo vzťahu k povinnostiam advokátov a notárov.

Pápež Martin V. († 1431) bulou *In aspostolicae dignitatis specula* z roku 1418¹³ zásadne ovplyvnil vývoj vlastnej legislatívy Rímskej roty v tom zmysle, že ako prvý zaviedol požiadavky pre voľbu a menovanie audítorov: [...] *nullus deinceps causarum Palatii Apostolici in auditorem recipiatur, nisi doctor fuerit iuris famosus [...]; sitque commendatus de vita ac morum honestate, aliisque virtutibus, ac ab omni munere sint mundaе manus eius, et bonum habeat testimonium [...]* (§ 14).

Len tri roky po zverejnení buly *In aspostolicae dignitatis specula*, ten istý pápež výrazne modifikoval apelačný systém v Rímskej kúrii, a to pomocou konštitúcie *Statuimus* zo 7. apríla 1421. Martin V. v nej nariadil, že žiadne odvolanie nemožno akceptovať bez definitívnej sentencie alebo bez predbežnej sentencie, ktorá vzhľadom na svoj účinok je ekvivalentná s tou definitívnou alebo so sťažnosťou, ktorá je závažného charakteru: *Statuimus ut [...] nulli ante diffinitivam sententiam liceat appellare – nulla que appellatio admittatur, nisi ab interlocutoria que vim habeat diffinitive sententie, vel a gravamine, concernere negocium principale, quod non posset per appellationem a diffinitiva interpositam reparari [...]*.¹⁴ Toto nariadenie sa vplyvom neskoršieho vývoja rozšírilo aj do zákonodarstva všetkých cirkevných tribunálov.¹⁵

V roku 1424 opäť Martin V. prostredníctvom buly *Romani Pontificis providentia* uviedol do platnosti novú úpravu týkajúcu sa predovšetkým problematiky kompetencií. Pápež zrušil kumulatívnu kompetenciu kardinálov a audítorov v beneficiálnych kauzách a svojmu súdu

¹¹ BENEDICTUS PP. XI, Const. Ap. *Decens et necessarium*. In CERCHIARI, E. (ed.): *Capellani papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum Sacri palatii apostolici seu Sacra Romana rota ab origine ad diem usque 20 Septembris 1870. Relatio historica iuridica I*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1915, s. 82–89.

¹² GREGORIUS PP. XI, Const. Ap. *Quamvis*. In CERCHIARI, E. (ed.): *Capellani papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum Sacri palatii apostolici seu Sacra Romana rota ab origine ad diem usque 20 Septembris 1870. Relatio historica iuridica I*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1915, s. 92– 94.

¹³ MARTINUS PP. V, Const. Ap. *In aspostolicae dignitatis specula*. In *Bullarium Romanum ed. Taurinen.* Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1859, s. 679– 689.

¹⁴ MARTINUS PP. V, Const. Ap. *Statuimus*. In CERCHIARI, E. (ed.): *Capellani papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum Sacri palatii apostolici seu Sacra Romana rota ab origine ad diem usque 20 Septembris 1870. Relatio historica iuridica I*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1915, s. 106–107.

¹⁵ KILLERMANN, S.: *Die Rota Romana. Wesen und Wirken des päpstlichen Gerichtshofes im Wandel der Zeit*. Frankfurt am der Main : Peter Lang, 2009, s. 93–95.

vyhradil takéto kauzy len v prípade, že nepresahovali sumu 60 zlatých florénov (§ 29). Okrem toho, pápež a) zaviedol sankcie tak voči audítorm (v prípade nedbalého plnenia ich povinností; § 3) ako aj voči notárom (v prípade ich úplatnosti; § 19); b) podrobnejšie vymedzil práva a povinnosti notárov (§ 5–10; 17–18 a 27), advokátov a procesných zástupcov (§ 11–18).¹⁶

Problematike kompetencií auditória sa venoval aj Inocent VIII. († 1492) v konštitúcii *Finem litibus* z roku 1487.¹⁷ Pápež rozšíril kompetencie auditória aj o nasledovné prípady: a) civilné kauzy až do hodnoty 500 zlatých florénov; b) všetky benefičiálne kauzy; c) všetky kauzy vdov a sirôt (§ 3). Okrem toho v bule presnejšie definoval právomoci audítora (§ 1–2) a vyhlásil viaceré normy disciplinárneho a procedurálneho charakteru (§ 4–10).¹⁸

Nemalý význam mala apoštolská konštitúcia Leva X. *Pastoralis officii* z roku 1513,¹⁹ prostredníctvom ktorej boli advokáti natrvalo prijatí obhajovať procesné strany na súde. Z tohto dôvodu boli nanovo upravené podmienky ich prijatia, ako aj ich profesionálne povinnosti a eventuálne sankcie (§ 29). Podobná úprava tejto buly sa vzťahovala aj na notárov (§ 29–30), ktorí od čias pápeža Sixta IV. († 1484) tvorili osobitné kolégium pozostávajúce zo 48 členov.²⁰

Pápež Pius IV. († 1572) (známy svojím zámerom reformovať rímsku kúriu) vydaním konštitúcie *In throno iustitiae* (r. 1561)²¹ zdokonalil normatívu niekdajšieho auditória v tom zmysle, že podrobnejšie upravil viaceré záležitosti, ktoré podstatne prispeli k zlepšeniu funkčnosti súdneho procesu; napríklad audítora pred vynesení rozsudku bol povinný oboznámiť sa aj so závermi (*votum*) svojich kolegov (art. 4). Bula taktiež obsahovala normy týkajúce sa dokumentácie a komunikácie rozsudku (art. 5–8), disciplinárne normy regulujúce vzťahy medzi audítormi a notármi, respektíve advokátmi (art. 10–11), trestné normy zamerané proti akémukoľvek druhu korupcie (art. 17 a 19) et al.

Bula Benedikta XIV. († 1758) *Iustitiae et pacis* (r. 1746)²² prvý raz definitívnym a úplným spôsobom určila kompetencie Roty. Tiež potvrdila právo stránok odvolať sa v kauzách väčšieho významu na pápežské fórum ako na súd druhej inštancie. Konštitúcia priniesla zmeny aj v systéme tzv. interných apelácií, i.e. apelácií proti rozsudkom vydaným na tomto pápežskom fóre. Pokiaľ teda išlo o interné odvolania, pápež nariadil, aby kauza bola postúpená turnusu pozostávajúcemu len z troch sudcov, pretože vďaka nepárnemu počtu audítora bolo možné dospieť k vyriešeniu sporu. Uvedená úprava však bola skoro zmenená

¹⁶ MARTINUS PP. V, Const. Ap. *Romani Pontificis providentia*. In *Bullarium Romanum ed. Taurinen*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1859, s. 708–714.

¹⁷ INNOCENTIUS PP. VIII, Const. Ap. *Finem litibus*. In *Bullarium Romanum ed. Taurinen*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1859, s. 339–341.

¹⁸ Cf. GAUDEMET, J.: *Storia del diritto canonico. Ecclesia et Civitas*. San Paolo : Cinisello Balsamo, 1998, s. 709–710.

¹⁹ LEO PP. X, Const. Ap. *Pastoralis officii*. In *Bullarium Romanum ed. Taurinen*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1859, s. 571–601.

²⁰ SIXTUS PP. IV, Const. Ap. *Sicut prudens*, 29 nov. 1477. In CERCHIARI, E. (ed.): *Capellani papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum Sacri palatii apostolici seu Sacra Romana rota ab origine ad diem usque 20 Septembris 1870. Relatio historica iuridica I*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1915, s. 191–195.

²¹ PIUS PP. IV, Const. Ap. *In throno iustitiae*. In *Bullarium Romanum ed. Taurinen*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1859, s. 155–158.

²² BENEDICTUS PP. XIV, Const. Ap. *Iustitiae et pacis*. In *Benedicti XIV. Pont. Opt. Max. olim Prosperi Cardinalis de Lambertinis Bullarium I*. Prati : Typographia Aldina, 1846, s. 137–144.

pápežom Klementom XIII. († 1769), ktorý v konštitúcii *Ex parte* (r. 1760)²³ vyšiel v ústrety návrhu auditorov a opätovne zaviedol do praxe auditória tradičnú metódu, ktorá bola uplatňovaná už celé stáročia.²⁴

Ten istý Klement XIII., v snahe predísť rôznym neprímeranostiam, ktoré boli spôsobené vinou notárov, bulou *Licet curandum* (r. 1762)²⁵ zaviedol novú metódu týkajúcu sa ich riadenia a výkonu ich úradnej funkcie. Preto nové normy podrobnejšie upravovali výkon ich činnosti [e.g. spôsob evidovania jednotlivých procesných dokumentov (art. 1 – 2)] a tiež nariadili, aby jeden z nich bol zodpovedný za celý výkon notárskeho úradu a za kontrolu príjmov. Právo vyberať notárov náležalo dekanovi (art. 6–9). K zefektívneniu notárskeho úradu malo prispieť aj ustanovenie troch nižších úradníkov, pomocníkov notárov: *substitutus*, *adiutor* a *novitius* (art. 13–15).

Pápež Pius X. († 1914) prostredníctvom konštitúcie *Sapienti consilio* (19. júna 1908)²⁶ dôkladne zreformoval Rímsku kúriu. Keďže bula mala fundamentálny charakter, neobsahovala osobitnú právnu úpravu tribunálov vzťahujúcu sa na disciplinárne a procedurálne otázky. Sekundárne právne normy obsahovali dva poriadky vydané Štátnym sekretariátom: *Lex propria Sacrae Romanae Rotae et Signaturae Apostolicae* (29. júna 1908)²⁷ a *Ordo servandus in Sacris congregationibus tribunalibus officiis Romanae curiae* (29. júna 1908).²⁸ Vlastné normy tribunálu Rímskej rotý tvorili len prvý titul *Lex propria Sacrae Romanae rotae et Signaturae Apostolicae*, i.e. celkom 34 kánonov rozdelených do troch kapitol: 1. *De constitutione Sacrae Romanae rotae* (can. 1–13); 2. *De competentia Sacrae Romanae Rotae* (can. 14–17); 3. *De modo iudicandi Sacrae Romanae Rotae* (can. 18–34). Stojí za zmienku, že niektoré kánony boli takmer v celosti prevzaté do IV. knihy Kódexu kánonického práva z roku 1917.²⁹

²³ CLEMENS PP. XIII, Const. Ap. *Ex parte*. In *Bullarium Romani continuatio* 3/1. Prati : Typographia Aldina, 1840, s. 374–378.

²⁴ § 3: *Quia tamen [...] haec immutatio antiquae methodi in eodem Auditorio dudum servatae, quae ad celeriores Causarum decisionem procurandum tunc potissimum excogitata fuit, summopere opportuna iudicabatur; duodecim annorum cursu, quibus iam obtinuit, hoc maxime detrimentum colligantibus afferre visa est [...]; Idcirco pro parte dicti Collegii Nobis fuit humiliter supplicatum, ut circa praemissa antiquam iudicandi methodum, praefatam Benedicti Praedecessoris Constitutionem in hac parte, moderando, restituere dignemur.*

²⁵ CLEMENS PP. XIII, Const. Ap. *Licet curandum*. In CERCHIARI, E. (ed.): *Capellani papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum Sacri palatii apostolici seu Sacra Romana rota ab origine ad diem usque 20 Septembris 1870. Relatio historica iuridica I*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1915, s. 585–596.

²⁶ PIUS PP. X, Const. Ap. *Sapienti consilio*. In AAS 1 (1909), s. 7–19.

²⁷ AAS 1 (1909), s. 20–35.

²⁸ AAS 1 (1909), s. 36–58.

²⁹ Konkrétne to boli kánony: Can. 1598: § 1. „Riadny tribunál ustanovený Svätou stolicou pre prijímanie odvolaní, je Posvätná Rímska rota, ktorá je kolegiálny súdom pozostávajúcím z určitého počtu auditorov, ktorému predsedá dekan ako prvý medzi rovnými“. § 2. „Tí musia byť kňazi, ktorí dosiahli aspoň doktorát z obojakého práva“. § 3. „Volba auditorov je vyhradená rímskemu veľkňazovi“. § 4. „Posvätná Rota vyslovuje právo buď prostredníctvom jednotlivých turnusov zložených z troch auditorov alebo rozhodovaním všetkých, pokiaľ by najvyšší veľkňaz nestanovil pre nejakú kauzu inak“. Can. 1599: § 1. „Posvätná Rota súdi: 1. Kauzy v druhej inštancii, ktoré boli [...] na Svätú stolicu vznesené na základe právoplatného dovolania; 2. Kauzy v poslednej inštancii [...]“. § 2. „Tento tribunál súdi taktiež v prvej inštancii kauzy, o ktorých sa zmieňuje can. 1557 § 2 a iné., ktoré Rímsky Veľkňaz či už z vlastného podnetu, alebo na základe žiadosti strán prevezme pred svoj tribunál a zverí ich Posvätej rote [...]“. Can. 1600: „Závažnejšie kauzy sú vylúčené z okruhu príslušnosti tohto tribunálu“. Can. 1601: „Proti rozhodnutiam (dekrétom) ordinárov nie je prípustné odvolanie alebo rekurz na Posvätnú rotu, ale o týchto rekurzoch rozhodujú posvätné kongregácie“.

3 Regulae servandae (1909–1910)

Už onedlho po zverejnení *Lex propria Sacrae Romanae rotae et Signaturae Apostolicae* (29. júna 1908) vyšlo najavo, že uvedená normatíva nebola schopná v každom ohľade zabezpečiť dynamický priebeh procesu. Bolo to hlavne z dvoch dôvodov, a to že „Vlastný zákon Posvätnéj Rímskej rotý a Apoštolskej signatúry“ (*Lex propria Sacrae Romanae rotae et Signaturae Apostolicae*): a) obsahoval prevažne len všeobecné dispozície; b) zrušil viaceré normy procedurálneho charakteru, ktoré boli v platnosti už od dávnych čias. Preto vznikla potreba vytvorenia podrobnejšieho právneho poriadku, ktorý by vhodným spôsobom upravoval priebeh procesného konania na pápežskom fóre.³⁰ Za týmto účelom bol už v lete roku 1909 podaný návrh, ktorý Pius X. schválil 7. septembra toho istého roku pod názvom *Regulae servandae in praecipuis actis iudicialiis apud Sacrae Romanae rotae tribunalis*. Tieto *Regulae servandae* boli teda najskôr schválené len ako experiment (*ad experimentum*), aby sa auditorom ešte poskytla možnosť podania dodatočných pozmeňujúcich návrhov. Po roku (2. augusta 1910), keď už tieto procedurálne normy boli vylepšené, ich ten istý pápež schválil definitívne, a to pod názvom *Regulae servandae in praecipuis actis iudicialiis apud Sacrae Romanae rotae tribunalis*.³¹ Od tohto času tribunál Posvätnéj Rímskej rotý disponoval presnými procedurálnymi normami, ktoré boli v súlade s „Vlastným zákonom Posvätnéj Rímskej rotý...“ (*Lex propria Sacrae Romanae rotae...*).³² *Regulae servandae* boli rozdelené do deviatich titulov:

- I. *De introductione causae apud ponentem, de citatione et dubiorum concordatione* (§ 1–42);
- II. *De documentorum et defensionum exhibitione et de orali discussione* (§ 43–80);
- III. *De incidentibus* (§ 81–100);
- IV. *De processus instructione* (§ 101–172);
- V. *De sententiis* (§ 173–192);
- VI. *De expensis iudicialibus fructibus et damnis aestimandis et de redditione rationem* (§ 193–206);
- VII. *De exemptione ab expensis iudicialibus, de earumdem reductione, et de gratuito patrocinio* (§ 207–218);
- VIII. *De renuntiatione instantiae, actionis iudicialis, aliorumque causae actuum* (§ 219–223);
- IX. *De appellacione a sententiis aut a decretibus rotalibus* (§ 224–238).

4 Normae Sacrae Romanae rotae tribunalis (r. 1934)

Je nesporné, že uvedené pramene (i.e. *Lex propria Sacrae Romanae rotae et Signaturae Apostolicae* a *Regulae servandae*, majúce charakter špeciálnych právnych noriem) výrazne ovplyvnili aj univerzálne zákonodarstvo Katolíckej cirkvi. Napriek tomu, nie všetky procesné normy

³⁰ Cf. LEGA, M. (decano): Prefazione alle *Regulae servandae in praecipuis actis iudicialiis apud Sacrae Romanae rotae tribunal approbatae et confirmatae ad experimentum a Pio Papa X.* In *Regulae servandae in praecipuis actis iudicialiis apud Sacrae Romanae Rotae Tribunal*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1909, s. 5.

³¹ AAS 2 (1910), s. 783–850.

³² Cf. ARROBA, M. J.: *Diritto processuale canonico*. 3. ed. Roma : Ediurcla, 1996, s. 148.

týchto osobitných predpisov boli recipované do Kódexu kánonického práva z roku 1917 (ďalej len „CIC 1917“), dokonca niektoré z nich s ním boli v rozpore.³³ Prirodzene sa ponúka otázka týkajúca sa platnosti týchto špeciálnych rotálnych noriem. Bol prijatý názor, že v takejto situácii bolo potrebné pridržiavať sa dvoch východísk. Prvé sa zakladalo na kánone 1555 CIC 1917, podľa ktorého všetky cirkevné tribunály s výnimkou súdu Kongregácie Posvätného officia boli povinné sa riadiť kánonmi CIC 1917³⁴. Druhé vyplývalo z kánonu 243 § 2, podľa ktorého pápežské dikastéria boli povinné riadiť sa tak predpismi univerzálnymi, ako aj predpismi vlastnými.³⁵ Tribunál Posvätnéj Rímskej roty po promulgácii CIC 1917 postupoval aj naďalej pri riešení káuz podľa svojich vtedajších tradičných procesných noriem, ktoré však neboli vždy v úplnom súlade s normami univerzálného práva.³⁶ Preto sa začalo pracovať na vytvorení nového súdneho poriadku, ktorý by bol v úplnom súlade s univerzálnym procesným právom.

Prvým krokom bolo vytvorenie provizórneho projektu, ktorý bol ukončený a publikovaný v roku 1927 pod názvom *Regulae Sacrae Romanae rotae tribunalis*.³⁷ Neskôr bol projekt ešte mierne modifikovaný a po viac ako šiestich rokoch, presne 22. júna 1934, pápežom Píom XI. schválený pod názvom *Normae Sacrae Romanae rotae tribunalis* (Normy Posvätného tribunálu Rímskej roty). Uvedený právny poriadok obsahoval 185 článkov, ktoré boli rozčlenené do troch titulov: Titulus I.: *De constitutione Sacrae Romanae rotae* (art. 1–11); Titulus II.: *De officio Auditorum aliorumque Sacrae Romanae rotae addictorum* (art. 12–58); Titulus III.: *De ordine iudiciario Sacrae Romanae rotae* (art. 59–185).

Tento nový právny poriadok bol už prispôsobený univerzálnym procesným normám CIC 1917, reflektujúc pritom na potreby a prax apoštolského tribunálu. Nadobudnutím účinnosti Noriem Posvätného tribunálu Rímskej roty (ktoré svojou povahou celkom a nanovo upravovali súdny poriadok apoštolského tribunálu) prestali platiť všetky predchádzajúce ustanovenia *Lex propria Sacrae Romanae rotae a Regulae servandae*.³⁸

5 Nové normy Posvätného tribunálu Rímskej roty (r. 1969)

Krátko po nadobudnutí účinnosti apoštolskej konštitúcie *Regimini Ecclesiae universae*,³⁹ ktorá výslovne potvrdila právo Posvätného tribunálu Rímskej roty riadiť sa vlastnými právnymi

³³ Cf. KILLERMANN, S.: *Le legislazione propria della Rota Romana prima delle norme vigenti*. In *Le Normae del Tribunale della Rota Romana*. Città del Vaticano : Libreria editrice Vaticana, 1997, s. 40.

³⁴ Can. 1555: § 1. „Súd Kongregácie Posvätného officia postupuje podľa svojho zvyčajného spôsobu [...] a taktiež nižšie súdy sa v záležitostiach, ktoré patria k súdu posvätnéj kongregácie, musia riadiť predpismi od neho určenými“. § 2 „Ostatné súdy musia zachovávať predpisy kánonov, ktoré nasledujú“.

³⁵ Can. 243: § 1. „U jednotlivých kongregácií, súdov a oficií je nutné zachovávať disciplínu a prejednávať záležitosti podľa predpisov ako všeobecných, tak partikulárnych, vydaných pre ne rímskym veľkňazom“. § 2 „Všetci, ktorí prislúchajú ku kongregáciám, súdom a oficiám Rímskej kúrie, sú povinní zachovávať tajomstvo v hraniciach a miere, ako to pre nich určuje služobný poriadok“.

³⁶ Cf. BERNARDINI, C.: *Normae S. Romanae Tribunalis. Adnotationes*. In *Apollinaris*. Vol. 7 (1947), s. 430.

³⁷ *Regulae S. Romanae rotae tribunalis*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1927.

³⁸ Can. 22 CIC 1917: „[...] neskorší zákon [...] ruší zákon predchádzajúci, keď je to v ňom výslovne uvedené alebo ak obsahuje jeho priamy opak alebo ak celkom nanovo upravuje materiu predchádzajúceho zákona [...]“.

³⁹ PAULUS PP. VI, Const. Ap. *Regimini Ecclesiae Universae*, 15. august 1967. In AAS 59 (1967), s. 885–928.

normami,⁴⁰ kolégium audítorov považovalo za vhodné prepracovať rotálny súdny poriadok tak, aby bol v súlade s nariadeniami uvedenej konštitúcie a tiež so Všeobecným poriadkom Rímskej kúrie.⁴¹ Z tohto dôvodu boli pripravené tzv. Nové normy Posvätného tribunálu Rímskej roty⁴², ktoré boli na jar 1969 predstavené pápežovi s cieľom ich schválenia. Uvedená normatíva bola členená do troch titulov, ku ktorým boli pripojené ešte dve prílohy:

Titolo I.: *Struttura ed Organico della Sacra Romana Rota* (art.1–13);

Titolo II.: *Attribuzioni e doveri* (art.14–39);

Titolo III.: *Procedura* (art. 40);

Appendice I.: *Tabella organica del personale del Tribunale della Sacra Romana rota*;

Appendice II.: *Facoltà straordinarie di S. E. il Decano della Sacra Romana rota*.

Ako to možno postrehnúť už z názvu a rozsahu prvého titulu, Nové normy Posvätného tribunálu Rímskej roty venovali značný priestor problematike personálu tribunálu, konkrétne I. titul, 2. hlava: „Zoznam zamestnancov a rozdelenie personálu“ alebo I. titul, 3. hlava: „Priatia a menovania“. Okrem toho, pamätali aj na rôzne zmeny, ktoré boli ukotvené v iných právnych úpravách. Napríklad v súlade so Všeobecným poriadkom Rímskej kúrie z roku 1968 bol dekanovi ako hlave dikastéria Rímskej kúrie priznaný titul „vyšší prelát“ (Art. 1 § 2). „Nové normy...“ taktiež potvrdili novú úpravu vzťahujúcu sa na kompetencie tribunálu v manželských kauzách (Art. 4). Podľa tejto novej disciplíny sa súdna právomoc v procesoch manželskej nulity rozšírila aj na nekatolíckych kresťanov, a to či už východného alebo západného obradu.

Pápež Pavol VI. „Nové normy Posvätného tribunálu rímskej roty“ schválil 25. mája 1969 ale len *ad experimentum et ad triennium*, i.e. na skúšku a na tri roky.

6 Normae Sacrae Romanae rotae tribunalis (r. 1982)

Pápež Pavol VI. († 1978) namiesto toho, aby predĺžil platnosť „Nových noriem Posvätného tribunálu Rímskej roty“, nariadil ich úplné prepracovanie. Avšak nová a vylepšená normatíva mohla byť schválená až pápežom Jánom Pavlom II., ktorý tak učinil 11. januára 1982 pod názvom *Normae Sacrae Romanae rotae tribunalis*.⁴³ Rovnako ako predtým, aj nový súdny poriadok pozostával z troch titulov, ktoré združovali až 65 článkov, ku ktorým boli ešte pripojené dve prílohy:

Titulus I.: *De constitutione Sacrae Romanae rotae* (art. 1–14);

Titulus II.: *De officio Auditorum aliorumque Sacrae Romanae rotae addictorum* (art. 15–64);

Titulus III.: *De ordine iudiciario in Sacrae Romanae rotae servando* (art. 65);

Appendix: *Nihil antiquius* ako dekrét týkajúci sa rotálneho štúdia;⁴⁴

⁴⁰ Sacra Romana Rota suis regitur normis. Cf. No. VI., Cap. II.

⁴¹ *Regolamento generale della Curia Romana*, 22. február 1968. In AAS 60 (1968), s. 129–176.

⁴² *Nuove norme del Tribunale della Sacra Romana rota*, 25. máj 1969. In OCHOA, X. (ed.): *Leges Ecclesiae*. IV. Roma : Institutum iuridicum Claretianum, 1974, s. 5551–5558.

⁴³ AAS 74 (1982), s. 490–517.

⁴⁴ Appendix: *Decretum de ordinario Studio Sacrae Romanae rotae*. Pôvodný dekrét z 8. júna 1945 bol publikovaný v AAS 37 (1945), s. 193–196.

Príloha: *Facoltà straordinarie di S. E. il Decano della Sacra Romana rota* (Mimoriadne oprávnenia udelené dekanovi Posvätnej Rímskej roty).

„Normy Posvätného tribunálu Rímskej roty“ (*Normae Sacrae Romanae rotae tribunalis*) presne upravovali tak zloženie tribunálu, ako aj otázky práv a povinností rôznych personálnych zložiek tribunálu. Naproti tomu problematika právomocí a kompetencií tribunálu nebola upravená jednotlivo, lebo článok 5 v tomto ohľade odkazoval na iné vtedy platné a účinné zákony, ktoré jasne upravovali uvedenú problematiku.⁴⁵

⁴⁵ Íšlo najmä o CIC 1917 a apoštolskú konštitúciu *Regimini Ecclesiae universae* z 15. augusta 1967.

RÍMSKA KÚRIA V 20. STOROČÍ¹

ROMAN CURIA IN 20TH CENTURY

doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstrakt: Riadenie Katolíckej cirkvi zo strany rímskeho veľkňaza na úrovni všetkých partikulárnych cirkví vyžaduje nesmierny úradnícky aparát, a to vo všetkých oblastiach činnosti Cirkvi. Systém inštitúcií, pomáhajúcich rímskemu veľkňazovi pri riadení Katolíckej cirkvi sa vyvíja od najstarších čias, s tým, že svoju dnešnú podobu formuje od 16. storočia. Pozostáva z inštitúcií s administratívnou (výkonnou) mocou, súdnou mocou a z úradov a komisií bez rozhodovacej právomoci. Poslanie Rímskej kúrie je nemenné, ale náplň činnosti jednotlivých dikastérií sa v priebehu vývoja viackrát modifikovali a do jej činnosti sa okrem kardinálov čoraz viac zapájali aj biskupi z partikulárnych cirkví. Základom súčasného stavu, štruktúry a náplne činnosti Rímskej kúrie je apoštolská konštitúcia *Pastor bonus* z roku 1988.

Kľúčové slová: Rímska kúria – dikastérium – kongregácie – sudy – úrady – pápežské rady – kompetencia – jurisdikcia – konštitúcie (*Immensa aeterni Dei, Sapienti consilio, Pastor bonus*) – Druhý vatikánsky koncil

Abstract: The administration of the Catholic Church by the Roman Pontiff towards all particular churches requires an enormous clerical staff in all areas of the Church's activities. The system of institutions helping the Roman Pontiff in the governing of the Catholic Church has been evolving since the earliest times, with the formation of its present form since the 16th century. It consists of institutions with administrative, i.e. executive power, judicial power and of institutions without jurisdiction. The mission of the Roman curia is constant, but the scope of work of individual dicasteries has been modified several times during the development and in addition to cardinals, the bishops of the particular churches were more involved. The basis of the current state, structure and scope of work of the Roman curia is the apostolic constitution *Pastor bonus* from the year 1988.

Keywords: Roman curia – dicastery – congregations – tribunals – offices – pontifical councils – competence – jurisdiction – constitutions (*Immensa aeterni Dei, Sapienti consilio, Pastor bonus*) – Second Vatican council

¹ Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

Úvod

Rímska kúria je názov pre súhrn inštitúcií a orgánov s rôznymi úlohami, ktoré pôsobia pri pápežskom dvore. Dá sa označiť aj ako úradnícky aparát² rímskeho veľkňaza, prostredníctvom ktorého riadi Cirkev na celom svete, i.e. prostredníctvom ústredných inštitúcií Cirkvi uplatňuje svoju moc vo všetkých partikulárnych cirkvách. Kuriálne inštitúcie pomáhajú a asistujú rímskemu veľkňazovi pri plnení jeho funkcie najvyššieho pastiera Cirkvi, i.e. ako autority s definitívnou rozhodovacou mocou v rámci Katolíckej cirkvi³. Pápež Sixtus V., ktorý ustanovil prvú organizačnú štruktúru Rímskej kúrie, vyjadril to, čo je uvedené vyššie, slovami v úvode konštitúcie *Immensa aeterni Dei*⁴ z 22. januára 1588: „Rímsky veľkňaz, ktorého Kristus Pán ustanovil za viditeľnú hlavu svojho tela, ktorým je Cirkev, a chcel, aby mal starosť o všetky cirkvi, povoláva a prijíma pomocníkov v takej veľkej zodpovednosti, ako ctihodných svojich bratov (v kňazskej službe) biskupov, ktorí na celom svete pasú jednotlivé stáda (veriacich), tak aj z najdôstojnejšieho stavu kardinálov, ktorí ako vznešené údy sú blízko spojení s hlavou, tým istým najvyšším veľkňazom, tak ako apoštoli Krista Pána, ktorí vždy stáli pri ňom, ktorí sú prvými spoločníkmi a účastníkmi rozhodovacieho zboru, aby rozdelil medzi nich (totiž kardinálov) a iné úrady Rímskej kúrie veľké množstvo starostí a záležitostí, aby sám, držiac kľúč takej veľkej moci, s pomocou Božej milosti nepodľahol“⁵.

Tzv. vyššie pápežské úrady s vymedzenou kompetenciou sa historicky vyvinuli tým spôsobom, že rímsky veľkňaz poveroval osobitnými záležitosťami jednotlivých klerikov tak, že tým istým osobám prikázal riešiť vždy veci toho istého druhu. Taktó sa vyvinula príslušná kompetencia, i.e. ustálil sa osobitný stály okruh činnosti, ktorými boli vždy tie isté osoby poverované. Postupne, od 13. storočia, sa stabilizovala určitá štruktúra osôb so stálymi kompetenciami, ktorými nedisponoval nikto iný. Tento systém sa definitívne a formálne ustálil v 16. storočí a jeho základom sa stali kongregácie zložené z kardinálov.⁶

² HRDINA, A.: *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 230. Z toho dôvodu patrí Rímska kúria medzi inštitúcie čisto ľudského (cirkevného), nie Božieho práva.

³ Rímsky veľkňaz plní súčasne tri funkcie: je hlavou celosvetovej Katolíckej cirkvi, je biskupom Rímskej diecézy a ako suverén stojí na čele Vatikánskeho mestského štátu. Pri plnení týchto úloh mu pomáhajú príslušné inštitúcie, i.e. rímska diecézna kúria pri správe Rímskej diecézy a Komisia pri riadení Vatikánskeho mestského štátu (*Nova lex fundamentalis Civitatis Vaticanae* 3).

⁴ Bullarium Romanum 8 (1863), s. 985–999.

⁵ *Quare iure optimo Romanus Pontifex, quem Christus Dominus corporis sui, quod est Ecclesia, visibile caput constituit, omniumque ecclesiarum sollicitudinem gerere voluit, multos sibi tam immensi oneris adiutores advocat atque adsciscit, cum venerabiles episcopos fratres suos, quos toto terrarum orbe ad singulos greges pascendos mittit, tum amplissimum ordinem cardinalium, qui tamquam nobilissima membra capiti propius cohaerentia, eidem summo Pontifici, sicut Christo Domino apostoli, semper assistunt, quique primi laborum et consiliorum socii sunt et participes, ut partita inter eos aliosque Romanae Curiae magistratus ingenti curarum negotiorumque mole, ipse tantae potestatis clavum tenens, divina gratia adiutrice, non succumbat*. *Immensa aeterni Dei, Prooemium* § 1.

⁶ RITTNER, E.: *Cirkevní právo katolícké*. Praha : Právnícká jednota, 1887, s. 168–169.

Prvým stálym úradom, slúžiacim Rímskemu veľkňazovi, sa stala inštitúcia známa pod názvom Sväté ofícium⁷, ktorú zriadil pápež Pavol III. 21. júla 1542 bulou *Licet ab initio*⁸. Sväté ofícium bolo ústrednou cirkevnou inštitúciou, pozostávajúcou zo šiestich kardinálov⁹, na stíhanie herézy a na boj proti v tom čase sa rozširujúcemu protestanizmu¹⁰.

V dnešnej podobe je Rímska kúria výsledkom vývoja a rôznorodých pápežských reforiem. V 20. storočí sa uskutočnili štyri zmeny v usporiadaní a náplni činnosti inštitúcií Rímskej kúrie. Prvú uskutočnil pápež Pius X. v roku 1908 apoštolskou konštitúciou *Sapienti consilio* a zmeny, zavedené touto konštitúciou sa často označujú ako „znovuzriadenie Rímskej kúrie“. Obsah tejto konštitúcie sa stal v zásade základom pre normatívnu úpravu Rímskej kúrie v CIC 1917¹¹. Ďalšiu významnú reformu kúrie vykonal pápež Pavol VI. v roku 1967 po Druhom vatikánskom koncile v zmysle jeho záverov apoštolskou konštitúciou *Regimini Ecclesiae universae*. Naposledy tak urobil pápež Ján Pavol II. v roku 1988 apoštolskou konštitúciou *Pastor bonus*, ktorá nadväzovala na vydanie nového Kódexu kánonického práva z roku 1983.

1 Konštitúcia *Sapienti consilio* (r. 1908)

Dňa 29. júna vydal pápež Pius X. apoštolskú konštitúciu *Sapienti consilio*¹², ktorá znovuzriadila, respektíve obnovila Rímsku kúriu, pokiaľ ide o kongregácie, sudy a pápežské úrady v užšom zmysle (*officia*), ak sa ich činnosť týkala záležitostí univerzálnej Cirkvi.¹³ Príčiny zmien boli vnútorné a vonkajšie. Medzi vnútorné patrila najmä skutočnosť, že kompetencie a jurisdikcia kuriálnych úradov sa postupom času (od 16. storočia) menili tak, že nebolo jasné ich rozdelenie, respektíve kompetencie sa prekrývali v dôsledku často nesystémového prístupu, pričom v tej istej veci bežne disponovali kompetenciou viaceré úrady¹⁴. V tomto smere bolo cieľom novej konštitúcie, okrem iného, vrátiť kompetencie každému úradu tak, aby vyvíjal činnosť v tej oblasti, ktorá mu prirodzene náleží¹⁵ a ktorá mu patrila pri jeho zriadení (*negotia*

⁷ Presný názov inštitúcie bol *Congregatio Romanae et universalis Inquisitionis* (Kongregácia rímskej a všeobecnej inkvizície). V roku 1908 bola premenovaná na *Congregatio Sancti officii* (Kongregácia Svätého officia) a v roku 1965 apoštolským listom pápeža Pavla VI. *Integrae servandae* premenovaná na Kongregáciu pre náuku viery (*Congregatio pro doctrinae fidei*).

⁸ Bullarium Romanum 6 (1860), s. 344–346.

⁹ *Licet ab initio* § 2.

¹⁰ OKWURU, O. Ch.: *The Responsibilities and Significance of the Congregatio pro clericis in the Life and Ministry of the Diocesan Clergy*. Dartford : Xlibris Corporation, 2012, s. 56.

¹¹ Právna úprava Rímskej kúrie je v CIC 1917 obsiahnutá v kánonoch 242–264.

¹² AAS 1 (1909), n. 1, s. 7–19. Okrem samotnej konštitúcie boli vydané aj osobitné zákony (*leges propriae*) Rímskej roty a Apoštolskej signatúry, upravujúce ich zriadenie (*constitutio*), príslušnosť (*competentia*), spôsob konania (*ordo iudicandi*) a postavenie advokácie pri súdoch (*advocati*) a predpis upravujúci poriadok zachovávaný v posvätných kongregáciách, tribunáloch a úradoch Rímskej kúrie. Na vykonanie konštitúcie boli vydané osobitné normy, teda *Normae peculiares*, AAS 41 (1908), s. 683–746.

¹³ HENNER, K.: Znovuzřízení kurie římské. In *Sborník věd státních a právních*. Roč. 9 (1908–1909). Praha : Bursík & Kohout, 1909, s. 255. Zmeny sa netýkali kardinálskych konzistórií.

¹⁴ SOLDÁT, A.: Konstituace *Sapienti consilio* – nový ústavní zákon Římské kurie. In *Časopis katolického duchovenstva*. Č. 7–8/1910, s. 22.

¹⁵ *Idem*, s. 19.

primaria). Navyše, ak nastal tzv. kompetenčný konflikt medzi kongregáciami, rozhodla o príslušnosti Kongregácia konzistoriálna (kardinálske konzistórium)¹⁶. Nezmenený ostal vzťah kuriálnych orgánov (úradníkov, sudcov a prefektov kongregácií) k Rímskemu veľkňazovi, i.e. naďalej ostal vzťah jeho nadriadenosti voči všetkým kuriálnym inštitúciám¹⁷. O veciach vážnych a mimoriadnych (*grave et extraordinarium*) musel byť pred tým, než sa o nich začalo konať, pápež informovaný¹⁸ a všetky milosti a rozhodnutia musel schváliť, ak úrad nedisponoval osobitným zmocnením (*speciales facultates*)¹⁹. Rozsudky Rímskej roty a Apoštolskej signatúry však boli z pápežského schvaľovania vyňaté.²⁰

Vonkajšou okolnosťou, ktorá viedla k zmenám, bol podnet pápeža Pia X. na revíziu cirkevného práva, respektíve na uskutočnenie jeho prvej kodifikácie²¹.

Podľa konštitúcie *Sapienti consilio* existovalo jedenásť hlavných kongregácií a desať komisí a kongregácií vedľajších, tri súdne dvory a päť ústredných úradov. Veľmi významnou zmenou bolo, že kongregácie boli v zásade²² zbavené súdnej moci a boli konštituované (opätovne) súdne dvory s výhradnou súdnou právomocou²³ – Rímska rota²⁴ a Apoštolská signatúra²⁵. Rímska rota pôsobila ako všeobecný apelačný súd, výnimočne ako súd prvého stupňa, ak nešlo o *causae maiores*, i.e. tie, ktoré boli vyhradené Rímskemu veľkňazovi, a kauzy, ktorých predmetom bolo obvinenie z herézy prirodzene zverené Kongregácii Svätého officia²⁶. Apoštolská signatúra bola súdom výlučne kasačným.²⁷ Zároveň zanikla možnosť

¹⁶ *Sapienti consilio* 2°, 4.

¹⁷ HENNER, K.: Znovuzřízení kurie římské. In *Sborník věd státních a právních*. Roč. 9 (1908–1909). Praha : Bursík & Kohout, 1909, s. 258. Na čele kongregácií stáli v zásade kardináli (*Sapienti consilio* 3°, 4), na čele Kongregácie Svätého officia (ibid. 1°, 1) a Kongregácie konzistoriálnej (ibid. 2°, 5) však stál pápež. Túto úpravu prebral aj CIC 1917. Cf. can. 247 § 1 a 248 § 1 CIC 1917.

¹⁸ *Sapienti consilio* III, 5°, 7 a can. 244 § 1 CIC 1917.

¹⁹ *Sapienti consilio* III, 5°, 8 a can. 244 § 2 CIC 1917.

²⁰ Z dikcie príslušných ustanovení konštitúcie *Sapienti consilio* a takisto aj CIC 1917 (can. 244 § 2) sa však dá usúdiť, že pápežské schválenie sa naďalej vyžadovalo pre rozhodnutia súdnej povahy vydané tými kuriálnymi orgánmi, ktoré mali špeciálnu súdnu kompetenciu, e.g. Kongregácia Svätého officia kompetentná súdiť delikty herézy.

²¹ Pápež Pius X., motu proprio *Ardu sane munus* (19. marec 1904); zmeny prihladiajú aj na návrhy, ktoré vznikli mnohí biskupi (najmä francúzski a nemeckí) na Prvom vatikánskom koncile.

²² Súdna právomoc (ale len vo veciach disciplinárnych a správnych) ostala Kongregácii Svätého officia (vo veciach deliktov proti viere), Kongregácii Concilu, Kongregácii Indexu (zakázaných spisov), Kongregácii pre záležitosti reholníkov, ak bolo možné vyniesť rozsudok bez súdnej procedúry.

²³ V prípade Rímskej roty a Apoštolskej signatúry ide o sudy, ktoré konali (a konajú aj v súčasnosti) vo veciach vonkajšieho fóra. Pre vnútorné fórum pôsobila v rámci Rímskej kúrie Apoštolská penitenciária. Tá sa formálne etablovala ako inštitúcia Rímskej kúrie na prelome 12. a 13. storočia za čias pápeža Inocenta III. Q.v. SALONEN, K./SCHMUGGE, L.: *A Sip from the „Well of Grace“. Medieval Texts from the Apostolic Penitentiary*. Washington : Catholic University of America Press, 2009.

²⁴ Rímska rota, zriadená v 12. storočí, prestala plniť svoju úlohu po zániku pápežského štátu v roku 1870, s tým, že odvtedy bola len civilným súdom a aplikovala len zákony pápežského štátu. Cf. Pastor bonus 4. Súdnou právomoc vo veciach trestných a sporových mala v tom čase Apoštolská komora, administratívny kuriálny orgán pre fiškálne veci. Cf. SOLDÁT, A.: Konstituce *Sapienti consilio* – nový ústavný zákon Rímskej kurie. In *Časopis katolíckého duchovenstva*. Č. 7–8/1910, s. 513.

²⁵ Can. 259 CIC 1917.

²⁶ SOLDÁT, A.: Konstituce *Sapienti consilio* – nový ústavný zákon Rímskej kurie. In *Časopis katolíckého duchovenstva*. Č. 7–8/1910, s. 516.

²⁷ SOLDÁT, A.: Konstituce *Sapienti consilio* – nový ústavný zákon Rímskej kurie. In *Časopis katolíckého duchovenstva*. Č. 7–8/1910, s. 22.

tzv. paralelnej kompetencie²⁸ toho istého orgánu v tej istej veci a ak bolo podanie dané na nepríslušný orgán, ten musel na základe vlastného uznesenia vec postúpiť príslušnému úradu, respektíve súdu.

V ústredných úradoch sa zaviedlo delenie úradníkov na vyšších a nižších. Vyšších úradníkov menoval pápež. Najvýznamnejším vyšším úradníkom sa stal tajomník, respektíve sekretár (*secretario*)²⁹, pôsobiaci pri každom úrade, ktorý riadil úradníkov nižších (*scriptores amanuenses, protocollisti, ianitores, apparitores*) obsadzujúcich svoju funkciu na základe písomného konkurzu. Jeho výsledok schvaľoval pápež. Úradný hierarchický postup bol možný len zvnútra, i.e. len nižší kuriálni úradníci mali možnosť postupu na uprázdnený vyšší úrad v kúrii, pričom tento postup závisel od počtu odpracovaných rokov v kúrii³⁰. Výrazne sa obmedzil nepotizmus, a to tak, že v tom istom úrade od účinnosti konštitúcie nemohli pracovať pokrvní príbuzní v prvom a druhom stupni a zošvagrené osoby v prvom stupni³¹. Osoby pôsobiace v Rímskej kúrii boli už od vydania konštitúcie pápeža Benedikta XIV. *Solicita ac provida* (9. júl 1753) viazané služobným tajomstvom podľa služobného poriadku svojho dikastéria. Túto povinnosť zdôraznil aj predpis upravujúci poriadok zachovávaný v posvätných kongregáciách, tribunáloch a úradoch Rímskej kúrie a takisto CIC 1917 v kánone 243 § 2.

Aj keď sa, ako bolo uvedené, konštitúcia *Sapienti consilio* stala základom právnej úpravy Rímskej kúrie v CIC 1917, prvý cirkevný zákonník zrušil Kongregáciu indexu, pričom jej kompetenciu – preskúmanie kníh ohľadne ich súladu s katolíckou vierou a mravmi, respektíve vydávanie oficiálneho Zoznamu zakázaných kníh (*Index librorum prohibitorum*) a udeľovanie dišpenzov v tejto oblasti zveril zákonodarca v CIC 1917 Kongregácii Svätého officia³². *Index librorum prohibitorum* bol oficiálne zrušený v právnom zmysle v roku 1965 (7. decembra) prostredníctvom apoštolského listu *Integrae servandae*, respektíve prípadné pochybnosti boli vysvetlené prostredníctvom osobitného Upozornenia (*Notificatio*)³³ Kongregácie pre náuku viery, v ktorom sa uvádzalo: „Index [zakázaných kníh] zostáva záväzný morálne, s ohľadom na požiadavky prirodzeného práva, pretože nabáda svedomie kresťanov, aby boli ostražití voči tým spisom (knihám), ktoré môžu ohrozovať viery a mravy. Súčasne ale už naďalej nemá záväznosť cirkevného zákona s pripojeným trestom cenzúry“³⁴.

²⁸ Až do účinnosti konštitúcie *Sapienti consilio* mohol napríklad tú istú manželskú kauzu riešiť ten istý správny úrad administratívnu aj súdnou cestou. Cf. SOLDÁT, A.: Konstituce *Sapienti consilio* – nový ústavný zákon Římské kurie. In *Časopis katolického duchovenstva*. Č. 7–8/1910, s. 22.

²⁹ Can. 246 CIC 1917 a *Pastor bonus* 3, 4 a 6.

³⁰ SOLDÁT, A.: Konstituce *Sapienti consilio* – nový ústavný zákon Římské kurie. In *Časopis katolického duchovenstva*. Č. 7–8/1910, s. 204.

³¹ SOLDÁT, A.: Konstituce *Sapienti consilio* – nový ústavný zákon Římské kurie. In *Časopis katolického duchovenstva*. Č. 7–8/1910, s. 204. Nepotizmus v Rímskej kúrii výrazne obmedzil už pápež Inocent XII (bula *Romanum decet Pontificem* z roku 1692) tak, že zakázal, aby boli, s výnimkou jedného príbuzného, ktorý mohol byť kardinálom, príbuzným udeľované v kúrii majetky, dôchodky a úrady.

³² Can. 247 § 4 CIC 1917.

³³ Kongregácia pre náuku viery (14. júna 1966): *Notificatio* (Upozornenie ohľadne zrušenia indexu zakázaných kníh). In *AAS* 58 (1966), s. 445.

³⁴ Can. 2318 CIC 1917 (súkromný preklad): „Do exkomunikácie, rezervovanej osobitným spôsobom Apoštolskej Stolicy, upadajú *ipso facto*, hneď ako je dielo uverejnené, vydavateľa kníh apostatov, heretikov a schizmatikov, v ktorých sa šíri odpadlivosť, bludárstvo a rozkol a takisto tí, ktorí tieto knihy alebo iné, apoštolským listom menovite zakázané, obhájajú alebo vedome bez príslušného dovolenia čítajú alebo prechovávajú“.

2 Zmeny v Rímskej kúrii, zavedené apoštolskou konštitúciou *Regimini Ecclesiae universae* (r. 1967) a ďalšími pápežskými predpismi

Výrazné spoločenské zmeny vo svete ovplyvnenom druhou svetovou vojnou, ktoré samozrejme zasiahli aj Katolícku cirkev a ktoré boli jedným z dôvodov zvolania Druhého vatikánskeho koncilu, viedli v roku 1967 k ďalšej reforme Rímskej kúrie. K niektorým konkrétnym zmenám prispela aj kritika viacerých účastníkov koncilu týkajúca sa prístupu k otázke biskupskej kolegiality a zapojeniu laikov do práce v Cirkvi.³⁵ Druhý vatikánsky koncil v dogmatickej konštitúcii o Cirkvi pripomenul, s odkazom na biblické výroky o Cirkvi ako Božom ľude (*λαός*³⁶), že cirkev je spoločenstvo Božieho ľudu (*communio* všetkých veriacich)³⁷. Personálny aparát slúžiaci Rímskemu pápežovi by – podľa niektorých názorov prezentovaných na Druhom vatikánskom koncile, ktoré našli svoje vyjadrenie aj v koncilových dokumentoch³⁸ – mal dostať nové usporiadanie, väčšmi zodpovedajúce potrebám čias, krajín a obradov, najmä čo sa týka ich počtu, pomenovania, kompetencie, vlastného pracovného postupu, ako aj koordinácie práce medzi nimi³⁹, tak ako to naznačil už pápež Pavol VI. v prejave ku kardinálom, k biskupom, prelátom a iným hodnostárom Rímskej kúrie, 21. septembra 1963. V tomto prejave zdôraznil, že zmeny „... musia byť starostlivo uvážené, na jednej strane, v súlade s líniou rozumnej tradície a na druhej strane, musia sa uskutočňovať v súlade s potrebami časov. Ich cieľom musí byť jedine to, aby sa odstránilo to, čo je zastarané a nadbytočné, pokiaľ ide o formy (inštitúcie) a normy, upravujúce Rímsku kúriu a priniesť do života to, čo je vitálne a prospešné v záujme jej efektívneho a riadneho fungovania. Musia byť (preto) formulované a vyhlásené (priamo) Rímskou kúriou! ...“⁴⁰

Uvedené zmeny sa, už v spomínanej otázke účasti laikov na živote Cirkvi, premietli do konštitúcie *Regimini Ecclesiae universae* predovšetkým zriadením Rady pre laikov (*Consilium de laicis*)⁴¹. Okrem toho, konštitúciou bol znížený počet kongregácií z jedenást na deväť, s tým, že bola zrušená Kongregácia pre ceremónie (*Congregatio ceremonialis*) a Kongregácia pre mimoriadne cirkevné záležitosti (*Congregatio pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis*). Konštitúcia

³⁵ Cf. BEAL, J. P./CORIDEN, J. A./GREEN, I. E. (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*. Mahwah : Paulist Press, 2002, s. 477. Konštitúcia *Regimini Ecclesiae universae* potom uvádza: „... pokiaľ ide o laikov, zdá sa, že je užitočné vyhladávať ich radu vždy, keď to daný predmet vyžaduje alebo naznačuje“.

³⁶ Výrazom „laos“ (v aramejčine ʾām) *Septuaginta* (grécky preklad Starého Zákona) označuje vyvolený ľud (vyššie 2 000 krát). Cf. napríklad Jer 31,31; Hebr 4,9 a 1Pt 2,9. Ak text príslušnej časti Svätého Písma uvádza slovo „laos“, myslí tým všetkých (kresťanov), nielen tých, čo sú (v súčasnej terminológii) „laikmi“, i.e. nie sú klerikmi. Cf. NEUNER, P.: *Laici a klérus? Spoločenství Božího lidu*. Praha : Vyšehrad, 1997, s. 27–28.

³⁷ *Lumen gentium* 30, 32 a 33.

³⁸ Cf. dogmatickú konštitúciu o cirkvi *Lumen gentium* 2,9–10, ktorá hovorí o všeobecnom kňazstve všetkých veriacich: „... nie z tela, ale z vody a z Ducha Svätého (cf. Jn 3,5–6), sa napokon stáva vyvolený rod, kráľovské kňazstvo, svätý národ, ľud určený na vlastníctvo“, tí, ktorí kedysi „ani ľuďom neboli“, ale teraz sú „Božím ľudom“. Cf. *Lumen gentium* 9.

³⁹ *Christus Dominus* (dekrét Druhého vatikánskeho koncilu o pastierskom úrade biskupov v Cirkvi) 9.

⁴⁰ Pavol VI., *Allocutio ad E. mos Patres Cardinales, Exc. mos Praesules, Rev. mos Praelatos ceterosque Romanae Curiae Officiales*. In AAS 55 (1963), s. 798.

⁴¹ *Regimini Ecclesiae universae* 103.

precíznejšie formulovala štruktúry, procedúry a kompetencie viacerých kongregácií v záujme podpory špecifických pastoračných iniciatív. Toto všetko bolo ešte podporené zmenami usku-točnenými apoštolským listom *Pro comperto sane* (6. augusta 1967)⁴², ktorý umožnil účasť die-cézných biskupov na ústrednej správe Katolíckej cirkvi udelením plného členstva niektorým z nich v kuriálnych dikastériách⁴³. Spomínaný list zaviedol limit pre dĺžku funkčného obdobia vysokých kuriálnych úradníkov na rozdiel od predchádzajúceho stavu (definitíva v úrade).

Pokiaľ ide o ďalšie zmeny uskutočnené konštitúciou *Regimini Ecclesiae universae*, zmeny sa dotkli Kongregácie, ktorá dovtedy niesla názov Kongregácia pre záležitosti východného obra-du. V súlade s novým prístupom k východným katolíkom, bola premenovaná na Kongregáciu pre východné cirkvi (*Sacra Congregatio pro Ecclesiis Orientalibus*)⁴⁴. Kompetencia Kongregá-cie pre reholné inštitúty bola rozšírená o záležitosti sekulárnych inštitútov (v užšom zmysle) a v súlade s tým sa zmenil jej názov na Kongregáciu pre reholné a sekulárne inštitúty (*Sacra Congregatio pro religiosis et institutis saecularibus*).⁴⁵ Rozšírená bola ja kompetencia Rímskej roty a Apoštolskej signatúry⁴⁶.

3 Apoštolská konštitúcia *Pastor bonus* (r. 1988)⁴⁷

Po svojom zvolení v roku 1978 sa pápež Ján Pavol II. usiloval prostredníctvom kardinál-ských konzistórií a generálnych konzultácií v rámci dikastérií Rímskej kúrie o to (v súlade so želaním svojho predchodcu, Pavla VI), aby sa po uplynutí piatich rokov od vyhlásenia kon-štitúcie podrobnejšie preskúmala nový poriadok a aby sa zistilo, či usporiadanie Rímskej kú-rie naozaj zodpovedá požiadavkám Druhého vatikánskeho koncilu a potrebám kresťanského ľudu a svetskej spoločnosti – bola pripravená tzv. Schéma partikulárneho zákona o Rímskej kúrii, na príprave ktorého dva roky pracovala komisia prelátov pod predsedníctvom kardinála. Schéma bola daná na preskúmanie jednotlivým kardinálom, patriarchom východných cirkví a konferenciám biskupov prostredníctvom ich predsedov a prerokovaná na plenárnom zasa-daní kardinálov v roku 1985⁴⁸. Komisia kardinálov, ustanovená s cieľom pripraviť stanovisko v tejto veci, nakoniec pripravila osobitný zákon pre Rímsku kúriu, ktorý primerane zodpovedá Kódexu kánonického práva z roku 1983, čo bolo jedným z hlavných cieľov pripravovaných zmien⁴⁹. Konceptia nového predpisu o Rímskej kúrii vychádza z princípu, že hlavným znakom všetkých a jednotlivých dikastérií Rímskej kúrie je ich služobná povaha, ako je to uvedené v dekrétu Druhého vatikánskeho koncilu *Christus Dominus* (bod 9): „Pápež pri vykonávaní

⁴² AAS 59 (1967), 881–84.

⁴³ OKWURU, O. Ch.: *The Responsibilities and Significance of the Congregatio pro clericis in the Life and Ministry of the Diocesan Clergy*. Dartford : Xlibris Corporation, 2012, s. 94.

⁴⁴ *Regimini Ecclesiae universae* 2.

⁴⁵ *Regimini Ecclesiae universae* 7. V rámci Kongregácie bola zriadená pre sekulárne inštitúty osobitná sekcia (bod 74).

⁴⁶ *Regimini Ecclesiae universae* 11.

⁴⁷ AAS 90 (1988), s. 841–912.

⁴⁸ *Pastor bonus* 5–6.

⁴⁹ *Pastor bonus* 13.

svojej najvyššej, plnej a bezprostrednej právomoci nad celou Cirkvou používa úrady Rímskej kúrie, ktoré konajú svoju službu v jeho mene a jeho autoritou na dobro partikulárnych cirkví a v službe ich pastierov“.

Nová konštitúcia, upravujúca status, poslanie a úlohy Rímskej kúrie (*Pastor bonus*) bola vydaná 28. júna 1988.

V článku 1 apoštolskej konštitúcie *Pastor bonus* je Rímska kúria definovaná takto:

„Rímska kúria je súhrn dikastérií a inštitúcií, ktoré Rímskemu veľkňazovi (i.e. pápežovi) poskytujú pomoc pri vykonávaní jeho najvyššej pastoračnej úlohy na dobro a službu všeobecnej Cirkvi a partikulárnych cirkví, ktorou sa posilňuje jednota viery a spoločenstvo Božieho ľudu, ako aj napomáha vlastné poslanie Cirkvi vo svete“.

Povaha činnosti orgánov (dikastérií) Rímskej kúrie je služobná a zástupná (zastupiteľská). V zmysle záverov Druhého vatikánskeho koncilu⁵⁰ Rímska kúria slúži pápežovi. Ten používa dikastériu Rímskej kúrie ako nástroj pri plnení svojej úlohy hlavy Katolíckej cirkvi a jediný jej môže zveriť riadiacu moc. Zároveň, v súlade s princípom biskupskej kolegiality, slúži, aj keď nepriamo, aj zboru biskupov⁵¹. Zástupnosť činnosti orgánov kúrie vyjadruje ideu, že riadiaca moc orgánov Rímskej kúrie je vždy vykonávaná v mene pápeža⁵². Dikastérium Rímskej kúrie nikdy nemôže konať na základe vlastného práva⁵³. Prostredníctvom svojej činnosti každý kuriálny orgán len vyjadruje výklad vôle pápeža.

Určité (vážne) veci predkladajú orgány Rímskej kúrie priamo pápežovi, ktorý aprobuje (schvaľuje) každé rozhodnutie väčšieho významu. Aprobácia je vydaná buď *in forma specifica* a tieto rozhodnutia majú po schválení formálne povahu pápežovho rozhodnutia, aj keď boli vypracované niektorým orgánom kúrie. Druhou formou pápežskej aprobácie je schválenie *in forma commune*. Takto schválené rozhodnutia ostávajú rozhodnutím príslušného orgánu kúrie⁵⁴.

Pápežovo schválenie sa nevyžaduje k rozhodnutiam v tých záležitostiach, na ktoré predstavení dikastérií dostali osobitné oprávnenia a na rozhodnutia tribunálov Rímskej rotý a Apoštolskej signatúry vynesené v medziach ich vlastnej kompetencie⁵⁵.

Úlohy a poslanie Rímskej kúrie sú potom vymedzené v kánone 360 CIC: „Rímska kúria, pomocou ktorej Rímsky veľkňaz zvyčajne vybavuje záležitosti celej Cirkvi a ktorá v jeho mene a jeho autoritou plní úlohu pre dobro a na službu cirkví...“.

Kompetencia jednotlivých dikastérií Rímskej kúrie ostala v zásade nezmenená. Najvýznamnejším dikastériom je Štátny sekretariát, orgán ktorý pomáha pápežovi v každej oblasti činnosti Cirkvi (disponuje všeobecnou vecnou pôsobnosťou). Kongregácie sú administratívnymi orgánmi s vecnou pôsobnosťou v rôznych oblastiach činnosti Cirkvi⁵⁶. Súdnou mocou

⁵⁰ Dekrét Druhého vatikánskeho koncilu *Christus Dominus* 9 a *Pastor bonus* 7.

⁵¹ *Pastor bonus* 10.

⁵² DUDA, J.: *Náčrt právnej ekleziológie. Náčrt Cirkvi a jej štruktúr podľa Kódexu kánonického práva z roku 1983*. Spišské podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2002, s. 105.

⁵³ *Pastor bonus* 8.

⁵⁴ DUDA, J.: *Náčrt právnej ekleziológie. Náčrt Cirkvi a jej štruktúr podľa Kódexu kánonického práva z roku 1983*. Spišské podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2002, s. 105.

⁵⁵ *Pastor bonus* 18.

⁵⁶ Kongregácií je deväť: Kongregácia pre náuku viery; Kongregácia pre východné cirkvi; Kongregácia pre Boží kult a disciplínu sviatosti; Kongregácia pre biskupov; Kongregácia pre evanjelizáciu národov; Kongregácia pre klerikov; Kongregácia pre inštitúty zasväteného života a pre spoločnosti apoštolského života a Kongregácia pre semináre a študijné inštitúty.

disponujú tribunály (Rímska rota a Apoštolská signatúra), pomocnú funkciu (bez jurisdikcie) plnia zase Pápežské rady⁵⁷ a Úrady. Do štruktúry Rímskej kúrie patria aj tzv. ďalšie orgány⁵⁸, pápežské komisie⁵⁹ a ostatné inštitúcie, ktoré takisto nemajú riadiacu výkonnú moc (jurisdikciu). Okrem inštitúcií (dikastérií) patriacich priamo do štruktúry Rímskej kúrie, upravuje konštitúcia *Pastor bonus* aj iné inštitúcie, nepatriace vo vlastnom zmysle do Rímskej kúrie, ktoré ale sú spojené s Apoštolskou stolicou tým, že jej poskytujú potrebné alebo užitočné služby (*Pastor bonus* 186–189).⁶⁰

⁵⁷ Rada pre laikov; Rada pre jednotu kresťanov; Rada pre rodinu; Rada pre spravodlivosť a mier; Rada *Cor Unum*; Rada pre duchovnú starostlivosť o migrantov a cestujúcich; Rada pre apoštolát zdravotníkov; Rada pre dialóg s neveriacimi a Rada pre dialóg s náboženstvami.

⁵⁸ Prefektúra pápežského domu; Úrad liturgických slávností Najvyššieho veľkňaza; Tlačové stredisko Svätej stolice a Ústredný štatistický úrad Cirkvi.

⁵⁹ Pápežská komisia pre cirkevnú kultúru; Pápežská komisia pre archeológiu; Pápežská biblická komisia a Pápežská komisia *Ecclesia Dei*.

⁶⁰ Tajný vatikánsky archív; Vatikánska apoštolská knižnica a Pápežská akadémia vied.

BIBLIOGRAFIA

PRAMENE:

1. *Codex iuris canonici* (1917);
2. *Codex iuris canonici* (1983);
3. *Christus Dominus*. Dekrét Druhého vatikánskeho koncilu o pastierskom úrade biskupov v Cirkvi (r. 1965);
4. *Immensa aeterni Dei*. Apoštolská konštitúcia o usporiadaní Rímskej kúrie (r. 1588);
5. *Licet ab initio*. Apoštolská konštitúcia o zriadení rímskej a univerzálnej inkvizície (r. 1542);
6. *Lumen gentium*. Dogmatická konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu o Cirkvi (r. 1965);
7. *Sapienti consilio*. Apoštolská konštitúcia o Rímskej kúrii (r. 1908);
8. *Solicita ac provida*. Apoštolská konštitúcia o preskúmvaní spisov a kníh z hľadiska viery a mravov (r. 1753);
9. *Integrae servandae*. Apoštolský list o zmenách v Rímskej kúrii a zrušení Indexu zakázaných kníh (r. 1965);
10. *Notificatio*. Upozornenie Kongregácie pre náuku viery ohľadne zrušenia indexu zakázaných kníh (r. 1966);
11. *Regimini Ecclesiae universae*. Apoštolská konštitúcia o Rímskej kúrii (r. 1967);
12. *Pastor bonus*. Apoštolská konštitúcia o Rímskej kúrii (r. 1988).

LITERATÚRA:

1. BEAL, J. P./CORIDEN, J. A./GREEN, I. E. (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*. Mahwah : Paulist Press, 2002;
2. DUDA, J.: *Náčrt právnej ekleziológie. Náčrt Cirkvi a jej štruktúr podľa Kódexu kánonického práva z roku 1983*. Spišské podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2002;
3. HENNER, K.: Znovuzřízení kurie římské. In *Sborník věd státních a právních*. Roč. 9 (1908–1909). Praha : Bursik & Kohout, 1909, s. 255–290;
4. HRDINA, A.: *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002;
5. NEUNER, P.: *Laici a klérus? Společenství Božího lidu*. Praha : Vyšehrad, 1997;
6. OKWURU, O. Ch.: *The Responsibilities and Significance of the Congregatio pro clericis in the Life and Ministry of the Diocesan Clergy*. Dartford : Xlibris Corporation, 2012;
7. RITTNER, E.: *Církevní právo katolické*. Praha : Právnická jednota, 1887;
8. SALONEN, K./SCHMUGGE, L.: *A Sip from the „Well of Grace“. Medieval Texts from the Apostolic Penitentiary*. Washington : Catholic University of America Press, 2009;
9. SOLDÁT, A.: Konstituce *Sapienti consilio* – nový ústavní zákon Římské kurie. In *Časopis katolického duchovenstva*. Č. 7–8/1910.

DIES IURIS TYRNAVIENSES

Trnavské právnické dni

PRÁVNÝ ŠTÁT – MEDZI VEDOU A UMENÍM
RULE OF LAW – BETWEEN SCIENCE
AND ART

PRÁVNE ASPEKTY ZRIADENIA RÍMSKEJ RÍŠE A KATOLÍCKEJ CIRKVI
THE LEGAL ASPECTS OF THE SYSTEM OF ROMAN EMPIRE AND CATHOLIC
CHURCH

Zodpovedný redaktor: Mgr. Adam Vanko

Sadzba: Zuzana Heringešová

Prvé vydanie

Vydalo vydavateľstvo Wolters Kluwer SR s. r. o.

Mlynské nivy 48, 821 09 Bratislava

e-mail: office@wolterskluwer.sk

internet: www.wolterskluwer.sk

v roku 2018.

ISBN 978-80-8168-990-1 (pdf)